

RIKLAM VE SALAVAT KALFI

Hayal Perdesi Sinema Dergisi
Temmuz-Ağustos sayısında
sezona uygun sıcak bir dosyayla
okuyucularıyla buluşuyor.

“Düşlerin Eskizleri: İlk Filmler,
İlk İzler” başlıklı dosyada farklı
coğrafyalardan sekiz yönetmenin
sinema yolculuklarının başına
gidilerek filmografilerindeki
izleklerin ilk işaretleri, ilk
filmleri üzerinden okunuyor.
Wenders, Zhang, Angelopoulos,
Jarmusch, Kaplanoğlu, Godard,
Sokurov ve Mecidi gibi
yönetmenlerin yola çıkış
hikâyeleri, ilk filmine
soyunanlara farklı
yol haritaları sunuyor.

Filistin’den yaşam deneyimleri
sunan Liana Badr’ın *Kapılar
Bazen Açılıyor!/The Gates are
Open. Sometimes!* filminin
değerlendirmesi ile *Tatil Kitabı*’nın
yönetmeni Seyfi Teoman ve
Gitmek filminin yönetmeni
Hüseyin Karabey’le “Yeni Sinema
Hareketi” üzerine yapılan bir
söyleşi de derginin zengin
içeriğinden yalnızca birkaçı.

Hayal Perdesi 17. sayısına
15 Temmuz’dan itibaren
www.hayalperdesi.net
adresinden ulaşabilirsiniz.

www.hayalperdesi.net

BÜLTEN'DEN

BÜLTEN

Ocak-Nisan 2010

Yıl 21 Sayı 72

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

Yayın Kurulu **Ali Pulcu, Faruk Deniz,
Mustafa Demiray, Salih Pulcu,
F. Samime İnceoğlu, Semih Atış**

Baskı **Elma Basım**

Baskı Tarihi Temmuz 2010

Vefa Cad. No. 35 34134 Vefa İstanbul

Tel: 0212. 528 22 22 pbx

Faks 0212. 513 32 20

e-posta bsv@bisav.org.tr

www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır.
Kaynak gösterilerek alınıp yapılabilir.

Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarmaya aittir.

İ Ç İ N D E K İ L E R

BSV HAVADİS 2

KAM Küresel Araştırmalar Merkezi 5

MOLA Adımı Unuttum / Asaf Hâlet Çelebi 23

MAM Medeniyet Araştırmaları Merkezi 24

MOLA Mansûr / Asaf Hâlet Çelebi 40

SAM Sanat Araştırmaları Merkezi 41

MOLA Adımlar / Asaf Hâlet Çelebi 60

TAM Türkiye Araştırmaları Merkezi 61

SEVRÜSEFER Berlin İzlenimleri / Talha Çiçek 84

MESNEVİ Hayâl, güneş ve gölge... 92

MECMUA

Merkez-Çevre Teorisine Eleştirel Bir Bakış:

Eleştirel Teori & Antonio Gramsci

/ Feyzullah Yılmaz 94

Bilim ve Sanat Vakfı'nın kuruluşunun 24. yılında, *Bülten*'in 72. sayısı ile karşınızdayız. *BSV Bülten*'in bu sayısı, 2010 Bahar Seminerlerini de içine alan Ocak-Nisan 2010 dönemindeki Yuvarlak Masa toplantıları, ihtisas ve atölye gruplarında ele aldığımız meselelerin hasılasını içeriyor. Aslında bu hasılanın muhasebesini...

Bir yandan çağdaş dünya toplumunun ana dinamiklerini anlamaya, diğer yandan Türkiye'nin tarihî köklerini bulmaya ve bu kökler üzerinde sağlıklı bir geleceğin inşasına katkıda bulunmaya çalışan Bilim ve Sanat Vakfı, bu amaçla düzenlediği yüzlerce faaliyete, bu dönem de, yeni başlıklar ekledi: Küresel Araştırmalar Merkezi (KAM), "Milliyetçilik, Küreselleşme ve Din" ve "Tarih ve Teorik Arka Planlarıyla İktisat Politikaları" başlıklı iki yeni okuma grubuna ve "Yönetim Düşüncesi" başlıklı yeni bir ihtisas çalışmasına; Türkiye Araştırmaları Merkezi (TAM) "Biyografi Okuma Grubu"na ve Sanat Araştırmaları Merkezi "Türk Sineması Atölyesi"ne başladı.

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin (SAM) bünyesinde yer alan *Hayal Perdesi Sinema Dergisi*'nin 6 Mart 2010'da düzenlediği "Ahmet Uluçay Sineması" başlıklı program da yukarıda bahsettiğimiz çabanın bir yansıması... Bu programa dair ayrıntıları hem *Hayal Perdesi*'nin 15. sayısında hem de SAM'a ayırdığımız sayfalarda bulabilirsiniz.

Mecmua sayfalarında, Feyzullah Yılmaz'ın -14 Mart 2009'da düzenlenen Bilim ve Sanat Vakfı 20. Öğrenci Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunduğu "Merkez-Çevre Teorisine Eleştirel Bir Bakış: Eleştirel Teori & Antonio Gramsci" başlıklı makalesine yer verdik. Bu vesileyle bugüne kadar 21 öğrenci sempozyumu düzenlediğimizi de bir not olarak ekliyoruz.

Düzenlediğimiz programların yanı sıra yayınladığımız dergiler ve kitaplar da sözkonusu çabamızın bir neticesi... Ocak-Nisan döneminde yayınlanan süreli yayınlarımız şu şekilde: *TALİD*'in "Türk Mimarlık Tarihi"; *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*'nin "Siyaset Düşüncesi" ve e-dergimiz *Hayal Perdesi*'nin "Ahmet Uluçay" sayısı.

Bilim ve Sanat Vakfı, düşüncenin, genellikle, uykuya daldığı Yaz rehavesinde "yol"da olmaya, her zamanki gibi devam edecek; Yaz Seminerleriyle, Yuvarlak Masa toplantılarıyla, ihtisas, atölye ve okuma gruplarıyla...

Hayırdır kalın!

Bir Ahmet Uluçay hikâyesi

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi bünyesinde faaliyet gösteren *Hayal Perdesi Sinema Dergisi* 6 Mart 2010 tarihinde düzenlediği özel bir programla Ahmet Uluçay'ı andı. Uluçay'ın *Optik Düşler*, *İnci Denizin Dibinde*, *Exorcise* adlı kısa filmleri üzerinden filmlerindeki yaratıcılığın, kendiliğindenliğin, imgelemin, düş gücünün, ışık-gölge oyunlarının, zenginliğin peşine düşüldü. *Hayal Perdesi* yayın ekibinden Mücahid Eker'in açılışını yaptığı oturumun müzakerecileri İhsan Kabil, Salih Pulcu ve Yeşim Ustaoglu'ydu.

Kısa Film Atölyesinin ilk ürünleri seyirciye buluştu

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi bünyesinde Faysal Soysal'ın yürüttüğü Kısa Film Atölyesi, Temmuz 2009'da başladığı yolculuğun ilk meyvelerini verdi. 13 Mart 2010'da Vefa'daki merkezimizde düzenlenen programda atölyenin katılımcıları tarafından çekilen kısa filmlerden *Kıl(L)ık* ve *Yalnızkondur*'nun gösterimi yapıldı ve film ekibiyle kısa bir söyleşi gerçekleştirildi.

KAM'dan yeni bir ihtisas çalışması:

Yönetim Düşüncesi

Küresel Araştırmalar Merkezi, Haluk Dortluoğlu ile İbrahim Zeyd Gerçek danışmanlığında "Yönetim Düşüncesi" başlığıyla yeni bir ihtisas çalışması başlattı. Bu çalışmanın amacı, değişik coğrafyalarda ortaya çıkan yönetim uygulamalarını ve günümüz modern yönetim anlayışını göz önünde bulundurarak "yönetim düşüncesi" tartışma platformu oluşturmaktır.

KAM'dan iki yeni okuma grubu

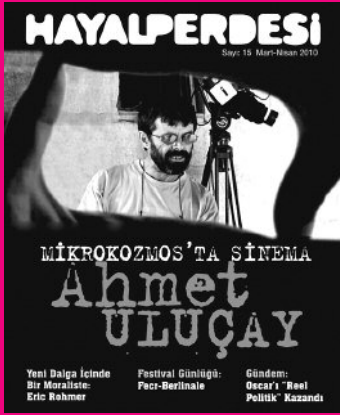
Milliyetçilik, Küreselleşme ve Din

Küresel Araştırmalar Merkezi Genel Koordinatörü Dr. Sevinç Alkan Özcan'ın danışmanlığında "Milliyetçilik, Küreselleşme ve Din" başlıklı yeni bir okuma grubu başladı. Milliyetçilik, küreselleşme ve din ilişkisinin ele alındığı bu okuma grubunda bu karmaşık ilişki farklı bağlamlarda karşılaştırmalı okumalar üzerinden anlaşılmalı ve açıklanmaya çalışılacak. İlk toplantısını 17 Nisan 2010 Cumartesi günü yapan grup 15 günlük periyotlar halinde düzenli olarak toplanacaktır.

Tarihi ve Teorik Arka Planlarıyla İktisat Politikaları

Doç. Dr. Lokman Gündüz'ün danışmanlığında yürütülen "Tarihi ve Teorik Arka Planlarıyla İktisat Politikaları" başlıklı okuma grubunun temel amacı, günümüzün başat neoklasik iktisat ekolünün temel politik önerilerini ve bu önerilerin dayandığı temel kabul-leri, hem teorik hem de tarihî arka planlarıyla birlikte yeniden değerlendirmektir. İlk toplantısını 3 Nisan 2010 Cumartesi günü yapan okuma grubu 15 günlük periyotlar halinde toplanacaktır.

Hayal Perdesi'nin 15. sayısı yayında

Hayal Perdesi Sinema Dergisi Mart-Nisan 2010 tarihli 15. sayısında "Mikrokozmos'ta Sinema: Ahmet Uluçay" başlıklı dosyasıyla okurlarına zengin bir içerik sunuyor. Cahit Koytak'ın Uluçay'a ithaf ettiği şiiri, yönetmenin hiçbir yerde yayınlanmamış bir söyleşi dosyadan iki nüans. Cihat Arınç'ın Ahmet Uluçay sineması üzerinden tartışmaya açtığı sinemada gerçeklik meselesi de ilk bölümüyle perspektif sayfalarında. *Hayal Perdesi*, kapak konusunun yanı sıra gündeme getirdiği yorumları, uzun soluklu söyleşileri, festival izlenimleri, derinlikli makaleleriyle kayıtsız kalınamayacak bir çabayı www.hayalperdesi.net adresinde okurlarıyla paylaşıyor.

Türk Sineması Atölyesi başladı...

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği ve moderatörlüğünü İhsan Kabil'in yaptığı Türk Sineması Atölyesi başladı. Atölye çalışmasının ilk ayağı, Türk sinemasının başlangıcından 1960 yılına kadar olan serüvenini kronolojik olarak filmler ve kitaplar doğrultusunda analiz etmeyi hedefliyor. Atölye kapsamında ele alınacak konu başlıkları şöyle: Osmanlı'da Sinema-1923, Muhsin Ertuğrul Sineması: Tiyatrocular Dönemi, Türk Sinemasında Geçiş Dönemi: 1939-1950, Türk Sinemasında 1950-1960 Dönemi...

Biyografi Okuma Grubu çalışmalarına başladı...

Biyografi nedir? Bir hayat neden hikâye edilir, nasıl inşa kılınır? Sosyal bilimler biyografiye nasıl bakar? Geçmiş anlamada biyografilerin yeri nedir? Birilerinin hayatı tarihi ve tarih birilerinin hayatını nasıl etkiler? vb. sorulara cevap bulmak üzere, Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin Dr. Abdulhamit Kırmızı'nın başkanlığında düzenlediği Biyografi Okuma Grubu 24 Nisan 2010 tarihi itibarıyla çalışmalarına başlamıştır.

TALİD'in 13. sayısı çıktı

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi'nin 13. sayısı "Türk Mimarlık Tarihi" başlığıyla yayınlandı. Mimarlık tarihçiliği ve tarihyazımından Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet mimarisine; mimari yapıardan mimarlık tarihi kaynaklarına; mimari söylemden mimarlık ve inşaat teknolojilerine kadar sahaya ilişkin pek çok konunun yer aldığı bu sayıda mimarlık sempozyumları, mimarlık dergileri ve Batı dillerinde Türk mimarlık tarihi çalışmaları üzerine yazılan yazılar ile Türk mimarlık tarihi açısından göz ardı edilemez bir öneme sahip kurumlara ve tezlere dair tanıtım yazılarını da bulacaksınız. TALİD'in eski sayılarına internet üzerinden de ulaşılabilir: www.talid.org

Yeşilçam Günlüğü yeniden...

Klasik Türk sinemasının senaryo kuşağına mensup isimlerinden Ayşe Şasa'nın Yeşilçam'a farklı bir yaklaşım geliştirdiği yazılarının yer aldığı *Yeşilçam Günlüğü'nün*, Küre Yayınları/Hayal Perdesi Kitaplığı dizisinden çıkan üçüncü baskısı ilave yazı ve kendisiyle bu eser için yapılan yeni bir röportajla zenginleştirildi. Yerleşik zihniyet kalıplarını yerinden oynatarak sinemaya değişik zaviyelerden bakan Ayşe Şasa'nın sancılı bir iç muhasebesinin ürünü olan bu kitap, yeni baskısıyla, sinemaya ve sanata duyarlı bir yaklaşım geliştirmek isteyenlere eşsiz veriler sunuyor.

Divân 27 çıktı

Divân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi'nin yirmi yedinci sayısı, Hızır Murat Köse'nin öncülüğünde Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi bünyesinde 2003 yılında çalışmalarına başlayan *Siyaset Düşüncesi Atölyesi'nin* katkılarıyla hazırlanan "İslam Siyaset Düşüncesi" özel sayısı okuyucularının karşısında.

Divân'ın eski sayılarına internet üzerinden de ulaşılabilir: www.divandergisi.com

11. dönem Osmanlıca Seminerleri başladı

Üç seneyi aşkın süredir başarı ile devam eden Osmanlıca Okuma Grubu 11. dönemine 6 ve 20 Şubat'ta yapılan seviye tespit sınavları neticesinde oluşan 8 grup (yaklaşık 250 kişi) ile 1 Mart'ta başladı.

28 Haziran-6 Ağustos 2010 tarihleri arasında Matbu ve Yazma olmak üzere iki ayrı seviyede devam edecek 12. dönem seminerleri için başvurular 7 Haziran-18 Haziran 2010 tarihleri arasında alınacaktır.

Sözlü Tarih Projesine Çağrı

Zaman her şeyi unutturuyor. Kayıt altına alınmayan hayata dair, yaşanmışlıklara ait sözler kaybolup gidiyor. Hemen herkesçe malum olan şeyler bir süre sonra hemen herkesçe meçhul oluyor. Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmaları Merkezi bünyesinde bir süredir yürüttüğü sözlü tarih çalışmalarını daha kapsamlı bir hale getirmek amacıyla değerli katkılarınızı beklemektedir. Yakın çevrenizde tanıdığınız, bildiğiniz orta yaş ve üzeri, geleneksel tabirle "güngörmüş" kişilerle görüşmeler yapmamıza vesile olarak bu projemize katkıda bulunabilirsiniz.

KAM Tezat

Ortadoğu'nun Kadim Halkı Süryaniler

Mutay Öztemiz

18 Şubat 2010

Değerlendirme: Volkan Yaşlı

Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Ortadoğu Kent Sosyolojisi dersleri veren Mutay Öztemiz'le Mimar Sinan Üniversitesi'nde tamamladığı "II.Abdülhamit'ten Günümüze Sosyolojik, Siyasal ve Hukuki Açından Süryaniler" başlıklı doktora tezi bağlamında Ortadoğu'nun kadim halkı Süryaniler üzerine konuştuk.

Öncelikle, Süryaniler hakkındaki bilgi yetersizliğinden, akademik çalışma eksikliğinden, bu olumsuzlukların tez çalışmasında yarattığı sıkıntılardan bahseden Öztemiz, tez çalışmasında, günümüz siyaset sosyolojisinin önemli bir metodu haline gelen saha çalışması ve sözlü tarih yöntemlerinden faydalanmış. Alana gitmeden önce, Süryani bayramlarına ve cenazelerine katılan, kapalı grup psikolojisi eğitimi alan ve İstanbul Süryanileriyle tanışma şansı elde eden Öztemiz, İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Birsan Örs'ten de yardım almış.

II. Abdülhamid dönemini, siyasi tarihte çok fazla anlatılmayan Hamidiye Alaylarının kurulması sebebiyle tercih eden Öztemiz, söz konusu alaylara dair şunları söyledi:

KAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZAT

Ortadoğu'nun Kadim Halkı Süryaniler	Mutay Öztemiz 18 Şubat 2010
Soğuk Savaşta Çin Dış Propaganda Söylemi: Yabancı Dil Yayınları ve Pekin Radyosu	Çağdaş Üngör 19 Mart 2010
Türkiye'nin Enerji Politikaları: Nabucco Projesi Örneği	Şaban Kardaş 27 Mart 2010
Çocuk Yargılama Sistemimizin Siyasal Boyutu	Faik Akçay 17 Nisan 2010

AVRUPA KONUŞMALARI

AB Genişlemesi ve Türkiye: Yeni-İşlevselci Bir Yaklaşım	İsmail Numan Telci 27 Şubat 2010
---	-------------------------------------

AVRASYA KONUŞMALARI

Romen Ortodoks Kilisesi'nin Ulusötesi Rolü: İtalya Örneği	Suna Gülfer İhlamur 2 Ocak 2010
---	------------------------------------

ETKİN YÖNETİM SÖYLEŞİLERİ

Bakırköy Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Yönetim Deneyimi	Medaim Yanık 2 Ocak 2010
Liderlik Gönül İşidir	Ömer Bolat 30 Ocak 2010
Dış Ticaret Yönetimi	Hüseyin Yazıcıoğlu 6 Mart 2010
Çin'den Dünyaya Bakış	Haluk Dortluoğlu 3 Nisan 2010
Bir Yönetim Modeli: Mimar Sinan ve Süleymaniye	İbrahim Zeyd Gerçik 17 Nisan 2010

ÖZEL ETKİNLİK

2010'da Türkiye Ekonomisi	Lokman Gündüz 23 Ocak 2010
Çin'de Son Dönem İnsan Hakları Meselesi	Dr. Yang Jianli 18 Mart 2010

Süryaniler hakkındaki bilgi yetersizliğinden bahseden Mutay Öztemiz, tez çalışmasında, günümüz siyaset sosyolojisinin önemli bir metodu haline gelen saha çalışması ve sözlü tarih yöntemlerinden faydalanarak söz konusu olumsuzluğu aşmaya çalışmış.

“Hamidiye Alayları, düzenli ordunun verdiği maddi sıkıntılardan dolayı Rusya’daki Kazak alayları örnek alınarak önerilmiştir. Sadece Şafii Kürtlerden teşekkül etmesinin de iki sebebi vardır: Aşiret sisteminin katı bağları ve 18. yüzyılda baş gösteren kıtlık sebebiyle göçebe Kürtlerin, yerleşik Ermenilere ve Süryanilere yönelik saldırıları.”

Öztemiz’in koruculuk sistemi ve Hizbullah örgütüyle arasında paralellikler kurduğu Hamidiye Alaylarının en büyük etkisi ise, statülerini suiistimal etmeleridir. Tezini oluştururken yaptığı anket ve röportajlardaki oyunlar, yemek kültürü, dil ve retorik, anahtar kelimeler ve çeşitli etnografik imler de bu bulgularını desteklemektedir. Öztemiz Süryaniler konusunda da şunları söyledi:

“Süryaniler; Keldaniler ve Nasturiler’den oluşan ve genellikle Kars ve Hakkari’da yaşayan *Katolik Doğu Süryanileri* ile kendilerini ‘Ortadoğu kadim Süryanileri’ olarak isimlendirilen ve Urfa, Diyarbakır, Hatay, Mardin, Antakya, Elazığ gibi illerde yaşayan *Ortodoks Batı Süryanileri* olmak üzere iki gruba ayrılır. 1915 olaylarında isyana karışan Doğu Süryanileri (Nasturiler) olduğu hâlde, Mardin, Urfa, Diyarbakır civarında yaşayan Batı Süryanileri de en az Doğu Süryanileri kadar olaylardan etkilenmiş; zorunlu göçle ve ölümle sonuçlanan olaylarla karşılaşmışlardır. Ayrıca, Lozan görüşmelerinin en azından alt komisyonlarında Keldani, Nasturi halklarının (Doğu Süryanileri) haklarından bahsedildiği halde, isyana ve savaşa katılmadıkları için Ortodoks Batı Süryanilerinden söz edilmemiştir. Bunun neticesinde, Süryaniler, Lozan’da azınlıklarla ilgili maddelerde -Yahudiler, Ermeniler, Rumlar gibi di-

ğer azınlıkların aksine- yer almamış; emperyalist devletler bu gruplar için herhangi bir hak talebinde bulunmamıştır.”

Mutay Öztemiz’in sözlü tarih çalışmalarında dikkatini çeken diğer bir husus da, Yahudiler ile Süryaniler arasındaki dilsel yakınlıktır. Bu bağlamda, kökenleri pagan bir toplum olan Asuriler’e dayandırılan Süryanilerin -İsa’nın da dili olan- Aramice konuştuklarını saptayan Öztürk, Hıristiyanlığın Kudüs dışındaki ilk kilisesinin de Hatay’da kurulduğunu vurguladı:

“Daha sonraki dönemlerde, Vatikan’dan gelen Katoliklerin etkisiyle Katolik Ermeniler ve Süryaniler oluştu ki bu durum Süryanilerin, Batı Süryanileri ve Doğu Süryanileri diye ikiye ayrılmalarına sebep oldu.”

Sözlü tarih çalışması neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Köklü bir eğitim geleneğine sahip Süryanilerin bugünkü eğitim düzeyleri çağın gerisindedir. Ayrıca, kendi ana dillerinde eğitim imkânına sahip Suriye’deki Süryaniler, eğitim açısından Türkiye’deki Süryanilere göre daha iyi durumdadır. Yatırım konusunda da bölgedeki büyük işadamları Hizbullah etkisiyle bölgeyi terk edip İstanbul’a gelmek zorunda kalmıştır. Bir diğer göç de 1960’larda yaşanan zorunlu göçler oldu. Süryanilerde öteki üzerinde sağlanan iktidar, Ermeniler ve Rumlar tarafından da desteklendi.

Öztemiz’in sözlü tarih araştırmalarında dikkatini çeken anahtar kelimelerden biri de *güvensizlik*dir. Özelde araştırma grubuna, genelde Müslümanlara karşı güvensizlik hisseden Süryanilerin acı dolu bir-

çok anısı kapalı grup psikolojisinin izin verdiği ölçüde röportajlara yansımıştır.

Sunum boyunca interaktif bir şekilde gelişen keyifli söyleşi Süryani deneyimlerinden örneklerle, soru-cevaplarla ve tartışmalarla sona erdi.

Soğuk Savaşta Çin Dış Propaganda Söylemi: Yabancı Dil Yayınları ve Pekin Radyosu Çağdaş Üngör

19 Mart 2010

Değerlendirme: Murat Yeşiltaş

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği "Çin Konuşmaları"nın ikinci konuğu Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Çağdaş Üngör'dü. Üngör, Binghamton Üniversitesi Tarih Bölümü'nde tamamladığı "Reaching the Distant Comrade: Chinese Communist Propaganda Abroad 1949-1976" başlıklı tezi bağlamında "Soğuk Savaşta Çin Dış Propaganda Söylemi: Yabancı Dil Yayınları ve Pekin Radyosu" başlıklı bir sunum yaptı.

Üngör, Çin Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki dokümanları ve propaganda teşkilatında çalışmış kişilerin hatıratlarını temel alan çalışmasında, konvansiyonel Soğuk

Çağdaş Üngör, Çin Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki dokümanları ve propaganda teşkilatında çalışmış kişilerin hatıratlarını temel alan çalışmasında, konvansiyonel Soğuk Savaş literatürüne farklı bir bakış açısı getirmektedir.

yonel Soğuk Savaş literatürüne farklı bir bakış açısı getirmektedir. Üngör'e göre bu yeni kaynaklar Çin propagandasının birçok farklı yönünü ortaya çıkarırken, dış politika ile propaganda arasındaki ilişkiyi farklı bir düzlemde yeniden gündeme getirmektedir. Üngör, konvansiyonel Soğuk Savaş tarihi çalışmalarının askerî ve devletlerarası ilişkilere odaklandığını; bu yönüyle propaganda ve ikna faaliyetlerini görmezden geldiğini ifade etti.

Üngör, "propaganda" kelimesinin (*xuanchuan*) Çince nötr bir çağrışımı olduğunu belirtirken, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Mao Zedong dönemindeki (1949-1976) dış propaganda faaliyetlerini, Pekin Radyosu ve Yabancı Dil Yayınları bağlamında ele aldı. Söz konusu yayınların, Çin'in Soğuk Savaş yıllarında içinde bulunduğu diplomatik izolasyonu kırmak için kullandığı "halk diplomasisi" kanalla-

rından biri olarak öne çıktığını belirten Üngör, 1950'lerden 1970'lere kadar Çin'in değişik dillerde yaptığı yayınlar aracılığıyla yabancı halklara ulaşmak ve onları kendi tarafına çekmek için gayret sarf ettiğini vurguladı.

Üngör sunumunda Çin dış propaganda teşkilatında öne çıkan prensiplerden de bahsetmiştir. Bu prensiplerden en önemlisi *shishi qiushi* (kanıtlara dayanan doğru habercilik) ilkesidir ki, bu da Mao Zedong'un "yalan söylerseniz izleyiciyi kaybedersiniz" söylemi etrafında şekillenmiştir. Ancak, Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi döneminde bu prensip etkisini kaybetmiş, sözkonusu dönemlerde oldukça abartılı ve yanlı bir propaganda söylemi benimsenmiştir. Bir başka önemli prensip de *neiwai youbie* (ülkenin içi ve dışı farklıdır) idi. Bu prensip doğrultusunda Pekin Radyosu ve Yabancı Dil Yayınları, gerek içerik gerekse format itibarıyla iç propaganda teşkilatından ayrışıyordu. Çin'deki yabancı dil medyası, yurtdışındaki dinleyici/izleyici kitlelerine ulaşırken, bu kitlelerin coğrafi, kültürel, siyasi açıdan Çinli dinleyici/izleyicilerden farklı olduğu konusunda uyarılmıştır. Ancak iç ve dış propagandanın birbirinden farklı olması gerektiğini vurgulayan bu prensip de, siyasi kampanyaların etkin olduğu dönemlerde gözden düşmüştür.

Üngör'e göre, sözkonusu dönemde Çin yabancı dil medyası, ülkenin resmî dış politikasının bir izdüşümü olarak, "Çin karşıtlığı"nın kol gezdiği ülkelerde alternatif bir Çin algısı oluşturmaya çalışmıştır. Üngör sunumunda bu yayınların içeriğinden söz ederken, hem Çin'in genel propaganda söylemine hem de bu ikna çabasının etkilerine ve sınırlılıklarına

vurgu yaptı. Çin'in 60'larda hem Sovyetler'e karşıt bir pozisyon alması hem de Batı Bloku tarafından dışlanmış olması nedeniyle propaganda faaliyetlerinin Çin dış politikasında çok ciddi bir işlev gördüğünü söyleyen Üngör, başta Pekin Radyosu olmak üzere propaganda medyasının Çin'in üçüncü dünya ülkeleriyle yakınlaşması konusunda önemli bir işlev gördüğünü belirtti. Bu dönemde Çin'in dış propaganda yayınlarında kullandığı dillerin sayısı artmış ve propaganda teşkilatında örgütsel bir genişleme söz konusu olmuştur.

Türkiye'nin Enerji Politikaları: Nabucco Projesi Örneği

Şaban Kardaş

27 Mart 2010

Değerlendirme: Abdullah Erboğa

Utah Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde doktora çalışmalarına devam eden, Sakarya Üniversitesi öğretim görevlilerinden Şaban Kardaş, sunumunda Nabucco projesi çerçevesinde AB-Türkiye ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini tartışırken, Nabucco'nun Türkiye dış politikasındaki konumunu ve stratejik bir manivela olarak kullanılmasını değerlendirdi:

Daniel Yergin geçtiğimiz asrı "petrol yüzyılı" olarak ifade ederken aslında enerjinin küresel siyaset açığı

Türkiye'nin enerji politikalarındaki temel hedeflerine değinen Şaban Kardeş'a göre ekonomik gelişimi düşünüldüğünde doğacak enerji ihtiyacını karşılama ve enerji jeopolitiğinde transit ülke konumunu güçlendirme amacı Türkiye'nin enerji politikalarının omurgasını oluşturmaktadır.

sından değerini de belirtmiş oluyordu. Günümüz dünyasının geleceğini etkileyecek gündem maddelerinin başında da yine enerji arzının ve güvenliğinin sağlanması gelmektedir. Her ne kadar Türkiye yok denecek kadar az doğal enerji kaynaklarına sahipse de, kendisini çevreleyen bölgelerin birçoğu bir o kadar enerji kaynağı zengindir. Nabucco tam da bu noktada enerji sıkıntısı yaşayan Avrupa'ya Türkiye üzerinden Hazar, Kafkas ve Ortadoğu doğalgazını taşımaya hedeflemektedir. Doğu-Batı ve Kuzey-Güney enerji koridorlarında etkin bir oyuncu olarak yer almak isteyen Türkiye, dış politikasında enerji konusuna artık daha esaslı bir yer ayırmaktadır. Konuşmasına Türkiye'nin enerji politikalarındaki temel hedeflerine değinerek başlayan Kardeş, kendi ekonomik gelişimi düşünüldüğünde doğacak enerji ihtiyacını karşılama ve enerji jeopolitiğinde transit ülke konumunu güçlendirme amacının Türkiye'nin enerji politikalarının omurgasını oluşturan iki önemli madde olduğunu ifade etti. Nabucco projesinin gelişim sürecinden bahsederek konuşmasına devam eden Kardeş, Türkiye ve Avusturya heyetlerinin öncülüğünde gerçekleştirilen müzakereleri müteakiben akşam gidilen bir operadan esinlenilerek *Nabucco* olarak isimlendirilen bu projenin, Doğu-Batı enerji koridoru kapsamında, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan, zengin Hazar ile Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynaklarının Batı'ya aktarılması sürecindeki ikinci adımın aşamalarından biri olduğunu vurguladı. Batı destekli Doğu-Batı enerji koridorunun ilk adımı ise, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının hayata geçirilmesi ile gerçekleşmiştir.

2006 ve 2009'da Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan gerilimlerin ve 2008 Rusya-Gürcistan savaşının, AB'nin enerji güvenliği konusundaki endişelerinin artmasına ve Nabucco'nun ciddi bir alternatif hat olarak tekrar AB gündemine girmesine neden olduğunu belirten Kardeş, yaşanan bu gelişmelere rağmen Nabucco'nun bir türlü istenilen hızda ilerleyemediğini kaydetti. Kardeş'a göre, AB'nin ortak enerji politikası oluşturamaması ve enerjide Rusya'ya bağlı güçlü AB ülkelerinin ilgisizliği sebebiyle AB içinde projeyi sahiplenecek "siyasî lider eksikliği" sıkıntısı yaşanması bu yavaşlamanın başlıca sebepleridir. Ayrıca, hem AB'nin Türkiye'ye karşı net bir tavır ve politika ortaya koyamamasını hem de Türkiye'nin enerji konusunda belirlediği stratejilerin AB nezdinde rahatsızlık yaratmasını -Mehmet Uğur'a atflla- bir dayanak/inandırıcılık ikilemi ekleninde yorumladı.

Kardeş, özellikle 2007 yılı sonrasında, Türkiye'nin enerji politikalarında dönüşüm yaşandığını belirterek, daha önce Nabucco projesinin gerçekleşmesi için yoğun bir mesai ve çaba sarf eden Türkiye'nin, bu süreçten itibaren mesafeli ve daha rekabetçi bir duruş sergilediği; bunun da bir paradoks oluşturduğu tespitinde bulundu. Ayrıca, Nabucco projesiyle birlikte Türkiye'nin, Doğu-Batı enerji koridorunda önemli bir aktör olacağı ve öne çıkan jeostratejik konumuyla birlikte AB üyeliği için avantaj sağlayacağı inancının son dönem Türk dış politikasında oldukça sık rastlanan bir söylem olduğunu vurguladı. Jeopolitik önemle birlikte enerji koridoru olma rolünün çok yoğun bir biçimde dile getirilmesine ve "elini fazla oynama" politikasına 2009'a kadar devam edildiğini ancak bu süreçten sonra bun-

dan vazgeçildiğinin altını çizen Kardeş, bunun da Nabucco Anlaşmasının 2009 Temmuzunda imzalanmasında önemli bir faktör olduğunu kaydetti. Bununla birlikte Kardeş, Azerbaycan'la ilişkilerin gerilmesinin gereksiz olduğunu vurguladı. Kardeş'a göre, aradaki ihtilaf, komşularla sıfır problem politikası çerçevesinde Ankara ile Erivan arasındaki yakınlaşmadan ziyade, Türkiye'nin enerji terminali olma isteğinden kaynaklanmaktadır. Nabucco projesinin en önemli tedarikçilerinden biri olan Azerbaycan ile doğalgaz fiyatının belirlenmesi konusunda fikir ayrılığına düşen Türkiye'nin, aynı perspektifle Azerbaycan politikasını devam ettirmesi halinde, önümüzdeki süreçte daha realist dış politikalar çerçevesinde, stratejik tercih öncelikleri belirlemek zorunda kalacağını savundu. Ayrıca enerji işbirliği politikaları çerçevesinde Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde realist bir bakış açısıyla daha ihtiyatlı davranması gerektiği kanaatini de beyan etti. Sunumun tartışma kısmında ise Rusya'nın enerji piyasalarındaki monopol rolü vurgulanırken, enerjinin bir dış politika aracı olarak kullanılması ön plana çıktı. Rusya gibi uzun süredir enerjiyi dış politika aracı olarak kullanan bir ülke ile mukayese edildiğinde, Türkiye'nin henüz yeterli deneyime sahip olmadığı ve bu alanda daha ince bir diplomatik dile ihtiyacı olduğu görüşü paylaşıldı.

KAM Avrasya Konuşmaları

Romen Ortodoks Kilisesi'nin Ulusötesi Rolü: İtalya Örneği **Suna Gülfer Ihlamur**

2 Ocak 2010

Değerlendirme: Elif Sezer

“Avrasya Konuşmaları Din, Kimlik, Siyaset” başlığı altında yapılan ikinci söyleşide, Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Suna Gülfer Ihlamur'la, İtalya Trento Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde 2008 yılında Gianfranco Poggi'nin danışmanlığında tamamladığı “The Romanian Orthodox Churches in Italy: The Construction of Romanian-Italian Transnational Orthodox Space” başlıklı doktora çalışması bağlamında Romen Ortodoks Kilisesi'nin ulusötesi etkisi, İtalya örneği üzerinden tartışıldı.

Ihlamur çalışmasının kuramsal iskeletini oluştururken üç alanı kullanmış: Din sosyolojisi, ulusötesi göç çalışmaları ve küresel dinler sistemi.

Din sosyolojisi başlığı altında dinlerin tarih boyunca kendini sürekli yeniden inşa eden yapısı içinde “kurumsallaşma” özelliğine değinilerek, kilise, cemaatler, örgütlenmeler ve dinin tarihi, dinamik ve ulusötesi bir kimliğe bürünmesi tartışıldı.

Dinin ulusötesi bir kimliğe sahip olmasındaki en önemli etken ulusötesi göçlerdir. Göçmenin birden fazla bağlamda varolduğu, göçle birlikte farklı bağlamları birbirine bağladığı en önemli alan kuşkusuz

Suna Gülfir İhlamur'un yaptığı araştırmaya ve gerçekleştirdiği bire bir konuşmalara göre Romen Ortodoks Kilisesi'nin gücü göçlerle artmaya devam etmekte ve kendini dinleriyle tanımlayan Ortodoksların sayısı hızla artmaktadır.

dindir. Bu bağlamda, Romen göçlerinin 1993'ten sonra Almanya ve Avusturya ayağının kesilmesi, İtalya'nın onları vizesiz kabul etmesi ve ülkeye vizesiz girmiş göçmenleri affetmesiyle Ortodokslukta ulusötesi bir alan oluştu.

İhlamur, üçüncü olarak, Ortodoksluğun küreselleşen ilişkisine değindi. Ortodoksluk, Katoliklikten farklı olarak merkez-çevre ilişkileri yerine daha karmaşık ağlar ve ilişkilere kendi jeopolitik özelliği olan "symphonia" (dünyevî ve ruhânî güçlerin bir arada olması) ile cevap vermiştir. Bu noktada Huntington'ın Ortodoksluğun dünyeviliğine vurgu yaptığı ünlü sözü tekrar edildi: "İslam'da Sezar Tanrıdır, Çin ve Japonya'da Tanrı Sezardır, Ortodoksluk'ta Tanrı Sezar'ın küçük yardımcısıdır."

Romen Ortodoks Kilisesi'nin yeniden inşası 1989'dan sonra İtalya sınırları ötesine geçti. Şu anda, Paris, Almanya, Amerika merkezli metropolitler, piskoposluklar aracılığıyla İtalya'yla birebir etkileşim içindedir. Ayrıca, yerel kiliselerin kendi içlerinde bir özerkliği de var ve bu özerklik genelde kadınlar komitesi ve idârî işler konseyi olmak üzere ikiye ayrılır. Mevcut koşullar ve kanun hükümleriyle şekillenen bu özerklik sadece dinî gereklere göre değil, aynı zamanda içinde bulunulan bağlamlara göre de dengelenir.

Sunumun devamında, kilise ile devlet arasında genelde "concordance" ile kurulan ilişki üzerinde duruldu. Osmanlı Devleti'nin gücüyle Fener Rum Patrikhanesi'nin gücü arasında tarihsel süreçte doğru orantılı bir ilişki olduğu söylendi. Moldovya'da bulunan biri Bükreş'e biri Rusya'ya bağlı iki

kilise arasındaki işbirliği ve çatışmalardan bahsedildi. Romanya'daki Çavuşesku yönetiminin kiliseyi milliyetçiliği geliştirmek için kullandığı ve etnik kimliğin dil üzerinden sağlandığına vurgu yapıldı.

İhlamur, sunumunun son kısmında, İtalya'da yaptığı alan araştırmalarından bahsetti ve gözlemlerini aktardı. Bu bağlamda Ortodoksların ve Katoliklerin ayinlerini farklı günlerde aynı kilisede yaparak ortak bir alanı kullandıklarından bahsetti. İhlamur'un yaptığı araştırmaya ve gerçekleştirdiği bire bir konuşmalara göre, kiliseler tek aktör değildir. Ayrıca, Romen devleti, seküler ve dini örgütlenmeler ile de ekonomik sıkıntılara rağmen Ortodoksların görünürlükleri artıyor, kalıcılığı arttırmak için yeni kiliseler inşa ediliyor. Romen Ortodoks Kilisesi'nin gücü göçlerle artmaya devam ediyor ve kendilerini yeniden dinleriyle tanımlayan Ortodoksların sayısı hızla artıyor.

Suna Gülfer İhlamur'un bir tarafıyla teoriye diğer tarafıyla gözleme ve alan araştırmalarına dayanan zengin içerikli ve ilgi çekici sunumu sorular ve tartışmalarla sona erdi.

KAM Etkin Yönetim Söyleşileri

Bakırköy Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Yönetim Deneyimi

Medaim Yanık

2 Ocak 2010

Değerlendirme: Neslihan Sözeri

Kâr odaklı bir şirkette ana amaç kârı maksimize etmek iken, bir hastanede gelir ve gider dengesini sağlamanın yanında asıl amaç kaliteyi arttırabilmektir. Bu nedenle, hastane yönetimlerinde; yönetim anlayışı, kalite, güven, verimli ve etkin çalışma, motivasyon, rekabet, ekip anlayışı büyük önem arz etmektedir. Doç. Dr. Medaim Yanık ile Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde başhekimlik görevi süresince sergilediği yönetim tarzı, hangi çalışmalarını yaptığı ve bir ruh sağlığı hastanesini nasıl yönettiği üzerine söyleşi yaptık. Kendi deyimi ile canlı bir yönetim deneyimini bizlerle paylaşan Yanık, yönetime ve yöneticiliğe dair önemli noktalara temas etti.

Göreve geldiği ilk günden itibaren doğru soruları sormanın gerekli olduğunu düşünen Yanık, öncelikle kendisini ve hastanenin durumunu analiz ederek çalışmalarına başlar. Zira kendisi bir bilim insanıdır ve bir hastaneyi yönetebilmek için ortamı ve şartları iyi bilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kendisine, “Yönetim nedir? Bakırköy Hastanesi nedir?” gibi başlangıç soruları sorar ve on gün boyunca sorularını cevaplamaya çalışır. Bu on günün sonunda Yanık'ın elinde kendi yazdığı iki yüz sayfalık bir not oluşmuştur. Başhekimlik görevini hakkıyla yapip yapamayacağı, yetkinlik ve Bakırköy Hastanesi'nin durumu üzerine yaptığı analiz sonucu bu işi yapabileceğine karar verir ve kolları sıvar.

Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi 800 dönüm arazi üzerinde kurulu olup yaklaşık 1900 çalışandan oluşmakta ve Türkiye'nin en çok bilinen hastanesi özelliğini taşımaktadır. Böyle büyük bir hastaneyi yönetmek için gereken SWOT analizi (Strength, Weakness, Opportunity, Threat/Güçlü ve Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler) tam da Yanık'ın göreve geldiği zamana denk gelen “Avrupa İnsan Hakları İşkence ve Kötü Muameleyi Önleme Komisyonu”nun hastaneyi değerlemek istemesi ile yapılır. Ülke dışından gelen bir kurumun hastaneyi gezip rapor yazacak olması bazı çalışanları rahatsız eder. Fakat hastanenin güçlü ve zayıf yönlerini bir rapor halinde sunacak bu çalışmanın bir fırsat olduğunu düşünen Yanık, tüm çalışanların, araştırma süresince bu komisyona yardımcı olmasını ister. Tüm hastaneyi komisyona açar.

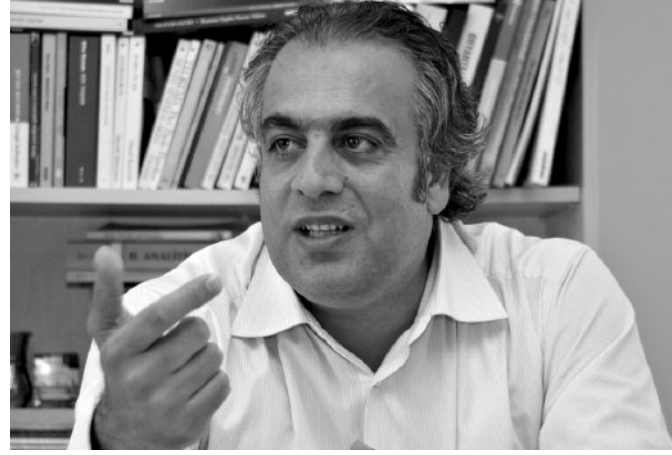
Komisyon raporu sonucunda şunlar ortaya çıkar: Maddi koşullar, servisler oldukça temiz ama ortam çok sıkıcı. Çünkü hastane yönetimi, biri kendine za-

Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde başhekimlik görevi süresince sergilediği yönetim tarzından, yaptığı çalışmalardan bahseden Doç. Dr. Medaim Yanık, yönetime ve yöneticiliğe dair önemli noktalara temas etti.

rar verir kaygısıyla uzun koridorlara sahip bu hastanenin duvarlarını boş bırakır. Bu da hastaların psikolojisini kötü yönde etkilemektedir. Güvenlik ile konfor dengesinin iyi ayarlanması gerektiğini dile getiren Yanık, bu probleme güvenliği zedelemeyecek şekilde koridorlara çeşitli tablolar asarak çözüm getirir. Böylece uzun koridorlara renklilik gelir.

Raporun diğer bir sonucu ise; çalışanların tükenme noktasında oldukları ve iş yükünün çok ağır olduğu idi. Yanık, bu konuda kendi gözlemlerine dayanarak objektif bir değerlendirme yapıyor ve şunları söylüyor: “Oysa öyle değildi. Çalışanların üçte biri süper çalışıyordu, üçte biri ara sıra çalışıyordu, kalanı ise işten kaçıyordu.” Bir yöneticinin bu değerlendirmeyi yapabilmesi, çalıştığı insanları ve yönetimi altındakileri tanınması her yöneticinin olmazsıdır. Böylece problemler ve fırsatlar daha iyi görülebilecektir.

Komisyonun verdiği rapora göre; hastanede güven ve uzman eksikliği, hastaların bahçeye çıkarılması gibi sorunlar mevcuttu. Sorunları gören Yanık, yönetimin tam bir bilim olduğunu düşünür ve bunun için yönetim alanında yirmiden fazla kitap okuyarak bir bilim adamı olmanın yanında aynı zamanda hastanede iyi bir yönetim sergileyebilmek için kendisini yönetim alanında yetiştirmeye çalışır. Durum analizi ile güçlü ve zayıf yönlerini gören Yanık, ikinci önemli sorusunu sorar ve cevaplar: “Ben nasıl yöneteceğim?” Bunun cevabı olarak da, daha yatay bir yönetim tarzını seçer ve yetkilerini delege eder. Fonksiyonel birimler kurar, küçük birimlerin başına koordinatörler koyar ve hastaneyi ortak bir akılla yönetmeye başlar.

Yönetimin tanımlarından biri; insan, bilgi ve kaynağın verimli kullanılması ile yönlendirilebilmesidir. Bu çerçevede Yanık, eğitimi bir numaraya koyarak hizmet kalitesine önem verir ve yaptığı çalışmalarla kurumun gelir-gider dengesini sağlayarak aslında tanımını yaptığı “yönetim” kavramını somut bir şekilde ortaya koyar.

Hastanede oluşan gelir-gider dengesindeki açıkları görebilmek adına otomasyon sistemi kurulur. Böylece, ilaçlar ve tedaviler kayıt altına alınmaya başlanır. Astlara, yetkiler delege edilir ve tam yetki verilir. Hastanede her şey istatistikler ile yayınlanmaya başlanır. Böylece bir performans değerlemesi yapılmış olur. Servislerde kırılan cam sayısı, hastaların ne kadar bahçeye çıkarıldığı gibi maddeler, servis şefleri arasında “iyi şef olmak” adına bir rekabeti de başlatır. Değişim süreci başlamıştır artık... Bu değişime karşı çıkanlar da olmuştur. Fakat Yanık, çalışmalarından vazgeçmek yerine, yapılan değişime karşı olanların bizzat gerekçesi ile karşısına çıkmasını ister. Değişim için kolları sıvayan Yanık, dünya konsepti ile dünyadaki ruh hastanelerinin mimari yapılarını görmek ve Türkiye’de daha iyisini yapabilmek adına başhekimliğe gelişi ile beraber oluşturduğu ortak akıl ekibi ile beraber 7-8 ülke gezer. Bu ülkelerdeki ruh sağlığı anlayışını, hastane yapısını gözlemleyen ekibin 80 sayfalık “Türkiye Ruh Sağlığı Üzerine Değerlendirmeler ve Öneriler” isimli bir rapor hazırladığını belirten Yanık söz konusu rapordan yöneticilikle ilgili bazı notları ve anekdotları bizlerle paylaştı. Uyumlu bir ekip çalışmasının faydalarından bahseden Yanık, büyük yapıları yönetmek yerine küçük gruplar kurarak baş-

Liderlik Gönül İşidir kitabında yaptığı sınıflandırmaya sadık kalarak liderlik ve yönetim konusundaki düşüncelerini bizlerle paylaşan Ömer Bolat, “ileriye bakarken, geçmişe bakmayı unutmamak” açısından topluma mal olmuş büyük zatlara ait tecrübeleri önemsediğini dile getirdi.

larına koordinatörler atamanın işleyen iyi bir sistem olduğunu vurguladı. Değişim için öncelikle anlayışlar ile kişinin yaptığı işe ve karşısındaki insana dair nasıl baktığının çok önemli olduğunu altını çizen Yanık, bir kurumda değişimin gerçekleşmesi için insanların değişimi yapacak kişi veya ekibe güvenmesi gerektiğini özellikle vurguladı. Güvenin imaj çalışmaları ile değil; lider veya ekibin tavır ve sözlerinde gerçeği ne kadar yansıttığı ile ilgili olduğunu belirten Yanık’a göre koltuklara bağlanmak, değişimin bir numaralı engeldir. Kişinin bir fonksiyon için o mevkide bulunduğunu gösterebilme cesaretinin önemli olduğunu belirten Yanık’a göre çalışmalarımızı ne kadar mükemmele ulaştırmaya çalışsak da, kusursuza giden yolda çalışmalarımız için her zaman yapabileceğimiz bir şeyler kalacaktır. Mühim olan, yapamadıklarımızı bilmek ve bunları hayata geçirmek için düşündüklerimizi uygulamaya koyabilmektir.

Yanık’ın anekdotlarla renklenmiş sunumunun ardından yapılan yorumlar ve dinleyicilerin sorularıyla program nihayete erdi.

Liderlik Gönül İşidir

Ömer Bolat

30 Ocak 2010

Değerlendirme: Aysel Kaşıkırık

İçtenlikle kısa bir özgeçmişini anlatarak konuşmasına başlayan Ömer Bolat ile 2009 yılının Eylül

ayında Hayat Yayıncılık’tan çıkan *Liderlik Gönül İşidir* kitabının içeriği üzerine bir söyleşi yapıldı.

Bu kitapta; 27 yıllık iş hayatı, MÜSİAD başkanlığı döneminde yurtiçi ve yurtdışında yaptığı gezilerde edindiği deneyimleri anlatan Bolat, “Söz uçar yazı kalır” gereğince bunları kaleme almayı uygun bulduğunu söyledi.

Konuşmasının büyük bir bölümünde kitabında yaptığı sınıflandırmaya sadık kalarak tecrübelerini anlatan Bolat ilk olarak *liderlik* ve *yönetim* konusundaki düşüncelerini bizlerle paylaştı. Bolat konuşmasında topluma mal olmuş büyük zatlara ait tecrübelerin liderlik anlayışının oluşmasına öncülük ettiğini belirterek, “ileriye bakarken, geçmişe bakmayı unutmamak” açısından söz konusu tecrübeyi önemsediğini dile getirdi. Bolat konuşmasının ilerleyen bölümlerinde özellikle ekonomi alanında yönetici olmanın imkân, şart, fırsat ve zorluklarına dikkat çekti. Küresel krizin nasıl ortaya çıktığı, ne gibi sonuçlar meydana getirdiği ve bitmesi için neler yapılması gerektiği gibi konulara ve sorunlara cevap üretmenin, her daim değişen şartlar altında karar almanın zorluklarına değindi. *Liderlik Gönül İşidir* başlıklı kitabında “işletmeler için kriz reçetesi” başlığıyla “altın öneriler” bölümü altında kendi tecrübelerini paylaştığını anlatan Bolat, daha sonra uzun yıllar yöneticilik yaptığı sivil toplum kuruluşlarının toplumsal önemine dikkat çektikten sonra STK’ların nasıl yönetilmesi gerektiğiyle ilgili görüşlerini paylaştı. STK’larla iş dünyası arasındaki ilişkilerin gerek kriz dönemlerinde gerekse normal dönemlerde ekonominin ve sosyal-siyasal süreçlerin yönetilmesinde etkin bir rol üstlendiğini vurgulayan Bo-

lat'a göre STK'ların giderek artan etkisi toplumsal süreçlerin dinamiklerini yeniden belirlemektedir.

Liderliğin bir gönül işi olduğunu, gönül dolusu bir hizmet aşkıyla başkalarına faydalı olmak ve Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan çalışmaların hayır ve bereketinin çok olacağını belirten Bolat, *Liderlik Gönül İşidir* kitabını yazarken en büyük motivasyon kaynağının "İnsanların en hayırlısı, başkalarına faydalı olandır" anlayışı olduğunu dile getirdi.

Soru-cevap kısmında dinleyicilerden gelen soruları cevaplayan Bolat'ın sunumu anekdotlarla sona erdi.

Bir Yönetim Modeli: Mimar Sinan ve Süleymaniye İbrahim Zeyd Gerçik

17 Nisan 2010

Değerlendirme: Melih Torlak

"Etkin Yönetim Söyleşileri"nin dokuzuncu programını Sistem Danışmanlık Eğitim Yöneticisi İbrahim Zeyd Gerçik ile "Bir Yönetim Modeli: Mimar Sinan ve Süleymaniye" üzerine yaptık. Gerçik, 2009 yılının Mart ayında piyasaya çıkan *Her Dem Yeni [Bir Yönetim Modeli Mimar Sinan]* ve *Her Dem Güçlü [Bir Yönetim Modeli Süleymaniye]* kitaplarının ortaya çıkış sürecini ve süreç içerisinde yaşadığı deneyimleri bizlerle paylaştı.

İbrahim Zeyd Gerçik, "geçmişin dilini, yaşayan bir dil olarak bugüne nasıl taşıyoruz" düşüncesi ve "kurum kültürü bize ait bir modelle anlatılamaz mı" sorusu çerçevesinde Mimar Sinan ve eseri Süleymaniye üzerine yoğunlaştığını ifade etti.

Her fikrin bir kuluçka dönemi olduğuna dikkat çekerek konuşmasına başlayan Gerçik'in Süleymaniye ve Mimar Sinan'a yönelik ilgisi İstanbul Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarına dayanıyor.

8 yıldır farklı işletmelere danışmanlık yapan Gerçik, şirket yöneticilerinin büyük çoğunluğunun tarihî birikimlerinin zayıf olduğuna dikkat çekti. Buradan hareketle "geçmişin dilini, yaşayan bir dil olarak bugüne nasıl taşıyoruz" düşüncesi ve "kurum kültürü bize ait bir modelle anlatılamaz mı" sorusu çerçevesinde Mimar Sinan ve eseri Süleymaniye üzerine yoğunlaştığını ifade etti. Eserin birincil amacı, "sağlıklı, esnek ve süreklilik arzeden ilişki ve kurumları nasıl inşa edebiliriz", bir başka ifadeyle, "Osmanlı'nın bilgi birikimini bir model üzerinden nasıl okuyabiliriz" sorusuyla ortaya çıkıyor.

Mimar Sinan ve Süleymaniye'yi anlamak için öncelikle Osmanlı yönetim sistemine bakmak gerektiğini söyleyen Gerçik, bu sistemde değer aktarımını gücü elinde tutan (Ertuğrul Gazi) değil, ilmi elinde tutan kişiler (Şeyh Edebalı) yapıyor. Lider olacak kişiye (Osman Bey) değer aktarımını (*Şeyh Edebalı'dan Osman Bey'e Öğütler* örneğinde olduğu gibi) baba değil, hoca yapıyor.

Osmanlı yönetiminde öne çıkan en önemli özelliklerinden birinin, “gönül alıcılık” olduğunu söyleyen Gerçik, Osmanlı'nın fethettiği topraklarda yaşayan insanları asimile etmediğine, kazandığına ve farklılıkları zenginliklere dönüştürdüğüne dikkat çekiyor. Sistemin bir başka özelliği ise “bütünlemek”. Bulunduğu tüm coğrafyada bütünleyici bir yol izliyor Osmanlı.

Gerçik'e göre bulunduğu yer ve mimari ile Süleymaniye şöyle bir mesaj vermektedir:

Biz geçmişin bilgi birikimini, deneyimini kendi içimizde bütünledik, onu yeniden tanımladık ve biz her ufka hâkimiz, insanlığın devamının zirvesiyiz ve size meydan okuyoruz (Galata ve Ayasofya nezdinde Batı'ya).

Süleymaniye'nin içine girildiğinde şefkat, dinginlik rahatlama, tevazu; dıştan ise sağlam, görkemli, izletli bir yapı görüyoruz. Diğer taraftan Ayasofya içinde 15 dakika zaman geçirildiğinde insanın içinin daraldığını, binanın kişiyi ezdiğini iddia eden Gerçik'e göre Ayasofya, “sen zayıfsın, güçlü olan tanrı ve onun gücünü temsil edenler” algısını hissettirmektedir. Yönetim açısından bakıldığında ise bir önder, dışarıdaki kurumlara karşı kendi kurumsal bütünlüğünü temsil ederken çok sağlam bir mo-

del olması gerekiyor. Kurumun saygınlığını, duruşunu güçlü bir şekilde temsil etmesi; kendi çalışıma karşı ise paylaşımcı ve merhamet inşa eden biri olması gerekiyor... Yani hizmet edici bir lider olması gerekiyor.

Muhteşem eserden çıkarılan bir başka husus da, krize karşı hazırlıklı olmak... Gerçik'e göre, Osmanlı kriz kaynaklarının ne olduğunu önceden görüp çözümleme yapabiliyor. Mimar Sinan ve Süleymaniye özelinde örnek vermek gerekirse, Süleymaniye'de temel atıldıktan sonra tam anlamıyla zeminin oturması için 2 yıl bekletiliyor. Mimar Sinan'ın coğrafik olarak deprem bölgesi olması hasebiyle böyle bir girişimde bulunduğunu ifade eden Gerçik, 3 büyük deprem yaşamasına rağmen eserde en ufak bir çökme olmadığına dikkat çekiyor.

Söyleşide öne çıkan diğer cümleleri özetlemek gerekirse;

Mimar Sinan yaptığı eserlerde düşüncelerini anlatır. Kubbe Hz. Muhammed'i, içerideki 4 sütun 4 halifeyi, 10 şerefe ve 10 kapı dünyaya medeniyeti açan 10 sahabeyi temsil eder. Yönetimsel anlamda bakıldığında, her yapının özünde bir liderlik modeli vardır. Yapı lidere göre biçimlenir. Her lider değerler çerçevesinde bir çerçekte kadro oluşturur. Oluşan bu kadrolar da yapıları mayalar.

Küllüye binaları toplumsal ihtiyaçları, camii ise insanı temsil eder.

Lider olan kişi, diğerine sürekli olarak duygusal coşkunluk aktaran, hedefler veren ve o hedefleri kendi yeteneğiyle tutarlı yapan kişidir.

Eserin inşasında 20 bin kişi organize ediliyor ve bunların 10 bini Hıristiyan. Orkestra şefi olarak rol alıyor Mimar Sinan.

Yetki ve görev tanımları birçok şirkette yapılmıyor. Tarihi kaynaklara bakıldığında Süleymaniye’de işler yapılırken, tek tek ekiplerin görevleri tanımlanmış.

Bugün Batı’da *öğrenen organizasyon* olarak ifade edilen kavramın, Osmanlı’nın insan yetiştirme modelinde sürekli keşfetme/öğrenme olarak yer aldığını görüyoruz. Sinan 19 yaşlarında önce taş ustası olarak başlıyor, sonra marangozluğa yönlendiriliyor ve böylece bütünü görmeyi öğreniyor. Ardından nakkaşlık dersleri alıyor ve ayrıntılara odaklanmayı öğreniyor. Aynı zamanda asker olan Sinan’ın, mühendislik ve mimarlık becerileri geliştiriliyor. III. Murat ve III. Mehmed’e matematik dersleri veriyor. Sürekli bir öğrenme anlayışını Mimar Sinan özetinde görmüş oluyoruz.

Son olarak, Mimar Sinan sadece kendi yaptığı eserler ile değil, kendisinden sonra ünlü eserleri inşa edecek ustaları da yetiştirmiştir. Mostar Köprüsü’nü inşa eden Mimar Hayreddin, Sultanaahmet Camii’ni inşa eden Sedefkâr Mehmet Ağa ve Tac Mahal’i inşa eden Mimar Yusuf, Mimar Sinan’ın öğrencilerinden birkaçıdır.

KAM Ekonomi Seminerleri

Yönetişim Kurumlarının Gelir Dağılımı ve Hükümet Harcamaları İlişkisindeki Gölgeleyici Rolü

Ahmet Faruk Aysan

31 Ekim 2009

Değerlendirme: Hasan Kadir Tosun

Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü öğretim üyelerinden Ahmet Faruk Aysan, sunumunda, kurumların ekonomi literatüründeki yükselişiyle bağlantılı olarak gelir dağılımının yeniden dağıtım üzerindeki etkisi hakkındaki çalışmalardan bahsettikten sonra, literatürde bu zamana kadar eksik bırakılmış bir alan olan gelir dağılımındaki adaletsizlikle yeniden dağıtım kurumlarının verimliliği arasındaki ilişkiyi ve bunun toplam yeniden dağıtıma etkisini ortaya koydu.

Aysan, konuya altyapı olması açısından giriş bölümünde, “yönetişim” ve “kurumlar” kavramlarını ve iktisadi literatürde kullanım alanlarını sınıflandırarak, IMF, Dünya Bankası gibi kurumların genellikle *yönetişimi* sonuca dair tespitlerde bulunurken kullandıklarını; *kurumların* ise genellikle akademide “sebepler”i açıklamada kullanılan bir kavram olduğunu vurguladı.

Aysan, 1980’lerde oluşan Washington Mutabakatı’nın, zaman içinde yapılan yanlışlardan yola çıkarak kurumları önemli bir unsur olarak kabul eden

Post-Washington Mutabakatı'na evrildiğini; North, Coase, Acemoğlu gibi akademisyenlerin kurumlarla ilgili çalışmalarının da bu dönüşümün şekillenmesinde önemli payı olduğunu ifade etti.

Kurumların sınıflandırılmasında çeşitli yaklaşımlar olduğunu söyleyen Aysan, sözlerine şunları ekledi:

Bir yaklaşıma göre, kurumları *idarî kurumlar*, *siyasal istikrar* ve *demokratik kurumlar* olarak üçe ayırabiliriz. Bu kurumların bir kısmı iyi çalışırken bir kısmı çalışmayabilir; Mısır örneğinde de olduğu gibi demokratik kurumların (basın özgürlüğü, vs.) iyi çalışmıyor olmasına rağmen, idarî kurumların düzgün işlemesi ve siyasal istikrarın varolması bunun bir kanıtı. Dani Rodrik ise demokrasiyi uzun zamanda elde edilecek bir meta-kurum olarak tanımlıyor ve kurumları ulaşacakları sonuç bakımından üçe ayırıyor: *makroekonomik istikrarı hedefleyen kurumlar*, *sosyal barışı sağlayan kurumlar* ve *anlaşmazlık çözücü kurumlar*.

Aysan, *kurumlar* ve *yönetişim* kavramlarını bu şekilde kısaca açıkladıktan sonra, gelir dağılımının yeniden dağıtım kurumlarının verimliliği ve sonuçta toplam yeniden dağıtım üzerindeki etkisine değindi. Teorik çalışmaların gelir eşitsizliğinin yeniden dağıtımı artıracaklarını öngördüğünü, fakat ampirik çalışmaların tam tersini ortaya çıkardığını söyleyen Aysan, doktora tezinde bu çelişkiyi anlamaya ve sebeplerini ortaya çıkarmaya çalıştığını ifade etti. Aysan, gelir dağılımındaki eşitsizlik yeniden dağıtım taleplerini artırsa da, üst gelir grubunun politik etkisiyle ve/veya toplumun gelecekte yükselme beklentilerinin sonucu olarak kurumsal

Ahmet Faruk Aysan, ekonomi literatüründe bu zamana kadar eksik bırakılmış bir alan olan gelir dağılımındaki adaletsizlikle yeniden dağıtım kurumlarının verimliliği arasındaki ilişkiyi ve bunun toplam yeniden dağıtım üzerindeki etkisini ortaya koydu.

verimliliğin düştüğünü ortaya koyarak, bu verimlilik düşüşünün de toplam hükümet harcamalarını olumsuz yönde etkilediğini söyledi.

KAM Özel Etkinlik

2010'da Türkiye Ekonomisi

Lokman Gündüz

23 Ocak 2010

Değerlendirme: Cafer Deniz

T.C. Merkez Bankası Meclis Üyeleri'nden Doç. Dr. Lokman Gündüz, mevcut küresel finans krizinin Türkiye yansımaları ile alakalı bilgi kirliliğini önlemeye katkıda bulunacak "2010'da Türkiye Ekonomisi" başlıklı bir sunum yaptı.

Son küresel ekonomik krizde klasik politikalar uygulandığını belirten Lokman Gündüz, özellikle küresel krizin Türkiye'ye etkileri üzerine yoğunlaştı ve Türkiye'nin krizde göreceli olarak iyi olduğunu ifade etmekle birlikte, krizin teğet geçmediğine dikkat çekti.

Alışlageldiği üzere bu krizde de klasik politikalar uygulandığını; kamu harcamalarının artırılıp faizlerin düşürüldüğünü belirterek sunumuna başlayan Gündüz, özellikle küresel krizin Türkiye'ye etkileri üzerine yoğunlaştı. Türkiye'nin krizde göreceli olarak iyi olduğunu ifade etmekle birlikte, krizin teğet geçmediğine de dikkat çeken Gündüz, sunumunda şu üç sorunun cevabının aranacağını belirtti:

- Türkiye krizde neden daha öncelikli olarak etkilendi?
- 2009'un son çeyreğinde başlayan ekonomik toparlanmanın ve devamında canlanmanın işaretleri nelerdir ve bu toparlanma sürdürülebilir mi?
- Türkiye'nin ekonomik performansı nasıl olacak, nasıl değerlendirilmeli ve uzun vadede neler bekliyor?

Gündüz bu üç kritik soruyu şöyle cevaplandırdı:

Kriz öncesi döneme baktığımızda; 2007'ye kadar büyüme rakamları çok iyi düzeyde seyrediyordu, ama 2007'den başlamak üzere kriz kapıyı çalana kadar büyüme hızında düşüş yaşandı. Küresel krize büyüme oranlarındaki yavaşlama sürecinde girdiğimiz için ilk etapta kötü etkilendik. Bunun birinci sebebi; reel faizlerin çok yüksek olması; bu sebeple krize kadar sıcak para gelirken kriz başlayınca sıcak para kaçmaya başladı. İkinci sebebi ise; ihracat kompozisyonunun değişmesiydi. 1996'dan beri sermaye yoğun ürünlerin ihracatının artması yanında, bu ürünlerin küresel ticarete karşı çok hassas olduğu unutulmamalıdır. Dünya talebindeki düşüş bizi çok etkiledi; çünkü ihracatımız içindeki payın yarısı

ABD ile ihracat yapan Avrupa'ya aitti. ABD'nin dış ticaret pastamızdaki payı küçük olmasına rağmen, ABD'nin Avrupa'dan talebini kısmasıyla dolaylı olarak Avrupa da talebini kısıtı.

Peki, iyi göstergeler arasında neleri sayabiliriz diye baktığımızda; 2010 için öncü göstergeler şunlardır: Döviz kurunun istikrarlı hale gelmesi, sipariş endekslerinin ve risk göstergelerinin iyi seviyelerde seyretmesi, imalat sanayi ve kapasite kullanım oranlarında gözle görülür bir canlanma olması, bankalarda kullanılan batık kredi ve karşılık ayırma oranlarının makul düzeylerde olması ve sair makro ekonomik göstergeler ekonomik toparlanmanın başladığını ve özellikle sipariş endeks oranındaki artışın sürdürülebilir bir büyümenin işareti olduğunu söyleyebiliriz.

Kamu borç stokunun kontrol edilebilir düzeylerde olması, ihracat kompozisyonumuzun sektörler ve ülkeler bazında çeşitlendirilmesi, bankacılık sektörümüzün sağlamlığını kanıtlanması, Türkiye'nin küresel ekonomik düzlemde yükselen ülke konumunda olduğunun dillendirilmesi ve kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye hakkındaki olumlu açıklamaları gibi işaretler, uzun vadede değerlendirildiğinde ülkemizi olumlu yönde etkileyebileceği söylenebilir.

Gündüz, Türkiye'nin dezavantajlarına ve avantajlarına da değindi:

Türkiye'nin riskleri/dezavantajları; küresel ekonomik gidişattan hızla etkilenebilirliği, dışa bağımlı olduğumuz emtia fiyatlarının yükselmeye başlamasının üretim maliyetlerimizi arttırması, yabancı yatırımların doğrudan mı dolaylı mı

olacağına kısa vadede belirsizliği ve doğal olarak bütçe açığıdır. Avantajları ise, 2001 krizi tecrübesine borçlu olduğu finansal yapısının sağlamlığı, çok uzun vadede “demografik bonus” olarak nitelendirilebilecek genç nüfus miktarıdır. Yerli üretici ve yabancı doğrudan yatırımcı için bir pazar olarak görülen bu durum, büyümeyi arttıracaktır.

Gündüz, Türkiye'nin ekonomi ayağının yükselen yarıda olmasına rağmen “siyaset ayağı”nın hâlâ yeterli düzeye ulaşmış olmadığı noktasında tereddütlerin mevcut olduğunu da belirtti. Ayrıca, büyüme oranının, üretici boşalan stokları dolduracağı için hiçbir hareket olmasa dahi %2-2,5 olacağını belirttikten sonra şu güzel örnekle sunumunu tamamladı:

Türkiye her ne kadar, bu kriz sürecine ilk giren ülkelerden olsa da FIFO (first in first out/ilk giren ilk çıkar) örneğinde olduğu gibi; ilk çıkanlar arasında da olabileceği sürpriz olmamalı; ki zaten öncü göstergeler de bunu destekler nitelikte.

Çin'de Son Dönem İnsan Hakları Meselesi

Yang Jiangli

18 Mart 2010

Değerlendirme: *Veysel Kurt*

Çinli muhalif Yang Jiangli, “The Recent Human Rights Issues in China” başlıklı sunumunu üç baş-

lık altında gerçekleştirdi: Kendi hayat hikâyesini özetlediği bölümde, Çin hükümetinin 1960'larda başlayan ve 1970'lerin ortasına kadar devam eden Kültür Devrimi sonrası politikalarına da değinmiş oldu. İkinci bölümde kendisinin aktif rol oynadığı muhalif sivil toplum kuruluşlarına değinen Jiangli, otoriter Çin hükümetine karşı kurdukları sivil toplum kuruluşlarını ve sundukları alternatif politikaları özetledi. Üçüncü kısımda ise Çin'deki genel durumu, Çin hükümetinin izlediği politik çizginin insanlar üzerindeki etkisini ve Çin'deki sosyal grupların hükümet ile ilişkilerini özetledi.

Kültür Devrimi başlamadan üç yıl önce doğan Jiangli, üniversite hayatı boyunca Çin Komünist Partisinde görev aldı. Bu dönemdeki parti sekreterinin, açık zihinli olması, kendisi gibi yüzlerce genç entelektüelin partiye katılımını sağladı. Ancak bu katılımların partiyi değiştirmedeğini, aksine, bir süre sonra kendilerinin partiye ayak uydurduğunu fark eden genç entelektüeller partiden ayrılmaya başladı. ABD'ye lisansüstü eğitimi için giden Jiangli, burada Çin tarihi ve komünist Çin hükümeti ile ilgili Çin'de iken hiç karşılaşmadığı bilgileri edinir ve sivil toplum kuruluşlarına ilgi duymaya başlar. 1988'de Çin Demokrasi Hareketine katılır ve bu organizasyonun üyeleri ile birlikte 1989 Baharında Tiananmen Meydanı'ndaki gösterilere katılmak için Çin'e gelir. Partideki yozlaşmaya karşı gelişen ve parti üyelerinin de yer aldığı bu gösterilerin 4 Temmuz'da kanlı olaylarla bitmesi Jiangli'nin Çin'deki insan hakları ve demokrasi meselesi ile çok daha fazla ilgilenmesine yol açar. Kendi insanını toplu katliamdan geçiren bir ülkede, ABD vizesine sahip

Sunumunu üç başlık altında gerçekleştiren Çinli muhalif Yang Jiangli, son bölümde Çin'deki genel durumu; Çin hükümetinin izlediği politik çizginin insanlar üzerindeki etkisini ve Çin'deki sosyal grupların hükümet ile ilişkilerini özetledi.

olmak, kendisi için bir şanstı; çünkü tutuklanmadan ABD'ye geri dönebildi. ABD'de Çin'deki demokrasi ve insan hakları meseleleri için yoğun mesai harcayan Jiangli, Tiananmen Meydanı'nda katledilen gençlerin annelerinin kurduğu ve "Tiananmen Meydanı Anneleri" ile "21. yüzyıl için Çin" olarak adlandırılan bir sivil toplum kuruluşunda aktif rol aldı. 2002'de Çin'in doğusunda başlayan işçi hareketi ile ilgili görüşmeler yapmak için Çin'e gelir ancak tutuklanır ve 2007'ye kadar hapistede kalır. 2007'den sonra ABD'ye dönen Jiangli, Çin ile ilgili sivil toplum kuruluşlarını içeren "Yurttaş Gücü" adlı şemsiye bir organizasyon kurar.

Jiangli, sunumunun ikinci başlığında, organizasyonlarının faaliyetlerini dört başlık altında özetledi.

(1) Çin'de Demokrasi Hareketi: Bu hareket Çin'de demokratik yönetim için mücadele eden ve şiddetsiz bir metot tercih eden bir harektir. Başlıca faaliyetleri şiddet içermeyen protestolar düzenlemek ve hükümetin otoriter yönetimine karşı kamuoyu oluşturmaktır.

(2) Birleşmiş Arkadaşlık (*United Friendship*): Bu terimi Çin Komünist Partisi'nden ödünç aldıklarını ifade eden Jiangli, bu kapsamda Çin'deki farklı kültür ve aidiyetlere sahip etnik ya da dinî grupların iletişimini sağlamaya çalıştıklarını belirtti.

(3) Uluslararası İlişkiler: Bu kapsamda birçok ülke ile işbirliğine gittiklerini ve bu ülkelerden yardım beklemediklerini ifade eden Jiangli hiçbir ülkeye bağımlı olmadıklarını ve yürüttükleri hareket için hiçbir ülkeye dayanmadıklarını özellikle vurguladı. Zaten ekonomik olarak çok güçlü olan Çin'e karşı

kendilerini açıkça destekleyecek bir ülke olmayacağını ve bu bağlamda en önemli hedeflerinin uluslararası tanınırlık olduğunu belirtti.

(4) Araştırma Geliştirme: Bu kapsamda, Çin hükümetinin izlediği politikalara alternatif; fakat Çin halkına uygun politikalar geliştirmeye çalışan AR-GE, özerk bölgelerin durumları ile ilgili farklı derecelerde entegrasyon ya da federasyon formülleri üretmeye çalışmaktadır.

Sunumun üçüncü ve son başlığı altında Çin hükümeti ve toplum yapısı ile ilgili ilginç bilgiler veren Jiangli, 1989 katliamının insanları politik değişim konusunda ümitsizleştirdiğini, korkuttuğunu ve halkı apolitikleştirdiğini ifade etti. Katliamın etkisi ile yayılan kötümserlik, "her türlü çabanın umutsuz olduğunu ve dolayısıyla politik değişimi sağlayacak bir şey yapmanın mümkün olmadığı" kanısını insanların bilincine işlediğini vurguladı. "Bu düşüncenin etkisi ile aydınlar ve partinin birçok yetkilisi dâhil olmak üzere insanlar tüm enerjilerini ekonomiye yöneltti. Hükümet de 1996'da yayınladığı bir tüzükle devleti bir şirket gibi yönetmeye başladı. Hükümetin politik meşruiyet için izlediği stratejinin en önemli parçası sürekli gündemde tutulan ekonomik büyüme vurgusudur. Bu buzdağının görünen kısmıdır, hâlbuki görünmeyen kısmında çok farklı bir Çin var. Örneğin, hükümetin el koyarak zenginleştiği toprak sahiplerinin muhatap olabilecekleri bir Çin yok. Ayrıca ekonomik büyümenin %70'ini kontrol eden kesim Çin nüfusunun %0,4'ünü oluşturan elit kesimdir. Ancak bunu birçok insan göremiyor; çünkü kendilerine sunulan tek olgu sürekli büyüyen bir Çin! Elit kesim gibi or-

ta sınıf da varlığını mevcut sistemin işleyişine dayandırmaktadır. Normalde orta kesim, değişimin öncüsü rolündedir ve politik bir dil geliştirir. Ancak bu durum Çin için söz konusu değil. Toplumun geri kalan kısmı da zaten ya ümitsiz ya da değişimi gündemine bile almıyor.”

Sunumun geri kalan kısmında soruları cevaplandıran Jiangli, diaspora ve dışarıda okuyan öğrencilerin değişim konusundaki tavırlarının ne olduğuna dair bir soruya, dışarıda okuyup Çin'e dönen entelektüellerin politik bir amaç gütmemediğini, kolayca iş bulduklarını ve iş dünyasına hemen adapte olduklarını ifade etti. Bir başka soru da, politik değişim için çalışamayan hiçbir kesim olmadığına göre Çin'deki değişimin nasıl olacağına ilişkindi. Jiangli bu soruya cevaben 1997'de demokratik bir parti kurmak için harekete geçen politik liderlerin tümünün tutuklandığını, bu tarihten sonra organizasyonların dağınık bir şekilde devam ettiğini; fakat henüz somut bir şey elde edemediklerini söyledi. Batılı ülkelerin, Çin'deki demokratik taleplere nasıl yaklaştıkları konusundaki bir soruyu da, prensip olarak desteklediklerini, ancak Çin'in ekonomik gücü dolayısıyla yaptırım içeren herhangi bir tavır alamadıklarını ifade ederek cevaplandırdı.

Küresel Araştırmalar 2010 Bahar Seminerleri

GİRİŞ SEMİNERLERİ

İktisadın Temel Kavramları	Halil Tunalı
Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları	Mesut Özcan

TEMEL SEMİNERLER

İnsan Kaynakları Yönetimi	Bahattin Aydın
Türk Anayasal Düzeni	İbrahim Kaya
Türkiye Ekonomi Politikası	Sadık Ünay
Uluslararası Finansal Sistem	Lokman Gündüz
Uluslararası Hukukun Temelleri	Berdal Aral
Uluslararası İlişkiler Teorileri II	Ali Aslan

ÖZEL SEMİNERLER

Avrupa Birliği'nin Genişlemesi	Ali Resul Usul
Dijital Çağın Pazarlaması	Yüce Zerey
İletişim Psikolojisi	İbrahim Zeyd Gerçik
Kariyer Planlama ve Geliştirme	Nihat Erdoğan
Kimlik ve Edebiyat: Türk Romanında Azalan Erkek Kimliği	Fatma K. Barbarosoğlu
Modern Avrupa'da Din ve Siyaset	Sevinç Alkan Özcan
Stratejik Yönetim ve Planlama	Haluk Dortluoğlu
Türk-Rus İlişkileri	Vügar İmanbeyli

OKUMA GRUPLARI

Diplomasi Okumaları	Murat Yeşiltaş
---------------------	----------------

ATÖLVELER

İktisat Politikası	M. İbrahim Turhan
--------------------	-------------------

Adımı Unuttum

Asaf Hâlet Çelebi

adımı unuttum

adı olmiyan yerlerde

ne in

ne cin

ne benî âdem

zamanlar içinde

kuşlar uçuyor

kervanlar göçüyor

bir iğne deliğinden

çarşılar kuruluyor

saraylar oyuncak

insanları karnca şehirler

zamanları gördün mü

bir iğne deliğinden

adımı unuttum

adı olmiyan yerlerde

geçip gidenlere bakarak

MAM Dîvân Toplantıları

İran'da Modern İslâm Düşüncesi

Mushtaq Al Hulo

3 Nisan 2010

Değerlendirme: Turgay Şafak

İran'daki el-Mustafa Üniversitesi'nde doktora çalışmasına devam eden Mushtaq el-Hulo, "İran'da Modern İslâm Düşüncesi" başlıklı konuşmasını üç ana başlıkta sundu:

Giriş kısmında modernleşmenin ve ıslahat düşüncesinin İran'a girişinin sosyal ve kültürel altyapısına değinerek, bu dönemin önemli isimlerini ve kısaca düşüncelerini sıraladı: İran, on dokuzuncu yüzyılda Rusya ile yaptığı savaşlardan sonra imzalamak zorunda kaldığı iki anlaşmayla Azerbaycan ve Kafkasya'dan çekildi. Bu savaş sırasında İran ordusuna komuta eden Veliâht Abbas Mirza'nın Rus komutanlara hitaben söylediği şu söz İran'da ıslahat düşüncesinin sembolü olmuştur:

Ey Yabancı! Niçin siz ilerlediniz ve biz geri kaldık?

Bu söz "biz" ve "öteki" sorununu gündeme getirmiş ve bir asır boyunca düşünceler bu soru etrafında dönüp durmuştur.

Bu dönemde, dinin ıslahı konusundaki düşüncelerini açıklayan ilk isim Mirza Fetihali Ahundzâde'dir. 1857 yılında yeni alfabe hakkında bir kitap yazan Ahundzâde, alfabenin değişmesinin, kanun

MAM Yuvarlak Masa Toplantıları

DÎVÂN TOPLANTILARI

Kültür Felsefesi Bağlamında Modernite ve Postmodernite (MAM-SAM Ortak Etkinlik)	İsmail Tunalı
İran'da Modern İslâm Düşüncesi	20 Mart 2010
Civil Society, Christianity, and Islam: A Clash of Civilizations or Multiple Modernities?	Mushtaq Al Hulo
	3 Nisan 2010
	Robert W. Hefner
	13 Mayıs 2010

TEZGÂHTAKİLER

İslâmî İlimler-8: Hak Zâil Olmaz: Roma, Türk ve İslâm Hukuklarında Eksik Borç	Mustafa Demiray
Felsefe-5: Leibniz Felsefesinde Özgürlüğün Metafizik Temelleri	12 Ocak 2010
İslâmî İlimler-9: Eyyübîler Devrinde Medrese Sistemi	Erdal Yılmaz
Felsefe-6: John Searle'ün Bilinç Teorisi	19 Ocak 2010
İslâmî İlimler-10: İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik	Harun Yılmaz
Felsefe-7: Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo	9 Şubat 2010
İslâmî İlimler-11: Nuküllü Fetva Mecmuaları ve Mehmed Fikhî el-Aynî'nin el-Ecvibetü'l-kâni'a Adlı Eseri	Eyüp Sütçün
Felsefe-8: Kant'ın Tanrı Anlayışı	16 Şubat 2010
	M. Ali Büyükkara
	27 Mart 2010
	Dursun Ali Aykıt
	6 Nisan 2010
	Emine Arslan
	13 Nisan 2010
	Mehmet Güneç
	20 Nisan 2010

İHTİSAS TOPLANTILARI

Kant Sonrası Metafizik Tartışmaları-3: Meinong ve Brentano	Uğur Ekren
Kant Sonrası Metafizik Tartışmaları-4: Husserl	14 Ocak 2010
	Kasım Küçükcalp
	11 Mart 2010

yapmaktan daha önemli olduğunu düşünüyordu. Bu dönemin diğer önemli isimler şunlardır: Cemaladdin Afganî, Mirza Mulkum Han, Mirza Abdülhüseyn Han Kirmanî, Mirza Ali Talibof Tebrizî ve Zeynelali Maragaî. Bu isimlerden bazıları özellikle alfabenin değişmesi üzerinde durmuştur. el-Hulo, bu değişimin bir milletin bütün geçmiş kültür ve tarihiyle ilişkisinin bir anda kesilmesi anlamına geleceğini, İran gibi bir toplumda birkaç satırlık fetva ile Şahı tahtından edebilecek güçte olan taklit mercilerinin buna izin vermelerinin mümkün olmadığını iddia etti. Meşrutiyet dönemindeki önemli isimlerden biri de Hasan Takizâde'dir. Abdullah Cevdet'ten etkilenen Takizâde, Batı medeniyetini almanın vacib olduğu konusunda bir fetva yayınlamıştır. el-Hulo, konuşmasının ikinci kısmında, 1906 yılında ilan edilen Meşrutiyet ile 1979 İslâm Devrimi arasındaki dönemde oluşan düşünce akımlarından bahsetti. Bu dönemin; kimlik sorunu, Batı medeniyeti, biz ve öteki gibi önemli meseleleri hakkında görüşlerini açıklayan aydınlardan Fahreddin Şamdan, *Batı Medeniyetinin Kuşatılması* adlı kitabında, Batı'dan alınan her yenilik ve teknolojinin, tercümesi yapılan her kitap ve makalenin, Batılı bir askerî esir alıp kendi hizmetinde kullanmak anlamına geldiğini iddia etmiştir. Bu dönemde, Batı'ya tamamen karşı çıkan isimler de vardı ki bunların başında Ahmed Ferdid gelmektedir. Kimlik konusunda ise, Ali Şeriatî "öze dönüş", "kendi öz kimliğine dönüş" fikrini savunmuştur.

Bu dönemim önemli isimlerinden Daryuş Şayegan da Batı ve kimlik konusundaki görüşlerini *Batı Karşısında Asya* adlı kitabında beyan etmiştir. Ona gö-

İran İslâm düşüncesinin en önemli kırılma noktasının İslâm Devrimi olduğunu belirten Mushtaq Al Hulo, bu olaydan sonra kimlik, biz ve öteki gibi sorunların yerine; dinî/medenî toplum, dinin mahiyeti ve hakikati, dinin özü ve kabuğu, dinî bilginin tarihselliği, dinî çoğulculuk, dinî tecrübe, din-bilim ilişkisi gibi meselelerin öne çıktığını söyledi.

re, Batı ile Doğu hem coğrafi hem de düşünce sistemi açısından birbirinin karşısındadır. Batı düşüncesi felsefe ve akla; Doğu düşüncesi ise keşfe ve imana dayanır. Sonraki yıllarda fikirlerini kısmen değiştiren Şayegan, önceki dönemde yazdıklarını eleştiren bir kitap kaleme almış ve artık Doğu-Batı ayrımı düşüncesinden vazgeçilmesi gerektiğini iddia etmiştir. "Batı ile çatışma" fikrinden "Batı ile anlaşma" fikrine gelmiştir.

İran İslâm düşüncesinin en önemli kırılma noktasının İslâm Devrimi olduğunu belirten el-Hulo, devrimden sonra aydınlığın gündeminin tamamen değiştiğini belirtti. Daha önce aydınları meşgul eden kimlik, biz ve öteki gibi soruların yerine; artık teokratik/medenî devlet, dinî/medenî toplum, hukuk ve kanunun kaynağı, dinin mahiyeti ve hakikati, dinin özü ve kabuğu, imanın kaynağı, dinî bilginin tarihselliği, dinî çoğulculuk, dinî tecrübe, din-bilim ilişkisi gibi konuların aldığı görülmektedir.

Konuşmanın son bölümünü, İnan'da birkaç yıldır tartışılan vahiy, nübüvvet ve peygamberin ismet sıfatı gibi konulara ayıran el-Hulo, vahiy etrafında yapılan tartışmaları, üç ana başlıkta değerlendirdi:

1. Vahiy, Müslümanların çoğunluğu tarafında da kabul edildiği üzere, hem kelam/lafız hem de anlam bakımından Allah'a aittir.
2. Vahiy, mânâ bakımından Allah'a, lafız bakımından Peygambere aittir. Bu görüşte de vahiy Allah'a nispet edilir; zira onu peygamberin kalbine ilka eden Allah'tır. Modern düşünürlerden Mısırlı Hamid Ebu Zeyd ve İnanlı Habibullah Peyman bu fikri savunmuştur.
3. Kur'an hem lafız hem de mânâ açısından Peygambere aittir. Söz konusu görüş ilk önce Muhammed Müctehid şebüsteri ve Abdülkerim Suruş tarafından gündeme getirilmesine rağmen, her iki düşünürün konuyla ilgili yaklaşımları ve çıkarımları birbirinden farklıdır.

el-Hulo, son olarak, vahiy ve nübüvvet konusunda Abdülkerim Suruş'un daha önce Farsça kaleme aldığı *Bast-ı Tecrübe-i Nebevî* adlı kitabının Hollanda'da yayınlanması üzerine Michel Hoebink'ın, "Kur'an: Kelam-ı Muhammedi" adıyla kendisiyle yaptığı röportaja ve ardından ortaya çıkan gelişmelere değindi. Röportajın İnan'da çok büyük yankı uyandırdığını belirten el-Hulo, iki ay içinde bu konuyla ilgili toplam 43 makalenin kaleme alındığını ifade etti.

Yaklaşık iki saat devam eden program katılımcıların Abdülkerim Suruş'un vahiy ve nübüvvet konusundaki görüşlerine dair sorularıyla sona erdi.

MAM Tezgâhtakiler

İslâmî İlimler 8

Hak Zâil Olmaz: Roma, Türk ve İslâm Hukuklarında Eksik Borç

Mustafa Demiray

12 Ocak 2010

Değerlendirme: Özgür KavaK

Roma hukukunda doğan ve Kıta Avrupası hukuku üzerinden günümüz Türk hukukuna intikâl eden "eksik borç" kavramının tarihini ve mahiyetini ortaya koyduktan sonra, İslâm hukukunda benzer borçlar bulunup bulunmadığını ve benzer borçlar varsa mahiyetini tespit etmeyi amaçlayan doktora çalışmasının ("Eksik Borç Kavramının İslâm Hukuku Açısından İncelenmesi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008) kitaplaşmış hâli olan *Hak Zâil Olmaz: Roma, Türk ve İslâm Hukuklarında Eksik Borç* isimli eserini sunan Mustafa Demiray, konuşmasına *eksik borç* kavramını seçmesinin hikâyesini anlatarak başladı. Kaza ve fetva müesseseleri arasındaki farklılaşmayı ve bunun sonucunda ortaya çıkan hükümler (*kazâî hüküm* ve *diyânî hüküm*) arasındaki farkları açıklayan Demiray, bu meselenin en belirgin şekilde ortaya çıktığı yerlerden olan niyet ile irade beyanının farklılaşmasını incelemeye yöneldiğini ve Serahsî'nin *el-Meb-sût*'undaki Kitâbu't-talâk temel olmak üzere, Kitabu'd-da'vâ vb. diğer ilgili bölümlerden hareketle hazırladığı yüksek lisans tezinde ("Serahsî'de Kazai

Mustafa Demiray, İslâm hukukunda Roma/Türk hukuk geleneğindeki eksik borçlara birebir tekabül eden borçlar bulunmadığını, ifası kaza yoluyla zorlanamayan ama diyâneten ifası gereken borçlarla eksik borçlar arasında, İslâm hukuku ile Batı hukukları arasındaki varlık-bilgi-değer telakkilerinden doğan ciddi farklılıklar bulunduğunu ifade etti.

Hüküm – Diyani Hüküm Ayrımı”, İstanbul 2001) di-yânî hükmün irade beyanı bağlamında ortaya çıktığı örnekleri tespit, tasnif ve tahlil ettiğini belirtti.

Doktora çalışması için kazâî hüküm-diyânî hüküm ayrımının fikhın diğer alanlarında nasıl tezahür ettiğini araştırırken karşısına *eksik borç* konusunun çıktığını, kavramın günümüzdeki mahiyetini ortaya çıkarmak için Türk borçlar hukukuna, tarihini öğrenmek için de Roma hukukuna yöneldiğini ifade eden Demiray, “borç”u, bir tarafın diğerine karşı olan, “bir şey verme, yapma ya da yapmama mükellefiyeti” olarak tarif ettikten sonra alacaklı tarafa bir alacak ve talep hakkı, dava edebilme ve cebri icraya başvuru-bilme; alacaklısına hakkını devlet zoruyla alma imkânı sağlayan borçlara *medenî borçlar* dendiğini söyledi. Bu tür borçlara, devletin yaptırım gücüyle desteklenmiş olmasına bağlı olarak *tam borçlar* ve bir müeyyide ile desteklenmiş olmasına binaen *müeyyideli borçlar* da denir. Buna göre, mutlak olarak *borç* dendiğinde kastedilen bu tür borçlardır. Buna mukabil *eksik borç* alacaklısına hakkını devlet zoruyla alma imkânı sağlamamasıyla tefrik edilmektedir.

Günümüz hukukundaki *eksik borç* kavramı, Roma hukukunun öznel şartlarında doğmuş görünmektedir. İlk tabii/eksik borçlar olan, kölenin ve aile evladının borcu konusunda aile reisinin statüsü dikkat çekmektedir. Roma hukukunda tabii borçlar hakkında bir nazariye bulunmamaktadır. Bu hukukun etkin olduğu M.Ö. 745-M.S. 565 arasındaki süreçte bazı yeni tabii borçlar ihdas olunmuş, bazıları da müeyyidelendirilerek medenî borç seviyesine yükseltilmiştir. Başlıca tabii borçlar şunlardır: Kölenin aile reisine ve yabancılara karşı borçları; aile ev-

ladının diğer aile evlatlarına ve yabancılara borçları; *Senatus consultum Macedonianum*'a aykırı olarak 25 yaşından küçük aile evladına verilen ödünç; küçüğün vasisinin *auctoritas* olmaksızın yaptığı borç; örf ve âdete ya da ahlâka dayanan borçlar; *pactum* ile kararlaştırılan faiz borcu; zamanaşımına uğramış borç vb. Bu tür borçların ortak hükümleri; dava edilememeleri, ifa edildiklerinde muteber bir ifa teşkil etmeleri ve bağış ya da sebepsiz zenginleşme iddiasıyla geri alnamamalarıdır.

Batı ve sonra da Doğu Roma imparatorluklarının ortadan kalkmasından sonra, eksik borçları doğuran hukukî ve içtimaî yapı zamanla değişmiş; Fransa, Avusturya, Almanya ve İsviçre hukuklarında tabii/eksik borçlara yer verilmiş, öğreti ve uygulamada yeni eksik borçlar vaz edilmiştir. Bunlar arasında kumar ve bahis borcu ile evlenme tellallığı ücreti en dikkati çekenlerdir. Türk borçlar hukuku, eksik borçlar konusunda da kaynak hukuk olan İsviçre Borçlar Kanununu takip etmiştir. Buna göre, Türk hukukunda eksik borç; müeyyidesi olmayan, alacaklıya alacak hakkı ve alacağını elde etmeyi sağlayacak talep, dava ve cebri icraya başvurma yetkileri vermeyen borç türüdür. Kumar ve bahisten doğan borç, evlenme tellallığı ücreti, hukuka ve ahlâka aykırı bir maksadı elde etmek için verilen şeyi iade borcu, ahlâkî vazifelerden doğan borçlar, biyolojik madde verme borcu, zamanaşımına uğramış borç, müflisin konkordatoyu aşan borcu, eşler arası borçlar, ana-babanın evladına borcu vb. bu kapsamdadır.

İslâm hukukunda Roma/Türk hukuk geleneğindeki tabii/eksik borçlara birebir tekabül eden borçlar bulunmadığını, ifası kaza yoluyla zorlanamayan

ama diyâneten ifası gereken borçlarla tabii/eksik borçlar arasında, İslâm hukuku ile Batı hukukları arasındaki varlık-bilgi-değer telakkilerinden doğan ciddi farklılıklar bulunduğunu ifade eden Demiray, buna rağmen bir kısım diyânî borcun bazı açılardan tabii/eksik borçlara benzediğini vurguladı. Buna göre İslâm hukuku sahasında eksik borçlar, diyânî borçların bir alt kümesidir ve “İslâm hukukuna göre eksik borç”u, “dünyevî bir müeyyideden yoksun olduğu için alacaklısına bir talep hakkı vermeyen ve kaza yoluyla elde edilemeyen, ancak hakikatte borçlunun zimmetinde sabit olduğu için ifası diyâneten gereken ve uhrevî müeyyide ile desteklenen borç” olarak tarif etmek mümkündür. Şu hâlde borcun *eksik* olarak nitelenmesi, borçluluk unsuru mevcut olmasına rağmen borçluyu ifaya icbar için gerekli sorumluluk unsurunun bulunmaması, hukukî müeyyide ile donatılmamış olması sebebiyledir. Eksik borçların ayırt edici özelliği, sadece uhrevî müeyyide ile desteklenmiş olup, hukukî müeyyideden mahrum olmalarıdır.

İslâm hukuku sahasındaki eksik borçlar arasında, vaadi ifa borcunu, ibradan ve sulhten geri kalan borçları, mahcur kölenin ikrar ettiği borcu, müsabakada kazanana ödül verme borcunu, annenin emzirme borcunu, kadının ev işlerini yapma borcunu, mahkeme kararıyla sabit olmuş borcu, darülharpte işlenen fiillerden doğan borçları, ehl-i bağyin verdiği zararı tazmin borcunu, zamanaşımına uğramış borçları vb. sayan Demiray, konuşmasını bu borçlarla Roma/Türk hukuk geleneğindeki tabii/eksik borçları mukayese ederek bitirdi. Toplantı, Kant’ın “aklın kamusal ve özel kullanımı” görüşü ile kazâî hüküm-diyânî hüküm ayırımı, İslâm hu-

kuku-fıkıh ayırımı ve fıkıh malzemesini Batılı hukuk kalıplarına dökerek incelemenin problemlerine dair sorularla sona erdi.

Felsefe 5

Leibniz Felsefesinde Özgürlüğün Metafizik Temelleri

Erdal Yılmaz

19 Ocak 2010

Değerlendirme: S a b r i A k g ö n ü l

Erdal Yılmaz, Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde tamamladığı yüksek lisans tezi çerçevesinde Leibniz’in özgürlüğe dair açıklamalarının, temel metafizik tezlerine uygun olup olmadığını değerlendirdi. Sunumuna Leibniz’in felsefesine dair kısa bilgiler vererek başlayan Yılmaz, özgürlük soruşturması yapılırken, özgürlüğün neye veya kime dair olduğunun ortaya konulmasının, onun nasıl özgür olabileceğine dair incelemeye önceliğinin olduğu kanaatinden hareket ettiğini belirterek, öncelikle, dünyada bulunanların hangi anlamda var olduklarının bir analizinin yapılması gerektiğini ifade etti.

Leibniz’in cevher ve Tanrı anlayışının paralellik arzettiğini belirten Yılmaz, cevheri tam olarak anlayabilmek için Leibniz’in Tanrı anlayışına bakılmasının zorunlu olduğunu kaydetti ve ekledi:

Leibniz'e göre Tanrının yarattıkları cevherler olduğu için dünyanın ve içindekilerin birbirlerinden farkının cevherlerden hareketle açıklanması gerektiğini vurgulayan Erdal Yılmaz, bu nedenle, özgürlük soruşturmasının farklı düzeydeki cevherlerle ilişkili olduğunu belirtti.

Leibniz'e göre, Tanrı, varlığının zemini kendi olan, yaratılmamış cevherdir. Müdrikesi, her şeyin bilgisini içerdiği için iradesini en ahenkli diziye seçmeye yönlendirir ve kudreti iradesi tarafından seçilen diziye aktüel kılar. İradesi, müdrikesine tâbi olduğu için, her şeyi baştan olması gerektiği gibi yaratır ve şeylere sonradan herhangi bir müdahalede bulunmaz. Yaratılana sonradan müdahale, müdahale edilenin baştan olması gereken mükemmellikte yaratılmadığına işaret edeceğinden, böyle bir Tanrı anlayışı Leibniz'e göre mükemmellik ile çelişir.

Leibniz'e göre Tanrının yarattıkları cevherler olduğu için, dünyanın ve içindekilerin birbirlerinden farkının cevherlerden hareketle açıklanması gerektiğini vurgulayan Yılmaz, bu nedenle, özgürlük soruşturmasının farklı düzeydeki cevherlerle ilişkili olduğunu belirtti. Farklı düzeydeki cevherler arasında akıllı ruh, akla sahip olduğundan dolayı, özgür olabilme imkânına sahiptir. Akla sahip olan insan da akıllı ruh olabildiği ölçüde özgürlüğe bir imkân olarak sahiptir.

İnsanın nasıl özgür olduğunu yine cevherden hareketle açıklamamız gerektiğini belirten Yılmaz, bu açıklamada karşılaşılabilecek en önemli sorunun, cevherin icra ettiği fiillerin önceden ideasında içerilmesi olacağını belirtti. Leibniz'in içerilmeyi, "yüklemle ilgili olarak ele aldığı ifade etti. Leibniz'e göre, nasıl özgür olunabileceğini açıklamak için Tanrı'nın özgürlüğüne bakılmalıdır. Tanrı'nın özgürlüğünü ise "Tanrı bu dünyayı zorunlu olarak mı, yoksa özgür kararıyla mı yarattı?" ve "Tanrı bu dün-

yayı yarattıktan sonra orada bulunanların her birinin eylemi ile özgür ilişkiye sahip midir?" soruları etrafında incelemek gerektiğini dile getiren Yılmaz şöyle devam etti:

Tanrı'nın müdrikesinde çelişki veya ayniyet ilkesi zemininde imkânını bulan ve ahenk derecelerine göre birbirinden ayrılan sonsuz sayıda mümkün dizi bulunur. Bunlardan en düzenli ve en ahenkli olanı seçilerek aktüel kılınır. Bir tercih söz konusu olduğundan, Leibniz'e göre, Tanrı özgür kararıyla bu dünyayı yarattır. Tanrı'nın en ahenkli olanını tercih etmesinin bir zorunluluk içerip içermediğinin açıklanması gerektiğinden, bu güçlüğü aşmak için özgürlüğün doğasına dair Leibniz'in ortaya koyduğu "akla sahip olmak, hareketinin kaynağı kendi olmak ve fiillerinin muhtemel olması" koşullarını dikkate alarak Tanrı'nın özgürlüğünü tekrar gözden geçirmemiz gerekir. Leibniz'e göre, Tanrı, "en iyi zeminine" göre hareket eder ve bu zemin Tanrı'ya kendi doğasından verilir. Dolayısıyla hareketinin ilkesi kendisidir. Her şeyin imkânının zemini müdrikesi olduğundan tüm mümkünlerin ve aktüellerin bilgisine sahiptir ve bu da Tanrı'nın her yaptığını bilinçli bir şekilde yaptığı anlamına gelir. Bu tarz hareket etme yalnızca akıllı varlık için mümkün olduğundan Tanrı akla sahiptir. Tanrı, sonsuz sayıda mümkün dizi arasından dünyayı tercih ettiğinden, Tanrı'nın bu tercihini mutlak olarak zorunlu kılan herhangi bir sebep olmadığından, fiili muhtemeldir. Tanrı'nın, yarattıktan sonra yaratılmışların her birinin fiiliyle özgür

ilişkisinin olup olmadığı sorusunun cevabına gelince; Leibniz'e göre, Tanrı, yaratacağını, hangi fiilleri icra edeceğini önceden görerek yarattığı için yaratılmışların her bir fiilini, o fiilden önce bilir. Bu bilme, yaratılmışların fiille-riyle ilişkisini özgür kılar.

“Tanrı'nın önceden bilmesi”, dünyadaki her şeyin mutlak bir zorunlulukla mı olduğu sorusunu gündeme getirdiğinden, insanın özgür olup olmadığı sorusunun cevabının verilmesi gerektiğini ifade eden Yılmaz, konuşmasını şu sözlerle sonlandırđı:

Leibniz'e göre Tanrı'nın insanın fiillerini önceden bilmesi, Tanrı'nın mükemmelliği ile ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle “önceden bilme” insanın kendi iradesiyle eyleyeceği şeyleri mükemmel olan Tanrı'nın önceden bilmesi anlamına gelir. Tanrı önceden bildiği için insan eylemez. Tam tersine, insanın kendi iradesiyle eyleyeceğini Tanrı önceden bildiği için insan özgürce eyler. Bütün bu açıklamalar, akıllı ruhun ve insanın da akıllı ruh olduğu olude sahip olduğu özelliklerin, Leibniz'in özgür olmak için ortaya koyduğu “akla sahip olmak, hareketinin kaynağının kendi olmak ve fiilinin muhtemel olması” koşullarını yerine getirdiğini gösterir. Bu incelemeler ise, Leibniz'in Tanrı'nın ve insanın ozgurluğune dair açıklamalarının, temel metafizik tezleriyle uyumlu olduğunu gösterir.

İslâmî İlimler 9

Eyyûbîler Devrinde Medrese Sistemi

Harun Yılmaz

9 Şubat 2010

Değerlendirme: Mustafa Öztürk

Harun Yılmaz, Marmara Üniversitesi İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda tamamladığı “el-Melikü'l-Muazzam ve Döneminde Dımaşk'ta Kurulan Medreseler (615-624/1218-1227)” başlıklı yüksek lisans tezi bağlamında, genel olarak Eyyûbîler, özel olarak el-Melikü'l-Muazzam döneminde medreseler ve eğitim sistemi hakkında dinleyicilere ayrıntılı bilgiler verdi.

Salâhaddin Eyyûbî zamanında tarih sahnesine çıkan Eyyûbîler, Salâhaddin'in kardeşi ve aynı zamanda el-Muazzam'ın babası olan el-Melikü'l-Âdil'in soyundan devam etmiştir. el-Melikü'l-Âdil, Salâhaddin'in çocukları arasındaki taht kavgalarından yararlanarak idareyi ele geçirmiş, ülkeyi kendi üç çocuğu arasında paylaştırmış ve Dımaşk nâibliğini de el-Muazzam'a vermiştir.

Yılmaz, el-Muazzam'ın nâibliğini, el-Melikü'l-Âdil'in vefat tarihi olan 1218'e kadarki dönem ile bu tarihten el-Muazzam'ın 1227'de olumune kadar geçen dönem şeklinde ikiye ayırdıktan sonra, her iki dönemin kesişme noktasına denk düşen V. Haırlı Seferi'ni de, el-Melikü'l-Âdil'in olumu ve el-Muazzam'ın bağımsız olarak idareyi ele alması aaısından önemli bir tarih olarak zikretti.

Eyyübî meliklerinin ilmî açıdan kendilerinden üstün gördükleri el-Muazzam'ın aklî ilimlere mesafeli yaklaştığını belirten Harun Yılmaz, bununla birlikte, kendi nâibliği döneminde bu ilimlerle uğraşanların Dımaşk'ta uygun bir ortam bulduklarını belirtti.

Dımaşk nâibliğinin ilk döneminde siyasî açıdan basının gölgesinde kalan el-Muazzam, bu dönemde ilmî açıdan kendisini geliştirme fırsatı bulmuştur: İleri seviyede bir nahiv âlimi ve fakih olarak bilinmesinde bu durumun etkisi büyüktür. Hanefî mezhebine mensup olmasıyla diğer aile fertlerinden ayrılan el-Muazzam, *es-Sehmü'l-musib fi'r-redd ale'l-Hatib* isimli önemli bir eser kalemlmiştir. Diğer Eyyübî meliklerinin ilmî açıdan kendilerinden üstün gördükleri el-Muazzam'ın aklî ilimlere mesafeli yaklaştığını belirten Yılmaz, bununla birlikte, kendi nâibliği döneminde bu ilimlerle uğraşanların Dımaşk'ta uygun bir ortam bulduklarını belirtti ve döneminde el-Muazzam'ın ilim erbabına verdiği destekten bahsetti.

Eyyübîler döneminde Dımaşk, İslâm tarihindeki en parlak iki döneminden birini yaşamıştır. Maddî refah alanındaki parlaklık ilmî sahaya da yansımış,

şehirde bulunan medreseler sayı itibarıyla aynı dönemdeki diğer İslâm şehirlerinin önüne geçmiştir. Bu dönemde İslâm Dünyasının birçok bölgesinden pek çok âlim ve talebenin şehre geldiği görülmektedir. Dımaşk'ın bu şekilde bir cazibe merkezi olmasının en önemli nedeni, İslâm Dünyasındaki ilmî bağın bir parçası olma kaygısıdır. Ayrıca şehirdeki mansıpların çok oluşu da diğer bir etken olarak zikredilmelidir.

Dımaşk'ta bulunan âlimlerin büyük bir kısmı şehrin yerli âlimleridir. Bunların dışında, şehre gelip yerleşenler, şehirde bir süre kalıp ayrılanlar ve şehirde yetişip daha sonra şehirden ayrılan âlimler de vardır.

Genel olarak Eyyübîler dönemindeki medreselerin kurulmasında etkili olan kişiler, melikler, kadınlar ve devlet adamlarıdır; ayrıca şahsî girişimlerle kurulan medreseler de vardır. Bu grup içerisinde, başka dönem ve coğrafyalarla mukayese edildiğinde, özellikle kadınların etkin olarak bu faaliyetlerin içinde yer aldıkları görülmektedir. Örneğin, Dımaşk'ta inşa edilen on beş medresenin bânisi kadınlardır. Bu medreselere ek olarak, devlet adamları tarafından yaklaşık yirmi ve özel kişiler tarafından da on iki medrese inşa ettirilmiştir.

Bu medreselerde eğitim-öğretimle meşgul olan kişiler şeyhler, müderrisler, mu'îdler ve talebelerdir: Şeyhlerin müderrislerden farkı tam olarak belli olmamasına rağmen, bunların hem tedris faaliyetini hem de idarî işleri yürüttükleri görülmektedir. Medreselerde fıkah, tefsir, hadis gibi şer'î ilimlerin yanında sarf, nahiv, belâgat gibi dil ilimleri de okutan müderrislerin bir medresede göreve başlaması

üç şekilde olmaktadır: Bunların ilkinine göre müderris, medresenin kendisine bağlı bulunduğu kâdikudât (şehrin kadısı) tarafından atanmaktaydı. İkinci durumda ise, medresenin vâkıfı tarafından seçilmekteydi. Üçüncü uygulama ise, doğrudan bölgeyi idare eden melik tarafından atanmasıydı. Ancak kim tarafından atanmış olursa olsun, müderris, melik tarafından kendisine verilen resmî bir belge ile göreve başlamaktaydı. Bir müderrisin medresedeki görev süresi de değişmekteydi ve seyahat etmek, hac yapmak gibi bir sebep ya da kendi aleyhine yaşanan bir gelişme olmadığı müddetçe vazifesini vefat edinceye kadar devam ettirmekteydi. Müderrisin ders vermesi için izni gereken melik, görevden alma yetkisine de sahipti. Maaşları ise ya melik tarafından ya da medresenin sahip olduğu vakıflardan elde edilen gelirlerden ödenmekteydi. Medreselerde müderrislerden sonra gelen ikinci öğretim elemanı olan mu'îdin görevi, müderrisin anlattığı dersleri öğrencilere tekrar ettirmek ve dersin daha iyi anlaşılmasını sağlamak maksadıyla onlara yardımcı olmaktı.

el-Muazzam zamanında şehirde dördü Hanefiler için, ikisi Hanbelî mezhebi mensupları için, biri de tıp eğitimi vermek üzere toplam yedi medrese kurulmuştur. Kendinden önceki dönemlerin aksine, el-Muazzam döneminde Dımaşk'ta Şafîiler için bir medresenin kurulmamış olması dikkat edilmesi gereken bir noktadır.

Son olarak Yılmaz, İslâm Dünyasında medrese üzerine çalışırken, incelenen medresenin bulunduğu dönemi ve coğrafi şartları göz önüne almanın önemine de kısaca değindi. Ona göre, sadece bir med-

reseyi ve bunun yapısını çalışarak, buradan hareketle genellemelere varmak yanlış sonuçlar doğurabilir. Bu yüzden, her parça ayrı incelenmeli ve veriler tek tek ele alınmalıdır.

Felsefe 6

John Searle'ün Bilinç Teorisi

Eyüp Süzgün

16 Şubat 2010

Değerlendirme: Ta yy i b K a d a k

Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı'nda "John Searle'ün Bilinç Teorisi" adıyla tamamladığı yüksek lisans tezini sunan Eyüp Süzgün, konuşmasına Searle'ün çalışmalarından kısaca bahsederek başladı. Analitik felsefe geleneği içinde çalışmalarına başlayan Searle'ün tüm felsefi çabasını dil, zihin/bilinç ve toplum felsefesi şeklinde üç ana kısımda sürdürdüğünü belirten Süzgün, kendi çalışmasının, bu üçlü içinden yalnızca zihin/bilinç teorisi üzerine odaklandığını ifade etti.

Searle, bilinç sorununu ele alırken, zihin felsefesindeki ikici (*düalist*) ve tekçi (*monist*) yaklaşımları eleştirmekle işe başlar. Bu nedenle, zihin felsefesi tarihindeki tartışmalar bilindiğinde, Searle'ün bilinç teorisini anlamak biraz daha kolaydır. Bu noktada Süzgün, zihin felsefesinde üç önemli kırılmadan söz etmenin mümkün olduğunu belirtti: On yedinci yüzyılda kartezyen ikiciliğin ortaya çıkışı,

Searle'ün tamamen doğal sınırlar içinde kalarak bilinci açıklamaya çabaladığını ifade eden Eyüp Süzgün, filozofun, bilinci (insanın biyolojik tarihinin bir parçası gibi kabul ettiği için) beyindeki nörofizyolojik süreçlerin sonucunda ortaya çıkan beyin bir üst düzey niteliği olarak gördüğünü belirtti.

yirminci yüzyılın başlarında pozitivistin etkisiyle maddeciliğin baskın hâle gelişi ve bilgisayarın temelini teşkil eden çalışmalarla birlikte 1950'lerde yaşanan bilişsel devrim...

Kartezyen ikicilik, varlığın, biri zihinsel diğeri fiziksel olan iki ayrı ontolojik alana ayrılabilceğini iddia ederek, filozofları uzun bir süre etkisi altına almıştır. Maddecilik ise, kartezyen ikiciliğin zihinsel tarafını reddederek, yalnızca fiziksel alanın varlığından söz edilebileceğini öne sürmüş ve bilişsel devrime kadar, bilinç gibi maddî olmayan öznel bir niteliğin yadsınmasına neden olmuştur. Bilişsel devrimden sonra bilinç yeniden gündeme gelmiş ve özellikle 1980'li yıllarda, bu alandaki çalışmalarda büyük bir artış yaşanmıştır. Searle ise, 1990'ların başında kaleme aldığı *Zihnin Yeniden Keşfi* adlı metinle bu tartışmalara katılmış ve diğerlerinden ayırmak amacıyla kendi zihin/bilinç teorisini "biyolojik doğalcılık" (*biological naturalism*) olarak adlandırmıştır. Searle'e göre biyolojik doğalcılık, indirgemeci olmayan doğalcı bir bilinç teorisidir ve kendisinden önceki kavramsal mirası devralmadığı için de, tekçiliğin ve kartezyen ikiciliğin birbirini karşılıklı olarak dışladıkları kavramsal ikiliğe (*conceptual dualism*) düşmez.

Süzgün, Descartes'in epistemolojiyi merkeze alan yaklaşımını sert biçimde eleştiren Searle'ün, kendi bilinç teorisini ontolojik bir temele dayandırdığının özellikle altını çizdi. Bu nedenle Searle, bilincin ve bilince sahip varlıkların içinde bulunduğu bir dış dünyanın varlığını reddeden yaklaşımları ayırtlarıyla ele alıp eleştirdikten sonra, "dışsal gerçekçilik" (*external realism*) diye adlandırdığı görü-

şünü ortaya koyar. Buna göre, ontolojik olarak tek bir dünya vardır ve fiziksel nedensel açıdan kapalı olan bu dünyanın varlığından şüphe etmek anlamsızdır.

Konuşmasının bundan sonraki kısmını üç ana başlık altında sürdüren Süzgün, ilk önce Searle'ün bilince ve doğasına dair fikirlerini ele aldı. Taşındığı kavramsal muğlaklık dolayısıyla bilinci ele alırken Searle'ün diğer düşünürlerden farklı bir metodolojiyi benimsediğini belirten Süzgün, bilince dair analitik tanımlamalar yerine sağduyuya dayalı bir tanımla incelemesine başladığını ifade etti. Buna göre Searle *bilinci*, "sabahleyin rüyasız bir uykudan uyanıp tekrar uykuya dalana kadar gün boyu devam eden veya komaya girinceye, ölünceye ya da bir şekilde bilinçsiz bir duruma girinceye kadar süren içsel, niteliksel, öznel duyarlılık veya farkındalık durumları" şeklinde tanımlamaktadır.

Ayrıca, Searle'ün tamamen doğal sınırlar içinde kalarak bilinci açıklamaya çabaladığını ifade eden Süzgün, filozofun, bilinci (sindirim, mitoz, mayoz veya enzim salgılayma kadar insanın biyolojik tarihinin bir parçası gibi kabul ettiği için) beyindeki nörofizyolojik süreçlerin sonucunda ortaya çıkan beyin bir üst düzey niteliği olarak gördüğünü belirtti. Bununla birlikte, Searle'e göre, *öznellik*, *niteliksellik*, *birlik* ve *niyetlilik* gibi dört temel yapısal özelliğinden dolayı bilinç diğer biyolojik görüngülerin tamamından ayrılır.

İkinci olarak, Searle'ün öznel niteliksel yapıda kabul ettiği bilinci fiziksel dünyaya nasıl yerleştirdiğini ele alan Süzgün, zihinsel-fiziksel ayrımı, bilincin ortaya çıkışı/öngörülemezliği (*emergence*), zihinsel

nedensellik ve bilincin indirgenemezliği gibi temel meselelerle ilgili filozofun görüşlerini tartıştı. Searle'e göre, bilinci çözümsüz kılan sorunların başında, devralınan zihinsel-fiziksel şeklindeki kavramsal kategorileştirme gelir ve birbirini karşılıklı olarak dışlayan bu iki kavramlaştırmadan vazgeilmedike bir sonuca varmak imknsızdır. Ona göre, katılık veya sivilliğin kendilerini ortaya çıkaran mekanizmaların bir üst niteliği olmaları gibi, bilinç de mikro düzeydeki sinirsel etkileşimler sonucu meydana gelen beynin bir üst niteliğidir.

Dolayısıyla, biyolojik düzenin bir parçası olan bilinç, nedensel olarak da, beyin gibi organik bir sistemi meydana getiren mikro ögelerin davranışlarıyla açıklanabilir. Fakat yine de, sistemi oluşturan mikro ögelerle veya alt düzey unsurlarla bilinç arasındaki ilişki, yalnızca nedensel bir ilişki olmaktan öteye gitmez. Bu yüzden, bilinci tamamen beynin alt düzey etkinliklerine indirgemek ya da sadece onu oluşturan ögelerin etkileşimleriyle açıklamak yanlış olacaktır.

Süzgün, konuşmasının son kısmında, bilince dair felsefi soruşturmasını özetlediği Searle'n bilimsel bilinç araştırmalarına yönelik eleştirilerine kısaca değindi. Hlihazırda yürütülen bilimsel bilinç araştırmalarında benimsenen yolu *yapıtacı modeli* diye adlandıran Searle, bu yöntemle çalışmalarını sürdüren bilim adamlarının bilincin temel nitelikleri olan öznellik, niteliksellik ve bütünlüğü dikkate almadıklarını belirtir. Bilincin znel niteliksel bir bütünlük içinde olduğunu savunan Searle, bilincin nörobiyolojik açıdan incelenmesi için farklı bir model olan *birleşik alan modelini* nerir.

İslâmî İlimler 10 ***İhvan'dan Cüheyman'a*** ***Suudi Arabistan ve Vehhabilik*** **Mehmet Ali Büyükkara**

27 Mart 2010

Değerlendirme: Z. Tuba Kor

İhvan'dan Cüheyman'a: Suûdi Arabistan ve Vehhabilik, İmamet Mücadelesi ve Haşimoğulları ve Geçmişten Günümüze Kâbe'nin İşgal Tarihi adlı eserleri kaleme alan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Mezhepleri Tarihi ğretim yelerinden Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara, zellikle 11 Eylül saldırılarının ardından uzun süre gündemden düşmeyen, ancak hakkında çok fazla şey bilinmediği için ekseriyetle Batı'dan tercüme ve çarpıtılmış ma-lumatlarla yorumlar yapılan Suudi Arabistan, bu ülkenin resmî ideolojisi Vehhabilik ve el-Kaide benzeri yapılanmalarla ilgili oldukça önemli ve kapsamlı bir sunum gerçekleştirdi.

Büyükkara konuşmasında, gerek ilk iki Suudi devletini (1744-1818 ve 1822-1891), gerekse yirminci yüzyılda kurulan Suudi Arabistan'ı din-devlet (yani Vehhabi-Suudi) ilişkileri temelinde ele aldı. Bu erevede Büyükkara özetle şunları söyledi:

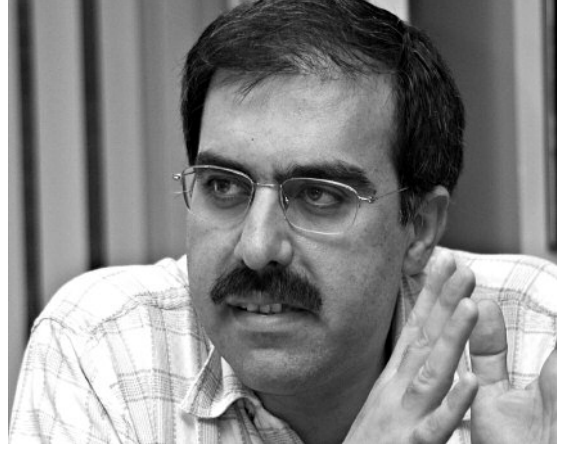
Muhammed b. Abdulvehhab ile Muhammed b. Suud arasındaki Dir'ie İttifakı (1744), bugünkü Suudi devletinin ve din-devlet (ulema-ümera) ittifakının temellerinin atıldığı ilk olaydır. 1700'lerde ortaya çıkan Vehhabilik, "zlim ve gnahkar da olsa yöne-

Mehmet Ali Büyükkara'nın da işaret ettiği gibi, Suudi yönetimi dışarıda önce İngiltere'nin ve 1950'lerden bu yana da ABD'nin isteklerine boyun eğme zorunluluğu ile içeride Vehhabi-dindar halkın bu "zorunluluk"tan duyduğu rahatsızlık arasında hep bir ikilem yaşamıştır.

time itaat" gibi kuvvetli bir geleneğe sahip olan Ehl-i Hadis/Hanbeli/Selefi düşünce ve pratik içinde, "iyiliği emredip kötülükten nehyetme" ilkesinin abartılmasından kaynaklanan, aşırılıklarıyla öne çıkmış ekol içi fikrî ve amelî bir kırılmadır. Vehhabi-Suudi ittifakı ile birlikte Ehl-i Hadis'in klasik "devlete itaat" duyarlılığı tekrar rayına otururken, Vehhabilik Suudi devletlerinin kuruluş aşamalarına ciddi katkılar sağlar.

Bu noktada, üçüncü Suudi devleti yolunda ilk adım olarak 1902'de Riyad'ı (Necd bölgesini) alan Abdülaziz b. Suud, 1913-25 arasında çevre bölgeleri topraklarına katarak bugünkü Suudi Arabistan sınırlarına ulaşırken; ona en büyük katkısı, 1912-13'te kurulmaya başlayan "hicre"lere yerleştirilen dinî ve militer bir güç olan "İhvan-ı Necd" sağlar. Fakat bugünkü sınırlara ulaşılmasının ardından (ki daha ötesi İngiliz ve Fransız idaresi altındaki Arap toprakları idi) aşırılıkları ile rahatsızlık uyandırmakta olan ve cihadın devamı için bastıran İhvan, her ihtilalin kendi çocuklarını yemesi misali, İngilizlerin de yardımıyla İbn Suud tarafından 1929-30'da tasfiye edilir. Nitekim İhvan'ın hiç hoşlanmadığı Şiileri ve Hicazlıları vatandaş yapan ve İngiltere ile ittifak kuran Suudi yönetiminin böyle bir tasfiyeye gitmesi kaçınılmazdır.

"Sahih akidenin yerküreye yerleşmesi" noktasında Suudi Arabistan'ı bir merkez olarak gören Selefi-Vehhabi çevrelerde İhvan'ın tasfiyesi tam bir hayal kırıklığı yaratır. 1700'lerden beri varolan ve o dönemde İhvan-ı Necd ile temsil edilen din-devlet ittifakı bozulur (bunun önemli bir misali, 1979'da İhvan'ın yeni versiyonu olan Cüheyman hareketinin

Suudi rejimine karşı iki hafta boyunca Kâbe'yi işgal etmesidir). Yine de Suudi yönetimi hiçbir zaman dayandığı aslî güce sırtını dönmez; devlete bağlı ulema vasıtasıyla statükocu Vehhabilik muhafaza edilir. Bugün dahi Kraliyet'i koruyan "Milli Muhafızlar" sadece Necd kabilelerinden (sadık İhvan'dan) seçilmektedir.

Öte yandan Suudi yönetimi, dışarıda önce İngiltere'nin ve 1950'lerden bu yana da ABD'nin isteklerine boyun eğme zorunluluğu ile içeride Vehhabidindar halkın bundan duydukları rahatsızlık arasında hep bir ikilem yaşar. Bu noktada, Usame b. Ladin'in 1990'larda verdiği cihad fetvasında da zikrettiği üzere, baba Abdülaziz b. Suud İngilizleri devreye sokarak ilk Filistin direnişini kırdırıp birinci kibleyi (Kudüs'ü) işgalcilere teslim etmekle, oğul Fahd ise 1990'da ikinci kibleyi işgalcilere (ABD'ye) açmakla suçlanır.

İhvan'ın düşünce ve pratiğinin yeniden canlandırılması ve ona yapılan ihanetin hesabının sorulması gerektiği kanaati, cihadî-selefi yapılanmalarla günümüze kadar taşınır. Buna karşılık devlete entegre edilen statükocu Vehhabilik/Suudi Selefiye ise, İhvan'ı ve el-Kaide gibi cihadî grupları, devlete itaatkâr geleneksel Ehl-i Hadis/Selefi çizgisinden ciddi bir sapma gösterdikleri için fırka-i nâriye yani cehennemlik fırka olarak görür. İhvan geleneğinin temsil ettiği cihadî-selefi muhalefet ile devleti meşru gören geleneksel Suudi-Selefi gruplar arasındaki çekişme, bugün sadece Suudi Arabistan'ın dış politikasında gözetilen bir denge unsuru değil, dünyadaki selefi yapılanmaların rotalarını da belirleyen bir faktördür. Dünyanın her yerinde selefi akımlar

iki kampa bölünmüş durumdadır ve her biri bir diğeri-
ni bidatçilikle suçlamaktadır.

Bu konuşmayı merak edenler Büyükkara'nın *İh-
van'dan Cüheyman'a: Suûdi Arabistan ve Vehhabi-
lik* adlı kitabını okuyabilirler. Modern Ortado-
ğu'nun geçmişini ve bugünü, Suudi Arabistan'ın
tarihini ve rejim yapısını, Vehhabi-Selefi hareketle-
ri ve el-Kaide tarzı cihadî yapılanmaları anlamaya
çalışanlar ve bu konuda kalem oynatanlar da Bü-
yükkara'nın çalışmalarını takip etmelidir.

Felsefe 7

Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo

Dursun Ali Aykıt

6 Nisan 2010

Değerlendirme: Ali İzzet Taşçıoğlu

Dursun Ali Aykıt, Marmara Üniversitesi Felsefe ve
Din Bilimleri Bilim Dalı'nda tamamladığı "Hıristi-
yanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo" (İstan-
bul 2010) başlıklı doktora tezi bağlamında bir su-
num gerçekleştirdi. Kadim medeniyet birikimleri-
nin birbirleriyle etkileşiminin somut bir tezahürü
olarak, Helenistik kültürle karşı karşıya kaldıktan
sonra Yahudiliğın nasıl bir gelişme gösterdiği; Ya-
hudilik içinden doğan Hıristiyanlığın, "Hz. İsa'nın

Dursun Ali Aykıt, Philo'nun resmettiğı "Helenci Yahudilik"ın temel
unsurları arasında siyasal hâkimiyetlerini kaybeden Yahudilerin
kendi şeriatlarını uygulama zorluklarını aşmak amacıyla geliştirdiğı
"Musa'nın yasalarına değıl, tabiatın yazılmamış yasalarına tâbi
olunabileceğı düşüncesi"nin de yer aldığını ifade etti.

dininden", nasıl "Hz. İsa merkezli bir dine" geçiş
yaptığı ve bu dönüşüm esnasında "Helenistik Ya-
hudilik" olarak adlandırılan sistemin kilise babaları
üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğı gibi sorunla-
ra odaklanan Aykıt, Kutsal Kitap ile Grek kültürünü
bir şekilde uzlaştırma gayreti gösteren Philo'nun
faaliyet ve düşüncelerini dinleyicilerle paylaştı.

M.Ö. 25/20-M.S. 50'li yıllar arasında yaşadığı tahmin
edilen Philo, kendi yeğeni dâhil birçok Yahudinin ya
din değıştirdiğı ya da Helenistik kültüre teslim oldu-
ğı bir dönemde, iyi bir şekilde özümseediğı "Grek bil-
geliğı" ile kendi dini olan Yahudiliğı uzlaştırma çabası
içerisine girerek, Yahudilik içerisinde zamanla
gelişen "Helenci Yahudilik" adlı bir yaklaşımın ön-
cüsü olmuştur. Günümüze kadar ulaşmayı başarmış
yaklaşık elli civarındaki eserinde resmettiğı bu yak-
laşımın temel unsurları arasında, "Kutsal Kitab'ın

tefsirinde alegorik yorumun takip edilebileceğine” olan vurgusu, siyasal hâkimiyetlerini kaybeden Yahudilerin kendi şeriatlarını uygulama zorluklarını aşmak amacıyla geliştirdiği “Musa’nın yasalarına değil, tabiatın yazılmamış yasalarına tâbi olunabileceği düşüncesi” ve aşkın ve mutlak mükemmel olarak nitelediği Tanrı’nın maddî dünya ile ilişkiye geçerken ihtiyaç hissedilen bir aracı olarak Logos tasavvurunun Yahudiliğe dahil edilişi sıralanabilir.

Yahudiliğin geçirdiği bu tecrübe, Roma pagan kültürüyle karşılaşan Hıristiyanlar için önemli açılımlara imkân tanımıştır. Bu karşılaşma sürecinde Hıristiyanlığın dönüşümünde rol oynayan kilise babaları için Philocu çizgideki düşünceler yol gösterici olmuştur. Sinoptik İncillerden ayrı tutulan Yuhanna İncili ile İbranilere Mektub’un, Logos anlayışı ve alegorik yorum metodu her ne kadar ulaşılacak istenen hedefler bakımından farklılık arzetsede de, Helenistik Yahudiliğin en önemli temsilcisi Philo’nun bakış açısına çok yakındır. Aynı çağda yaşayan Pavlus ile Philo’nun, diaspora Yahudisi olmaları, Tarsus ve İskenderiye gibi Helenistik entelektüelliğin hâkim olduğu yerlerde yaşamaları ve kendi dönemlerinde Yahudiliğin önünde duran problemlere çözüm aramaları, bir yandan bu iki önemli şahsiyet arasındaki benzerliklere işaret ederken, öte yandan takip eden yıllarda Hz. İsa sonrası (biraz da kilise babalarının faaliyetleriyle şekillenen) Hıristiyanlık içerisinde Philo’nun etkisini göstermektedir.

İslâmî İlimler 11 ***Nukûllü Fetva Mecmuaları ve*** ***Mehmet Fıkhî el-Aynî’nin*** ***el-Evcibetü’l-kâni’a Adlı Eseri*** **Emine Arslan**

13 Nisan 2010

Değerlendirme: Hacer Kontbay

MAM Tezgâhtakiler toplantı dizisinin Nisan ayı konusu Dr. Emine Arslan, Marmara Üniversitesi İslâm Hukuku Bilim Dalı’nda bu yıl tamamladığı “Nukûllü Fetva Mecmuaları ve Mehmet Fıkhî el-Aynî’nin *Evcibetü’l-kâni’a* Adlı Eserinin Bu Mecmualar Arasında Durduğu Yer” başlıklı tezini sundu.

Osmanlı döneminde fetva verirken esas alınan kaynakları tespit etmek gayesiyle yola çıkan Arslan, derinlikli bir kütüphane ve “yazma” çalışmasını gerektiren bu araştırmasını, örnek bir eser incelemesiyle tamamladığını ifade ederek sunumuna başladı. Osmanlı’da fetva müessesesini kısaca tanıtan Arslan, şeyhülislâmlığın ihdâsını ve fetva dairesinin ortaya çıkışının tarihî seyrini anlattıktan sonra, fetva kurumunun işleyişinden bahsetti: Buna göre, Osmanlı’da merkezde şeyhülislâm ve taşrada kenar müftüleri, kendilerine gelen bütün dinî soruları sistematik bir işleyişe sahip fetva dairesi bünyesinde cevaplandırıyor. Yazılı veya şifahi olarak nakledilen sorular müsevvidler tarafından yazılıyor, mübeyyizler tarafından temize çekiliyor ve fetva dairesinin kütüphanesinde bulunan kaynaklara göre ce-

Emine Arslan, fetvaların çevresel şartlara göre değişmesine en çok uluslararası ilişkilerde değişiklik olması hâlinde rastlandığını, örneğin İran'la ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde Rafızilikle ilgili soru ve fetvaların belirgin bir artış gösterdiğini ifade etti.

vaplandırılıyordu. Bu işlerden genel olarak fetva emini sorumlu idi. Şeyhülislâm çoğunlukla alt kademelerde cevaplanmış soruları onaylamakla yetiniyordu. Yetkilisi tarafından onaylanmış cevap, soru sahibine yazılı olarak ulaştırılıyordu.

Fetvaların önemli bir özelliği, fetva veren kişilerin - şeyhülislâm hariç- bu fetvanın dayanağını gösterme mecburiyeti idi ki “nüküllü fetvalar”ın temelini de bu şart oluşturmaktadır. *Nakil* ve çoğulu *nükûl*, verilen fetvanın hangi müellifin hangi eserindeki ibaresine dayanarak verildiğinin belirtilmesini ifade etmektedir. Önceleri sayfaların kenarlarındaki boşluklara yazılan nakiller, daha sonra karışıklığı önlemek için soru ve cevabı müteakiben yazılmaya başlanmıştır.

Soru ve cevapların yazımıyla uğraşan müsevidler, mübeyyizler ve ayrıca fetva eminleri, yazdıkları fetvaların bir nüshasını da kendileri için muhafaza etmekteydiler. Biriktirilen bu nüshalar, “fetva mecmuları”nın temelini oluşturmaktadır. Bazen bir fetva emini biriktirdiğı fetvaları, bazen de bir müftü kendisine sorulan soruları ve verdiğı cevapları bir araya getirerek bir fetva mecmuası oluşturuyordu. Mecmuada fetvaların kaynakları da yer alıyorsa, buna “nüküllü fetva mecmuası” deniyordu.

Bazı fetva mecmuaları zamanla o kadar kabul gördü ki, bu mecmualar fetva vermede kullanılan başvuru kaynakları hâline geldi. Osmanlı döneminde çokça rağbet gören ve fetvahane tarafından muteber kabul edilen dört mecmua vardır: *Fetâvâ-i Ali Efendi*, *Fetâvâ-i Fezziyye*, *Behcetü'l-fetâvâ* ve *Neticetü'l-fetâvâ*. Bu dört eserden ilk üçü sadece bir şeyhülislâmın fetvalarını toplarken, *Neticetü'l-fetâvâ*, diğerle-

rinden farklı olarak belli bir zaman aralığında yaşamış şeyhülislâmların fetvalarından oluşmaktadır.

Dönemlerinde bütün fetva dairelerinin kütüphanelerinde bulunan ve bugün de çeşitli kütüphanelerde pek çok yazması mevcut olan bu eserler, aynı zamanda matbudur. Ancak bu noktada Arslan şu hususa dikkat çekti: Bir fetva mecmuası, sadece onu derleyen değil, birden çok kişinin katkısıyla oluşmaktadır. Mecmuaların müsveddelerine alınan notlar bir sonraki istinsahta metnin içine dâhil olabilmekte, fetvalarda nüshayı elinde bulunduran kişiler tarafından değişiklik ve düzeltmeler yapılabilmekte, bazı nüshalarda bulunan fetvalar, diğer bazılarından çıkarılabilmektedir. Matbu nüshalar, kütüphanelerdeki onlarca nüshadan biri esas alınarak basıldığı için, farklı versiyonlardaki çeşitlilikten mahrumdur. Dolayısıyla matbu nüshalardan çalışırken ihtiyatlı olmak gerekir.

Tedavülde olan nüküllü fetva mecmualarının yalnızca nükûlünden oluşan eserler de kaleme alınmıştır. Arslan, bu tür bir çalışmanın yapılaş amacının fetvalarla karışan nakillerin istikrar bulmasını ve fetvalara kolay ulaşılmasını sağlamak olduğunu düşünmektedir.

Fetva mecmuaları hakkındaki genel açıklamalardan sonra, tez konusu olan Aynî'nin *Ecvibetü'l-kâni'a* adlı eserinden kısaca bahseden Arslan, bu eseri seçme sebebini açıklayarak sunumunu tamamladı.

Oldukça verimli geçen soru ve katkılar bölümünde fetva dairelerinde verilen fetvalarda hangi kaynakların esas alındığına dair soruya cevap veren Arslan ilginç bir tespitte bulundu. Fetva mecmualarının nükûlünde adı geçen eserlerin bir listesini yapan ve

kullanım sıklığına göre istatistiğini çıkararak Arslan, en çok kullanılan ilk on eser bir yana bırakılırsa, adları sık sık zikredilen birçok kaynağı tanımadığını, çünkü zamanında bu denli başvuru alan ve fetvalar aracılığıyla toplum hayatına yön veren bu eserlerin bugün tedavülden kalkmış kitaplar olduğunu söyledi. En çok başvuru alan eserler olarak şunları zikretti: *Fetâvâ-i Kâdîhân*, *Fetâvâ-i bezzâziyye*, *Hulâsatü'l-ecvibe*, *Dürer ve Gurer*, *Bahru'r-râik*, *Mültekâ*, *Câmi'u'l-fusûleyn*.

Son bölümde fetvaların içerik açısından değerlendirilmesi üzerinde de duruldu. Arslan, fetvaların çevresel şartlara göre değişmesine en çok uluslararası ilişkilerde değişiklik olması hâlinde rastlandığını, örneğin İran'la ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde Rafizilikle ilgili soru ve fetvaların belirgin bir artış gösterdiğini ifade etti. Bu tespit, mecmuaların sanıldığı gibi farazî soru ve cevaplardan oluşmadığını, soruların gerçekten fetvahaneye iletilmiş sorular olduğunu teyit eden bir husus olarak dikkate değer bulundu.

Osmanlı tarihi hakkındaki bilgi ve yargıların birçok hâlâ kaynaklara dayanmayan genellemelerden oluşmaktadır. Osmanlı arşivleri ve diğer kaynaklara dayanan çalışmaların ilerlemesi, doğru bilinen pek çok yanlışın gün ışığına çıkarılmasını sağlayacaktır. Osmanlı'nın dini, sosyal hatta siyasi hayatına yön veren şeyhülislâmlık ve fetva müesseseleri üzerindeki çalışmaların son yıllarda artış göstermesi bu açıdan sevindiricidir. Emine Arslan'ın fetva mecmuaları ile ilgili çalışması da başta sosyal tarih ve fıkıh tarihi olmak üzere birçok farklı disiplin için faydalı olabilecek ve daha ileri çalışmalara dayanak teşkil edecek niteliktedir.

Medeniyet Araştırmaları 2010 Bahar Seminerleri

GİRİŞ SEMİNERLERİ

İslam Siyaset Düşüncesine Giriş II:

Temel Kavramlar ve İsimler
Sosyal Bilimlerde Temel Yönelimler II

Hızır Murat Köse
Nurullah Ardiç

TEMEL SEMİNERLER

Hadis Tarihi
İslam Felsefesi Tarihi
İslam İktisadına Giriş
İslam Batı İlişkileri Tarihine Giriş

Halit Özkan
M. Cüneyt Kaya
Cengiz Kallek
İbrahim Kalın

ÖZEL SEMİNERLER

Ahlâk Felsefesinin Temel Sorunları
İbn Rüşd ve Felsefesi
İslam'da Hukuk-Ahlak İlişkisi
Seküler/Post-Seküler Çağda Kimlik ve Kültür
Yapay Zekâya Giriş

Hümeysra Karagözoğlu
Hüseyin Sarıoğlu
Mustafa Demiray
Nazife Şişman
M. Ali Çalışkan

OKUMA GRUPLARI

Bilinç Okuma Grubu
Çağdaş Felsefe Okuma Grubu
Düşüncebilim Okuma Grubu I-II

Eyüp Sütçün
İshak Arslan
Semih Atiş-
Selim Değirmenci
Selim Değirmenci
E. S. Kaya-Ö. Kavak
Nurullah Ardiç

Klasik Felsefeye Giriş

Modern İslam Düşüncesi Okuma Grubu
Sekülerleşme Okuma Grubu

ATÖLYELER

İslam Siyaset Düşüncesi Atölyesi
Kant Sonrası Metafizik Tartışmaları
Modernleşme Öncesi İhya Hareketleri I: Şevkâni

Hızır Murat Köse
Eyyüp Said Kaya

Mansûr

Asaf Hâlet Çelebi

renkler güneşten çıktılar
renkler güneşe girdiler
renkler güneşsiz öldüler

ne renk gerek bana
ne renksizlik

güneşler bir yerden çıktılar
güneşler bir yere girdiler
güneşler onsuz öldüler

ne aydınlık gerek bana
ne karanlık

şekiller bir yerden geldiler
şekiller bir yere gittiler
şekiller görünmez oldular

büyük köse vur
bütün sesler bir seste boğuldu
mansûr

mansûuur

SAM Kırkambar Tez / Sohbet / Kitap

Osmanlı Tezyinatı

Klasik Devir İstanbul

Hanedan Türbeleri (1522-1604)

Aziz Doğanay

6 Ocak 2010

Değerlendirme: Zeynep Gökçöz

Mimarî eserlerin tezyînatına dair yazılmış kitaplar insana yepyeni bir perspektif verir. Çünkü yerinde yaptığınız incelemelerde atlayacağınız pek çok ayrıntıyı ve espriyi, yakın plan çekimlerin sağladığı kolaylıkla gözlerinizin önüne serer ve sizi tezyînatın o renkli dünyasına çarçabuk dâhil eder.

Aziz Doğanay'ın kitabı da bu anlamda gayet titiz ve temiz çalışılmış bir eser. Özellikle bilgisayar teknolojisinden de yararlanılarak oluşturulan kompozisyon çözümlenmeleri ile motiflerin kendi bağlamından kopartılarak tek tek ele alındığı resimler alana dâhil biri olmasanız da dikkatinizi çekiyor.

2001-2002 yıllarında tamamladığı iki doktora tezin-den birinde fetihten Yavuz Selim'e kadar olan dönem, ikincisinde de Yavuz Selim'den Klasik Dönem sonuna kadar olan süredeki mimarî plastik ve tezyînatı ele alan Aziz Doğanay, sunumunu yaptığı kitabında, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında hazırladığı ikinci tezini konu edinmiş.

Tez konusunu hanedan türbeleri ile daraltmasının sebebini klasik dönem eserlerinin fazla oluşuna ve

SAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KIRKAMBAR TEZ/SOHBET/KİTAP

Osmanlı Tezyinatı: Klasik Devir İstanbul Hanedan Türbeleri 1522-1604	Aziz Doğanay 6 Ocak 2010
Sır(r) Olmayan Bir Ayna: Devrim-Sonrası İran Sinemasında Anlatım	Övgü Gökçe 6 Şubat 2010
İran'da Sinema Eğitimi	Feyza Aksoy 17 Şubat 2010

MİMARİ DÜŞÜNCELER

Türkiye Mimarlığı: Türkiye'de Konut Kültürünün Değişimi	İhsan Bilgin 20 Ocak 2010
Türkiye Mimarlığı: Türkiye'de Mimarlık Düşüncesi	Bülent Tanju 24 Şubat 2010
Türkiye Mimarlığı: Çırağın Rüşdünü İspatının Aracı Olarak Bir Yarışma- Zübeyde Hanım Kültür Merkezi	Emine&Mehmet Ögün 24 Mart 2010

SİNEMA SOHBETLERİ

Türk Sinemasında Son Dönem ve Uzak İhtimal	Mahmut Fazıl Coşkun 30 Aralık 2009
--	---------------------------------------

ÖZEL ETKİNLİK

Ahmet Uluçay Sineması	İhsan Kabil, Yeşim Ustaoğlu, Salih Pulcu 6 Mart 2010
Kısa Film Gösterimi: Kıl(L)ık ve Yalnızkondu	Kısa Film Atölyesi 13 Mart 2010
Kültür Felsefesi Bağlamında Modernite ve Postmodernite (MAM ile ortak program)	İsmail Tunali 20 Mart 2010
Belgesel Gösterimi ve Söyleşi: Aşk Yolunda Adım Adım	S. Şahin-G. Aras 27 Mart 2010

OKUMA GRUPLARI

Sanat Okumaları

Dize ve Düzyazı ("Şiir Nedir? / Yay ve Lir", Oktavia Paz, Era Yayınları, 1995, sf. 73-108) / Sunum: Lütfü Şen / 20 Ocak 2010

İslam Sanatı ve Resim (İslam Estetiği, Turan Koç, İsam Yayınları, 2008, sf. 183-199) / Sunum: Salih Pulcu / 3 Mart 2010

Şehir (İslam Sanatı, Titus Burckhardt, çev. Turan Koç, Klasik Yayınları, 2005, sf. 207-229) / Sunum: Nicole (Nur) Kañçal / 7 Nisan 2010

Çocuk Edebiyatı Okuma Grubu

Melike Erdem Günyüz / Mart 2010- (İki haftada bir Salı)

ATÖLYELER

Senaryo Atölyesi II / Gökhan Yorgancıgil / Mart 2010- (Her Cumartesi)

Kısa Film Atölyesi / Faysal Soysal / Temmuz 2009- (Her Cumartesi)

Hayal Perdesi Film Atölyesi I-II

Aralık

Sisler Rıhtımı / Yön: Marcel Carne, Fransa 1938

Yurttaş Kane / Yön: Orson Wells, Amerika 1941

Ocak

Muhteşem Hayat / Yön: Frank Kapra, Amerika 1946

Bisiklet Hırsızları / Yön: Vittorio de Sica, İtalya 1948

Cennetin Çocukları / Yön: Mecid Mecidi, İran 1997

Erken Yaz / Yön: Yasujiro Ozu, Japonya 1951

Şubat

Yağmurdan Sonraki Soluk Ayın Öyküsü / Yön: Kenji Mizuguçi, Japonya 1953

Mart

Erken Yaz / Yön: Yasujiro Ozu, Japonya 1951

Sonsuz Sokaklar / Yön: Federico Fellini, İtalya 1954

Yaban Çilekleri / Yön: Ingmar Bergman, İsveç 1957

12 Öfkeli Adam / Yön: Sidney Lumet, Amerika 1957

Yankesici / Yön: Robert Bresson, Fransa 1959

Nisan

400 Darbe / Yön: François Truffaut, Fransa 1959

Dr. Garipışk / Yön: Stanley Kubrick, Amerika, 1964

Ah Güzel İstanbul / Yön: Atif Yılmaz, Türkiye 1966

Hayal Perdesi Film Atölyesi I-II Ortak Program

Pather Panchali / Yön: Satyajit Ray, Hindistan 1955

Vesikalı Yarım / Yön: Ö. Lütfi Akad, Türkiye 1968

Hayal Perdesi Kademe Film Tartışmaları

Herkes Kendi Evinde / Yön: Semih Kaplanoğlu, Türkiye 2001

Sahne Işıkları / Yön: Charlie Chaplin, Amerika 1952

Türk Sineması Atölyesi / İhsan Kabil / Nisan 2010 (İki Haftada Bir Salı)

hanedan yapılarının zaten en yetkin süsleme örneklerini taşımasına bağlayan Doğanay'ın kitabı dört bölümden oluşuyor:

1. Çalışmanın çerçevesinin çizildiği ve Türklere türbe mimarisi ve tezyînâtının tekâmülünün ele alındığı **Giriş** bölümü.
2. **Mimarî Kuruluş** özelliklerinin anlatıldığı ikinci bölüm.
3. Malzeme, teknik, tezyînât, nakışlar ve tasarım esasları gibi alt başlıklardan oluşan **Mimarî Tezyînât** bölümü.
4. **Değerlendirme ve Sonuç** bölümü.

Ele alınan Hanedan Türbeleri ise şunlar;

- Şehzâdeler Türbesi (Yavuz Sultan Selim Camii haziresi, 1522-23?)
- Hançerli Fâtuma Sultan Türbesi (Eyyüb el-Ensârî haziresi, 1533)
- Şehzâde Mehmed Türbesi (Şehzâde Camii haziresi, 1543)
- Haseki Hürrem Sultan Türbesi (Süleymaniye Camii haziresi, 1559)
- Kanunî Sultan Süleyman Türbesi (Süleymaniye Camii haziresi, 1568)
- Sultan II. Selim Türbesi (Ayasofya Camii haziresi, 1576-77)
- Şehzâdegân Türbesi (Ayasofya Camii haziresi, 1580?)
- Şâh-ı Hûbân Kadın Türbesi (Vatan Caddesi civarı, 1575-80?)
- Fâtuma Hanım Sultan Türbesi (Şehzâde Camii haziresi, 1589?)

- Sultan III. Murad Türbesi (Ayasofya Camii haziresi, 1599-1600)
- Şehzâde Mahmud Türbesi (Şehzâde Camii haziresi, 1604)

Sunumuna türbe mimarisinin tekâmülünde gözlemlenen değişimlerle başlayan Doğanay, insanın bir anlamda dünya hayatından âhiret hayatına açılan penceresi hükmündeki bu mezar yapılarında, Bursa devrinde gördüğümüz mezar odalı, külahlı, Selçuklu tarzı yapılardan (künbed) vazgeçildiğine; mezar odasız, çokgen, kubbeli ve her biri orijinal planlı türbe modeline geçiş yapıldığına dikkat çekti. Malzeme olarak tuğla yerine taş tercih edilmiş, bu da beraberinde sadeliği getirmiştir. Yapı gövdesi yükseltilip, çift cidarlı kubbe geleneği tekrar kullanılmaya başlanarak âbidevî bir etki yaratılmak istenmiş, oluşan ağır görüntüyü kırma amacıyla da silmelere, pencere düzenlemelerine, renkli taş uygulamalarına, yer yer de çini kaplamalara yer verilmiş, taç kapılar önemsenmiş, özellikle profilli silmelerin görüntüye kazandırdığı hareketlilikten yararlanılmıştır. Plastik ifade kütlenin kendi bünyesinde aranmış, sathî, sade ve ağırbaşlı bir tezyînât elde edilmiştir. Sanki tezyînât mimariye giydirilmiş bir elbise gibi onu sadece tamamlayıcı roledir, hiç başrole çıkmaz, buna niyet de etmez.

Klasik tezyînâtımızda karakteristik olarak canlı figürlere itibar edilmemiş, hat öne çıkmış, remzî ifadeler sıkça kullanılmış, hendesî şekiller, rumî ve hatayî üslûb her zamanki yerini korumuş, şükûfe tarzı kullanılmaya başlanmıştır. Nakışların uygulandıkları alanlarda nefes alacak boşluklara da ayrıca ehemmiyet verilmiş, merkezi ve sonsuzluk hissi

Kendi kelimelerimizin kendi felsefemizi yansıttığını, bunun için “ustası o motife ne diyorsa, ben de onu demeliyim” kuralıyla hareket ettiğini dile getiren Aziz Doğanay’a göre bu yolda gösterilen her bir çaba mutlaka yerini bulacaktır, yeter ki bu ısrar sürdürülsün.

veren kompozisyonlar yeğlenmiş, sanki diğer sanat dallarında da hâkim olan varlıkta yokluk, kesrette vahdet düşüncesi, özünde tevhid inancı, tezyînâtın da temel düsturu olmuştur.

Örneklerini gördüğümüz bezemelerde malzeme ve kullanılan teknik ne olursa olsun ortak motif ve desenler kullanıldığı görülür. Sağlanan bu üslup bütünlüğü Saray Nakışhânesi sayesinde. Fetihle birlikte kurulan Saray Nakışhânesi, Anadolu ve Balkan menşeli nakkaşların çalıştığı *Bölük-i Rûmiyân* ile İran menşeli nakkaşların çalıştığı *Bölük-i Acemân* diye adlandırılan iki gruptan oluşur. İkinci grubun dağılmasıyla birlikte nakkaşlar cemaatinin *Cemaat-i Nakkâşân-i Hâssa* ismini almasından sonra İstanbul üslûbu doğmuş ve klasik tezyînâtımızı zirveye bu üslûb taşımıştır.

“Hiç *İstanbul üslûbu* diye bir üslûb duydunuz mu?” diye sorarak meselenin önemine dikkatlerimizi çe-

ken Aziz Doğanay, kasıtlı olarak bu adlandırmadan kaçınıldığını söyleyerek genel kabullere itibar ya da kendi kavramlarımızı kullanmakta ısrar noktasında ağırlığını ikinciden yana koydu. Kendi kelimelerimizin kendi felsefemizi yansıttığını, bunun için “ustası o motife ne diyorsa, ben de onu demeliyim” kuralıyla hareket ettiğini dile getiren konuğumuza göre bu yolda gösterilen her bir çaba mutlaka yerini bulacaktır, yeter ki bu ısrar sürdürülsün.

Sır(r)ı Olmayan Bir Ayna: Devrim-Sonrası İran Sinemasında Anlatım Övgü Gökçe

6 Şubat 2010

Değerlendirme: Selma Yardım

Ohio Üniversitesi Disiplinlerarası Sanat Bölümü’nde sinema ve estetik üzerine doktora tezi çalışmalarına devam eden ve *Altyazı Sinema Dergisi* yayın kurulu üyesi olan Övgü Gökçe ile “Sır(r)ı Olmayan Bir Ayna: Devrim-Sonrası İran Sinemasında Anlatım” başlıklı yüksek lisans tezinden hareketle, Türk ve dünya sinemasının da tartışıldığı bir sohbet gerçekleştirdik.

Türk sineması üzerinden İran sineması ile bir ilişki kurduğunu söyleyen Gökçe, 80’li 90’lı yıllardan itibaren Türk sinemasının ne yapması gerektiği, neyi

yapamadığı, genel olarak kendi geleneğiyle nasıl bir ilişki kurduğu/kuramadığı gibi sorular üzerine eğilirken ilk izlediği İran filmi olan Abbas Kiyarüstemi’nin *Yakın Plan* filminin kendisine yeni bir ufuk açtığını belirtti. Gökçe, *bu film* ve diğer birçok İran filmindeki bazı öğelerin, film tarihinin bize sunduğu film kuramları ve estetik-tematik birçok araç ile anlamlandırılmadığını tespit etmesiyle başlayan araştırma sürecini bizlerle paylaştı.

Gökçe’ye göre İran sinemasının gelenekle kurduğu ilişki Türk sinemasına göre daha kesintisizdir. Devrim sonrası İran filmlerinin birtakım örneklerinde, *anlatı* (hikâyenin ve olay örgüsünün alanı) ve *anlatım* (anlatı öğelerinin nasıl anlatıldığı) açısından bazı ortak özellikler vardır. Bu filmlerdeki en baskın damar şudur: Sinemanın bize sunduğu gerçeklik kavrayışıyla, gerçekliğin bize sunduğu gerçeklik kavrayışı arasında sürekli bir konuşma, (*restleşme* değil) *diyalog* vardır. Filmler bu düzlemler arasında sürekli olarak sıçrasalar da bir noktada ikisini aynı yerde varedebilmiştir. Tıpkı görüntüye bakanın kendisini ve aynı zamanda kendi görüntüsünün arkasındaki dünyayı birlikte gösteren bir cam/sırrı olmayan bir ayna gibidirler. Kameranın öykü dünyası içindeki varlığı bize görünür kılınır, dolayısıyla kendisinin farkında bir iş yapılmış olunur. Fakat bu kendisinin farkında olma durumu bilinen anlamda bir *yabancılaşma* yaratmamaktadır. Kendine dair imge, sinemanın yarattığı kendilik-kimlik imgesi, Doğululuk-Batılılık, sinemanın Batılı bir icat olması gibi karmaşık alanlarda ortaya çıkan sorulara, devrim-sonrası İran sineması son derece yaratıcı bir biçimde cevap vermiştir ve bu sadece devrim sonrasında değil ilk dönem sesli-sessiz İran sine-

Övgü Gökçe'ye göre zaman ve mekânın parçalı değil bütünlüklü olduğu, insan merkezli değil insanı ve eşyayı yan yana koyan bir sinema anlayışı İran sinemasının manifestosu olarak kabul edilebilir.

masında da mevcut bir durumdur. Bununla beraber 80'lerin ortasından sonra İran sinemasını tamamıyla temsil etmeyen yönetmenler de olmuştur. Gökçe, konuşmasında Batı sineması ile İran sineması arasındaki bazı farklılıklara da değindi. Batı düşüncesinin temelindeki çatışma, akıl ve bu aklın kavradığı hâliyle bilgi, İran sinemasında daha farklı bir şeye dönüşmüştür. Dönüştüğü şeyin parçalarından birisi deneyimle, diğeri de doğrudan filmin dili üzerinden yapılan şeylerle ilgilidir. Örneğin Avrupa sinemasında insan merkezdedir ve filmin tüm ağırlığını taşır. İran sinemasında ise bir insana ayrılan süre kadar diğer şeylere de yer verilir. Çünkü dünya içindeki hiyerarşi kuruluğu/eşyaya bakış ve anlamlandırma Batı'dan farklıdır. Zaman ve mekânın parçalı değil bütünlüklü olduğu, insan merkezli değil insanı ve eşyayı yan yana koyan bir sinema anlayışı belki de İran sinemasının manifestosu olarak kabul edilebilir. Filmlerde yönetmenin hem hâkimiyeti hem de tevazusu hissedilir. Ayrıca sinemanın kendisinin bir film izleme deneyiminden ibaret olmayıp bir deneyimi yaratması ve bizi bir deneyimle *bütünleşme* durumuyla (*özdeşleşme* değil) karşı karşıya getirmesi açısından da İran sineması devrimci bir sinemadır.

Katılımcıların sorularıyla da paralel olarak konuşmasını İran sinemasından Türk sinemasına getiren Gökçe, Türk sinemasında gelenekle ilişkinin kendisine bakmak kadar, ilişkisizlik ve kesinti noktalarına da bakmak gerektiğini ifade etti. Gelenekle ilişki "yok" demek yerine; yok olana, yani anlatılmayana bakmak gerekmektedir. Gökçe, "sinemanın bütün ideolojik konfigürasyon içindeki rolü ve ondan ba-

ğımsız olamamasına eğilmenin yanı sıra, kendi araçlarının ne yaptığı ve oradaki işlevinin ne olduğu sorularına da ihmalkarca yaklaşmamalıyız" şeklinde bir sonuçla sunumunu tamamladı.

İran'da Sinema Eğitimi

Feyza Aksoy

17 Şubat 2010

Değerlendirme: Pınar Duran

Kendine has üslubu ve uluslararası başarılarıyla adından sıkça söz ettiren İran sineması, bu ülkedeki sinema eğitimini de sanat gündemine taşımaya devam ediyor. Tahran Sanat Üniversitesi'nde sinema öğrenimini sürdüren Feyza Aksoy'la İran'da sinema eğitimi ve İran sineması üzerine konuştuk.

Soru ve cevaplarla şekillenen söyleşide öncelikle başvuru sürecini değerlendiren Aksoy, Türkiye'den gidecek öğrenciler için kontenjan sınırlamasının bulunmadığına, ancak yaş haddinin yirmi iki olarak belirlendiğine ve lise not ortalamasının da bu süreçte önemli olduğuna değindi. Başvurusunun kabulünün hemen sonrasında gittiği Kazvin'de tamamladığı bir yıllık dil eğitiminin ardından sinema bölümünde iki yıl temel dersler aldığını, sonrasında da bölümün yönetmenlik, montaj, senaryo yazarlığı ve kameramanlık gibi kısımlara ayrıldığını belirtti.

Üniversitede sinemanın hem sanat hem de meslek olarak değerlendirildiğini, esasında da sinemayı bir sanat olarak icra edebilmek için ekonomik boyutunun da düşünülmesi gerektiğini düşünen Feyza Aksoy, İran'da öğrencilerin kendi gayretleriyle film çekmek istediklerinde rahatlıkla iyi bir çalışma grubu kurulabildiğini vurguladı.

Başörtülü olarak okuyabilmesi Aksoy'un İran'ı ter-
cihinde öncelikli rol oynamış. Ayrıca maddi anlam-
da uygunluğu, sinemasının kaliteli oluşu ve kültü-
rünün bize yakınlığı bu ülkeye yönelmesindeki di-
đer önemli etkenler. Ancak Latin harflerine alışık
olması Farsçanın yazı dili konusunda kendisini ol-
dukça zorlamış.

Üniversitede sinemanın hem sanat hem de meslek
olarak değerlendirildiğini, esasında da sinemayı bir
sanat olarak icra edebilmek için ekonomik boyutu-
nun da düşünülmesi gerektiğini düşünen Aksoy,
İran'da öğrencilerin kendi gayretleriyle film çek-
mek istediklerinde rahatlıkla iyi bir çalışma grubu
kurulabildiğini, ahlâkî zaaf ya da açıkça rejim
aleyhtarlığı içermediği müddetçe sponsor ve mad-
di kaynak bulmanın zor olmadığını vurguladı.

“Üniversitedeki öğretim görevlilerinin çoğunluğu
Rusya, ABD, Fransa gibi yabancı ülkelerde eğitim
almış, dolayısıyla hocaların seçimine önem verili-
yor” diyen Aksoy, bunun yanında alanında başarılı
bazı hocaların siyasî söylemlerinden ötürü okuldan
uzaklaştırılmasının kaliteyi düşürdüğüne de işaret
etti. Aksoy'a göre kaliteyi olumsuz yönde etkileyen
bir diğer unsur da üniversitenin teknik imkânları-
nın yetersizliğidir.

Aksoy konuşmasının devamında İran sineması
üzerine de değerlendirmelerde bulundu. İran'ın en
parlak yönetmenlerinden -Eli Hakkında filminin
yönetmeni- Asgar Ferhadi'nin hem halk tarafından
beğenildiğini hem de filmlerinin kaliteli olduğunu
belirtti. Mecid Mecidi'nin sürekli kendini tekrarlan-
yan filmler yapmakla, Abbas Kiyarüstemi'nin ise
Batı'ya göz kırpmakla eleştirildiğini ifade etti. Ti-

yatro kökenli Behram Beyzai'nin filmlerinde de te-
atral bir yapı olduğu tespitini aktardı. Ayrıca Cafer
Penahi, Daryuş Mehrçui ve Samira Mahmelbaf gibi
muhalif tavırlarıyla dikkat çeken yönetmenlerden
de kısaca bahsetti.

Aksoy, Türk filmlerinin İran'da bulduğu karşılıktan
da bahsetti. Sinema öğrencileri en beğenilen Türk
yönetmenlerinden birinin, Nuri Bilge Ceylan oldu-
đunu; Yılmaz Güney'in *Yol* (1981) filminin de aynı
çevrelerce bilindiğini anlattı. İran'da yabancı film-
ler vizyona giremeye de kaliteli olanların devlet te-
levizyonunda yayınlanma imkânı bulduğunu belir-
terek Semih Kaplanoğlu'nun *Yumurta* (2007) ve
Sür'ünün (2008), Yılmaz Erdoğan'ın *Vizontele Tuu-
ba*'sının (2003) televizyonda yayınlanan Türk film-
leri arasında yer aldığını söyledi. Ayrıca *Sır Kapısı*
ve *Hakkını Helal Et* gibi Türk dizilerinin de İran'da
yayınlandığını ve halk tarafından da oldukça rağbet
gördüğünü ifade etti.

Filmlerin fikir ve anlam dünyasına ilişkin bir soru
üzerine Aksoy “görünenin ötesi” anlamındaki *mâ-
verâ* sözcüğü bağlamında, İran sinemasındaki *sine-
ma-i mâverâ* kavramına dikkat çekerek, bunu Mec-
cidi filmleriyle örneklendirdi.

Feyza Aksoy'a göre İran sineması sektörleşme yo-
lunda ve bu durum konuların fazlaca tekrarına yol
açıyor. Ancak her şeye rağmen İranlılar, güçlü sa-
natçılar çıkarmaya devam edecek, çünkü sanata
yatkın, kültür ve geçmişlerine düşkün bir toplum.
İran sineması yabancı gözüyle izlendiğinde otantik
gelebilir ya da örneğin Cafer Penahi'nin siyasî dili
eleştirel ve propagandist bulunabilir diyen Aksoy,
içeriden bakıldığında filmin hangi yönünün sanat-

çının bakışını, neresinin o topraklara özgü atmosferi yansıttığını daha iyi anlamının mümkün olduğunu ifade etti.

Son olarak Hayal Perdesi Sinema Atölyesi'nin çalışmalarına da değinen Aksoy, kendisinin de geçmişte bu etkinliklere katıldığını, eğitim sürecinde de bu tecrübeden oldukça faydalandığını, bir grup dâhilinde yapılan film okumalarının aynı filmi defalarca izlemekten daha istifadeli olduğunu belirterek söyleşisini tamamladı.

SAM Mimari Düşünceler

Türkiye Mimarlığı: Türkiye'de Konut Kültürünün Değişimi İhsan Bilgin

20 Ocak 2010

Değerlendirme: Kübra Turangil

Türkiye'de "Modernleşme Sürecinde Konut ve Yerleşme Kültürü" denildiğinde akademik sahada akla ilk gelen isim İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimari Tasarım Yüksek Lisans Program Koordinatörü Prof. Dr. İhsan Bilgin'dir. Bu çerçevede "Türkiye'de Konut Kültürünün Değişimi" başlığıyla bir sunum gerçekleştiren Bilgin, gençliğinden itibaren özellikle "Modernleşme Sürecinde İmar Tarihi" alanında çalışmalar yaparken, kişinin yaşadığı coğrafya, şehir ve çevrenin son derece önemli olduğu bilinciyile

ve sadece kendi bulunduğu noktaya istinat eden bir perspektiften bakmanın hatalı olduğunu ayırtına vararak, konuyu genel modernleşme tarihi içerisinde karşılaştırmalı bir perspektiften ele almaya özen gösterdiğini dile getirdi.

Bu doğrultuda, çalışmalarını, işin evrensel yönü ve kanonik mimarlık ile anonim mimarlık ilişkisi bağlamında iki önemli kola ayıran ve yaklaşık otuz yıldır özellikle bu iki kolda yoğunlaştığını ifade eden Bilgin, konut kültürünün bu çerçevede önemli bir yer tuttuğuna vurgu yaptı ve kritik bir nokta olan "apartman fenomeni" doğrultusunda sözlerini ayırtlandırdı:

Kentlerde *konut* denilen yapı çeşidi tüm yapılar içerisinde yaklaşık olarak %85'lik bir orana sahiptir. Konutlar, bir anlamda, şehrin omurgasını oluşturan yapılar ve konut kültürü üzerinden bir değerlendirme yapmak, kentin DNA'sını anlamakla eşdeğerdir. Bu husustaki kritik nokta ise, modernleşme sürecinde hem gündelik yaşamımızın hem de yapı dokusunun nasıl değiştiği bağlamında işaret edilmesi gereken *apartman fenomenidir*. *Apartment* denilen fenomenin Batılı olduğu kabulü bir yanılmasadan ibarettir. Apartman olgusu içi boş bir olgu olmakla beraber Batılı, Doğulu, Kuzeyli veya Güneyli değil de herhangi bir yere ait olmayan, aynı zamanda da, her yere ait olan bir özelliğe sahiptir. Apartman olgusu ilk olarak, Antik Roma'da, dünyanın ilk büyük metropolü olan Büyük Roma'da ortaya çıkmıştır; zira Roma'daki *insulae* denilen yapı şekli bugünkü apartman modeline en yakın yapı stildir. Birkaç yüzyıl sonra Büyük Roma'nın çöküşüyle beraber ortadan kaybolan mo-

Çalışmalarını işin evrensel yönü ve kanonik mimarlık ile anonim mimarlık ilişkisi bağlamında iki önemli kola ayıran ve yaklaşık otuz yıldır özellikle bu iki kolda yoğunlaştığını ifade eden İhsan Bilgin, konut kültürünün bu çerçevede önemli bir yer tuttuğuna vurgu yaptı.

delin on yedinci yüzyıl sonları, on sekizinci yüzyıl başı Paris’inde apartman şeklinde zuhur ettiği görülmektedir.

19. yüzyıl sonrasında Avrupa’da modernleşen bütün şehirlerde ve geç modernleşme sürecinde bizim kültürümüzde de ortaya çıkan apartman fenomeninin bağlı olduğu iki önemli parametre vardır; bunlar [i] aşırı, ani gelişen nüfus yoğunlaşması ve [ii] spekülasyon, yani arsanın yeri dolayısıyla ekonomik değer kazanmasıdır. Bu iki parametre bir araya geldiğinde kültür, inanç ve yapılagelen alışkanlıklar ne olursa olsun apartmanlaşmanın doğal süreç içerisinde ortaya çıktığı görülmektedir. Apartmanın iki önemli özelliği de [i] sadece barınmaya ait bir yapı olması ve [ii] farklı barınma birimlerini birleştirmesidir. Türkiye’de 19. yüzyıl sonlarından itibaren öncelikle İstanbul’da Beyoğlu, Pera, Teşvikiye, Kadıköy semtlerinde inşa edilen apartmanların sayısı 1910 yılında 300 iken; Türk toplumu, geçirdiği siyasî gelişmeler bir yana, toplumsal açıdan çok önemli bir değişim süreci yaşamadığı hâlde elektrifikasyona geçişle 1920 yılında apartman sayısı 1.300’e ulaşmıştır. İlerleyen süreçte toprağın bir ekonomik değer olarak yer değiştirmeye başlaması ve kentlerde nüfusun yoğunlaşmasıyla beraber 1950’lerden sonra apartmanlaşma süreci, hızlı bir ivme kazanmıştır.

Modernleşme süreciyle beraber tüm dünyada yaygınlaşan *çekirdek aile* modeli ve bunun bir getirisi olarak kentlerdeki apartmanlaşma süreci, tekipleşen yaşam alanlarını da beraberinde getirmiştir. Odalar ve koridordan oluşan plan tipi, yapı içerisinde banyo, tuvalet, mutfak gibi mekânların içte ka-

lan karanlık alanlara yerleştirilmesi gibi alışkanlıkların herhangi bir kültürün, herhangi bir geçmişin uzantısı olmaksızın tüm dünya şehirlerinde aynı süreçte ortaya çıkması ve kabul görmesi, dikkate değer bir başka unsurdur. Ayrıca, bu sürece müdahil olan insanların kendilerinden önceki kuşakların hiç tecrübe etmediği bir yaşam biçimine bir kaç on yıl içerisinde hiç sorgulamaksızın uyum sağlamaları da oldukça ilgi çekicidir. Dünya konjonktüründe 1970’lerin sonları ve 1980’lerin başlarında yaygınlaşan postmodernizm hareketlerinin 1990’lara geldiğinde mimarî sahada yeniden modernist hareketin sadeliğine öykündüğü; 1980 sonrası gelişen postfordizmle beraber tekipleşen yaşam alanlarının doğurduğu sıkıntılıların serbest planlı, kişiye özel tasarımlarla, zevksizleştirmeden, maliyetlerin artmamasına özen gösterilerek, üstelik aynı site içerisinde farklı yaşam alanlarının inşası ile aşılma-ya çalışıldığı görülmektedir. Günümüze geldiğindeyse Amsterdam ve Londra’daki örneklerden yola çıkılarak özgün ve işlevsel yeni yaşam alanlarının uygulanabilirliğine dair dikkate değer örnekler görmek mümkündür.

Yaşadığımız dönemde, özellikle yerleşme kültürü içerisinde modern ve geleneksel klişelerin dışına çıkarak, yeni bir duruş sergilemek gerektiğine inanan İhsan Bilgin, ortalama mimarlık kültürü bağlamında modern mimarlık tarihine hâkim olarak, kendi iç dinamiklerini iyi bilmenin gerekliliğine; işlevsel problemlere çözüm üretirken özgün de olabilen daha ekonomik, daha fazla göze hitap eden, daha yaşanılabilir yapılar inşa edebilmek için geleneği ve kültürel altyapıyı da yadsımadan bugüne odaklanmanın önemine dair düşüncelerini bizlerle paylaştı.

Türkiye Mimarlığı: Türkiye’de Mimarlık Düşüncesi

Bülent Tanju

24 Şubat 2010

Değerlendirme: Fe y z a K ü s e

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi hocalarından Doç. Dr. Bülent Tanju, genelde ve Türkiye özelinde mimarlık düşüncesinin tıkandığı yerler bağlamında “Türkiye’de Mimarlık Düşüncesi” başlıklı bir konuşma gerçekleştirdi.

Tanju, Türkiye’de “mimarlık” ve “düşünce” alanlarının birbiriyle çelişen ve birbirini sıfırlayan alanlar olarak çift katmanlı bir *oksimoron* olduğunu açıkladı. Diğer taraftan mimarlık ile bilgi ya da pratik alanın kendisinden gelen bir şey olarak düşünce arasındaki ilişki çok sorunlu olsa da Türkiye’de düşünce meselesinin kendi içinde bir *oksimoronu* tanımlarken, mimarlık düşüncesinin tam anlamıyla bir defolu alan olarak bulunduğunu ifade etti.

Başlıkta yer alan *düşüncenin* modern anlamda içinde yaşadığımız dönemin entelektüel düşünce üretimi anlamında kullanıldığını söyleyen Tanju, düşünme eylemini *kriz* kavramı ile ilişkilendirdi. Krizi, değerler sisteminde yaşanan sorun olarak *modern kriz* ya da *temsiliyet krizi* olarak kavramsallaştırırken; mimaride ise, konutun ne olduğuna kabaca hemen cevap verilemediği ándan itibaren bir krizin ortaya çıktığına, yani cevap arayışına yönelik düşünce üretiminin başladığına işaret etti. *Crisis* (kriz) ve *critics* (eleştiri), birbirini besleyen ve üreten sü-

reçler olarak devam ederken, bu işleyiş içinde *eleştiri* Türkiye’de işlemeyen bir alan olarak kalır. Tanju, Türkiye’de mimarlık eleştirisinden anlaşılan şeyin düşünce üretiminden çok mutlak ve değerinden asla şüphe duyulmayana kıyasla doğru-yanlış ayıklaması anlayışına dayandığını; oysa eleştirden beklenenin mutlak olan sabitlerin ölçüsünü bozarak krize itmek ve bu krizden cevaplar üretmek olduğu üzerinde durdu. Buna karşılık, Türkiye’deki düşünce alanını *tahammül* kelimesi üzerinden yorumlayan Tanju, *tahammülü* “kendi değer yargılarının dışında başka değer yargıları ile yüzleşebilmek” ya da “pek çok şeye tahammül ederken yük taşıma kapasitesinin artırılması” olarak tarif etti. *Tahammül* “yük taşıyabilme” ile ilişkilendirilen; düşünce, kavram ve imge üretmeyi, nesnelere yeni bir gözle bakabilmeyi, bu *temsiliyet krizinden* yeni cevaplar üretmeyi sağlamaktadır. Türkiye’deki düşünme eksikliğinin ya da düşünce üretimindeki yüzeyselliğın, bu anlamda tahammülsüzlükle bağlantılı olduğunu düşünen Tanju’ya göre tahammülsüzlük de Türkiye’deki kültürel üretimin modern dünya ile karşılaşmasından sonra başlamıştır. Öte yandan “mimarlık” ve “düşünce”nin diğer pratiklerden farklı olarak dünyanın her yerinde kolay kolay yan yana gelmediğini; erken modern mimarlık düşüncesinin de tartışılmaz tanımlar kurmaya, her şeyi ikonoloji dâhilinde anlamlandırmaya çalıştığını; fakat yine de betimlenen her nesne için ayrılan ve farklılaşan tanımlamalarla, anlatıların ve anlamın çoğaldığı yeni anlamlara ihtiyaç duyulduğunu; kurulmak istenen ikonolojinin dağıldığını ve “nesnesiyle birebir örtüşen mutlak bir anlatının yanıl-

Türkiye'deki düşünme eksikliğinin ya da düşünce üretimindeki yüzeyselliğin, bu anlamda tahammülsüzlükle bağlantılı olduğunu düşünen Bülent Tanju'ya göre *tahammülsüzlük* de Türkiye'deki kültürel üretimin modern dünya ile karşılaşmasından sonra başlamıştır.

ma olduğu”na mimarlık düşüncesinde uzun süre direniş gösterildiğini açıkladı. Mimarlık alanındaki bu kriz, Batı'da ilk olarak on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmıştır; bu bağlamda üretilen düşüncelerin tamamı krizi tedavi etmeyi amaçlamış ve “tutarlı tek bir üslup” hayalî hedefi etrafında üretilen fikirler olarak şekillenmiştir. Bu anlamda 1960'larda bu krizle yüzleşen metinler üretebilmiştir. Ancak, hâlâ egemen söylem krizle karşılaştığı ilk anki mutlak ve tutarlı üslup arayışına bağlı kalmakta; mimarlık üzerine düşünmemeyi, hatta düşünceyi dışarıda bırakarak *oksimoron* olarak tanımlanan alan içinde kalmaktadır. Söz gelimi teorik fizikte ya da plastik sanatlarda artık bu anlayışın hayali ile düşünmek mümkün değilken, mimarlıkta hâlâ üzerine bir daha düşünemeyeceğimiz biçimde estetik ya da işlevsel açıdan mutlak bir konut cevabı arayışının devam ettiği anlaşılmaktadır.

Türkiye'de mimarlık düşüncesinin asıl problemi, hâlâ “Mimarlığın değişmez temelleri vardır” söyleminin etkisinden olmasından kaynaklanmaktadır; yani herkes, kendi pozisyonundan hareketle tarihsel ve toplumsal bir tek doğrunun varlığını kabul ederek, bu doğruyu anlatmak inancında takılıp kaldığı için problem devam etmektedir. Bu ortamda nitelikli ve verimli üretimin mümkün olamayacağını ifade eden Tanju, genel söylemin dışında kalanların görmezden gelinip elimine edildiği bir tavrın hâkim olduğunu ve problemler fark edilse dahi üzerinin örtülüp krizin yok sayıldığı bir anlayışın egemen olduğuna dikkat çekti. Ayrıca Tanju, 1871 tarihli *Usûl-i Mimariyye-i Osmaniyye* kitabından başlayarak günümüze gelene kadar çok kısa aralık-

larla birbirine benzer şekilde ve benzer kaygılarla mimarlık tarihimizde yer alan isimler üzerinden de bir mimarlık düşüncesi tarihi anlatabileceğini; ama bu tavrın, hâkim argümanı tekrar ederek bir kez daha düşüncenin tıkandığı yerde kalmaya sebep olacağını ifade etti.

Konuşmasının devamında totaliter rejimleri hayal etmekten vazgeçmek gerektiğini; öncelikle bu alanda düşünce üretimini çoğalttıktan sonra, niteliği arayarak tahammül gücünün geliştirilmesi gerektiği düşüncesini vurguladı. Dinleyicilerin sorularıyla devam eden sohbet, Türkiye'de entelektüel düşüncenin mimarlık bağlamında değerlendirilmesi açısından son derece zihin açıcı bir program oldu.

Türkiye Mimarlığı: Çırağın Rüştünü İspatının Aracı Olarak Bir Yarışma: Zübeyde Hanım Kültür Merkezi Emine&Mehmet Öğün

24 Mart 2010

Değerlendirme: Kübra Turanlı

“Mimari Düşünceler” serisinin beşinci programında, geçtiğimiz sene Şubat ayında kaybettiğimiz Bilge Mimar Turgut Cansever ekolünden iki değerli isim; Emine&Mehmet Öğün çiftini ağırladık. 1977 yılından bu yana verilen Ağa Han Mimarlık Ödülü'ne (Ankara'daki Türk Tarih Kurumu Binası, Bod-

Emine Öğün, Zübeyde Hanım Kültür Merkezi projesini değerlendirirken malzeme, ihtiyaçlar, fonksiyonların karşılanması, bireyin psikolojik hâlleri, idrak düzeyinin örgütlenmesi mevzularında yoğunlaştıklarını ve kolayca ekler alabilecek insan ölçekli yeni mekanizmalar üretmeye çalıştıklarını dile getirdi.

rum'daki Ahmet Erteğün Evi ve Demir Turizm Kompleksi ile) üç kez lâıyk görülen tek mimar ünvanına sahip Cansever hocanın rahle-i tedrisinden geçmenin ne denli kıymetli olduğunun bilinciyle mimari sahada çalışmalarına devam eden çift; İzmir Karşıyaka Belediyesi'nin 1994 yılında düzenlediği ulusal-tek aşamalı proje yarışmasında birincilik ödülünü kazandıkları "Zübeyde Hanım Kültür Merkezi" projesini bizler için değerlendirdi.

Öğün çifti, 1979 yılından bu yana Cansever Hoca nezdinde usta-çırak ilişkisi içerisinde yer aldıkları proje geçmişlerinden bahsederken; ilk olarak İstanbul Belediyesi Ataköy Kültür Ticaret Merkezi ile başlayan mimari serüvenlerinin devamında geleneksel yapı stilini yeniden canlandırmaya yönelik Sivas Kaleardı Mahallesi Projesi; Bergama Kültür ve Ticaret Merkezi; nitelikli bir ahşap rekonstrüksiyon ve restorasyon örneği teşkil eden Kandilli'deki Hasan Çolakoğlu Yalısı (Hadibey Yalısı); Ömer Kurra Davetli Proje Yarışması; Avanos Kaya Oteli; Antalya'da Karakaş Camii; Turgut Bey'in son tasarımlarından biri olan Kadırga'daki Recep Sefer Evi Restorasyonu; Demir Tatil Köyü; Beyrut'ta Kırsal Yerleşim Tasarımı; Mersin'de Akdeniz Kültür Merkezi, Su Altı Arkeoloji Enstitüsü gibi pek çok proje ile mimari sahada Turgut Cansever'in tecrübelerinden yararlanarak gelişmenin ayrıcalığına sahip olabileme şansına eriştiklerini ifade ettiler.

Mehmet Öğün'e göre "mimari nedir?" sorusunu en doğru ve net şekilde "mimari mekândır" cevabıyla özetlemek mümkün. Mekânsa hayatın ta kendisi olma özelliğine sahip bir bakıma. İnsan mekânın içinde varlığı kavrar hâle gelmektedir, mekânda fi-

ziki ihtiyaçlarını gidermek yanında sosyalleşir ve bir varlık olarak, eşref-i mahlûk olarak mekânı geliştirip güzelleştirerek varolma hakkını elde eder. Oysa Batı'dan aktarılan *konformizmin* rahat yaşamlar sunma gayesi; ısı ve ses yalıtımlı, asansörlü mekânlar üretmenin yaygınlaşması; mekânı yalıtırmak beraberinde insanı da yalıtılmak; yaşamı kolaylaştırırken insanı tamamen edilgen bir hâle getirmek gibi pek çok zafiyeti de beraberinde getirmiştir. Modern dünyanın beraberinde getirdiği "ergonomik yaşam" tarzı sosyalleşmeyi engelleyen izole mekânları dayatırken, *hayatı* farkındalık içinde yaşayacağımız fizikî çevreler meydana getirmeyi amaçlayan Sivas Kaleardı Mahallesi Projesi gibi örnekler önem kazanmaktadır.

Emine Öğün, Zübeyde Hanım Kültür Merkezi projesini değerlendirirken malzeme, ihtiyaçlar, fonksiyonların karşılanması, bireyin psikolojik hâlleri, idrak düzeyinin örgütlenmesi mevzularında yoğunlaştıklarını ve idrak düzeyini örgütlerken de dikte edici, baştan her şeyi belirleyici değil de simetrik olmadan, kolayca ekler alabilecek insan ölçekli yeni mekanizmalar üretmeye çalıştıklarını; küçük boşluklar, küçük ara geçişler ve hemen sonrasında büyük geçişler uyguladıklarını; büyükle küçüğün farkındalığının yaratılması ve beraberinde varlığın çeşitliliğini yansıtan mekânlar ortaya koyabilmemin, çokluğu bir araya getirebilmenin önemi gibi bir çok etkeni göz önüne alarak *additif kümülatif* denilen parçalı bütünlüklerden oluşan proje biçimini tercih ettiklerini dile getirdi. Böyle bir tasarım yaptığımızda tasarımın kendisi tek başına bir bütünlüğü dayatmadığı için; -gerçek bütünlük zaten içinde yaşadığımız varlığın tamamıdır çünkü- varlığın çe-

Mehmet Ögün'e göre "mimari nedir?" sorusunu en doğru ve net şekilde "mimari mekândır" cevabıyla özetlemek mümkün. İnsan mekânda fiziki ihtiyaçlarını gidermek yanında sosyalleşir ve bir varlık olarak, eşref-i mahlûk olarak mekânı geliştirip güzelleştirerek varolma hakkını elde eder.

şitliliği içinde bir külliyat oluşturduğundan ilerleyen dönemlerde değişen ihtiyaçlara binaen bir kısmını eksiltebilme seçeneğine ya da aksaklık gördüğünüz noktada müdahale edebilme şansına sahip olabildiğinizi ve bu projede çokluğun bir aradalığını gerçekleştirebilmek gayesiyle Eski İzmir'in merkezinde olduğu gibi medrese, han, kervansaraylardan oluşan o girift yapıyı bir kere daha vücuda getirebilme düşüncesinde olduklarını ifade etti.

Mehmet Ögün, Zübeyde Hanım Kültür Merkezi proje yarışmasına katılan altmış altı proje arasında çok farklı bir yerde duran tasarımlarını diğerlerinden ayıran en belirgin özelliklerden bahsederken; diğer tasarımlarda görülen ortak gayenin yekpare bir kitle ve onu örten dev saçaklar ve bu kitlenin kendi plastiğiyle şehirlilere bir mesaj vermesi, içerideki işlerliğinin üst düzeyde çözülmesi şartıyla kültür merkezi fonksiyonlarının ifa edilmesi olduğunu dile getirdi. Ögün, "Biz ise fonksiyonların birbirlerinden farklılaştığı her unsuru ayrı bir varlık hüviyetine büründürerek, onların birlikteliği ile şehirlilerin binaların içinde olmadıkları zamanlarda da referans noktaları olarak yaşamlarına dâhil olabilecek, sadece içiyle değil dışıyla da varolabilen, insan ölçeğinde, sevimli ama hüviyetleri bakımından da farklılaşan bir tasarım olarak her gidişlerinde farklı bir yönünü keşfedecekleri bir zenginlik sunmak istedik" diyerek tasarım sürecindeki düşüncelerini ifade etti.

Emine&Mehmet Ögün çifti, genç mimarların kendilerini ifade edebilme ve yeteneklerini keşfedip gösterebilmenin bir vesilesi olarak değerlendirilen mimari proje yarışmalarının mevcut durum içeri-

sinde neredeyse tek fırsat olduğunun ve yeni imkânlar elde edebilmek adına son derece önem arzettiğinin altını çizdi.

SAM Sinema Sohbetleri

Türk Sinemasında Son Dönem ve Uzak İhtimal

Mahmut Fazıl Coşkun

30 Aralık 2009

Değerlendirme: Yeşim Tona

Çok ödüllü *Uzak İhtimal* (2009) filminin yönetmeni Mahmut Fazıl Coşkun, filmi konuşmak üzere Sanat Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Sinema Sohbetleri programının konuğu idi.

Program, İhsan Kabil ile katılımcılar arasındaki son dönem Türk sinemasının durduğu yere dair samimi bir sohbetle başladı. *Uzak İhtimal* filmini Yeşilçam tadında modern Türk filmi olarak niteleyen bir katılımcının, sanat filmlerindeki yavaş akan ritim ve temponun seyirciyi zorladığını; halkın sanat filmlerinde uzak duruşunda bu yavaşlığın etkili olduğunu belirtmesi üzerine, Kabil, *sanat sineması* tarifinin konvansiyonel bir yere oturduğunu; dönemsel olarak bu algının değişebildiğini belirtti. Sinemanın kendi seyircisini yetiştireceğine değinen Kabil, yumuşak karna hitap eden, nabza göre şer-

bet veren filmlerin seyirci kültürü oluşturmadaki olumsuz yanlarının altını çizerek, yönetmenlerin ve yapımcıların bir şeylerden feragat etmeleri gerektiğini vurguladı.

Programın bundan sonraki kısmı, ilk uzun metraj filmi ile birçok ödül alan Mahmut Fazıl Coşkun'un kendi sinema serüvenini ve nihayetinde *Uzak İhtimal*'in yapım sürecini anlatmasıyla devam etti.

Mahmut Fazıl Coşkun, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde mühendislik eğitimi alır. Lisans eğitiminden sonra Amerika'da teorik ağırlıklı sinema lisans programını tamamlayarak, 3 kısa filme imza atar. Eğitimin ardından Türkiye'ye döner ve Kanal 7'de belgesel bölümünde çalışmaya başlar. İlk önce kendisinden önce başlanıp yarım kalan *Aliya* (2002) belgeselini tamamlar, sonrasında *İmam Hatipliler* (2006), *Yaşamak* (2003), *Komünist-Roger Garaudy* (2005) belgesellerini çeker. Daha sonra da bir uzun metraj filmi için hazırlıklara başlar.

Mahmut Fazıl Coşkun, söyleşide, uzun metraj fikrinin ve isteğinin bu süreçte hep varolduğuna, fakat sinemanın istekle birlikte başka birçok şartında tamamlanması neticesinde ortaya çıktığına değindi. Coşkun'a göre, bu anlamda, önemli olan hikâye değil; ne anlatmak istediğimizdir. Bir senaryodaki en önemli noktayı, Mustafa Kutlu'dan edindiği şiar ile "meselesi ne olursa olsun bir hikâye aydınlık sonuçlara dayanmalıdır" ilkesiyle açıklayan Coşkun, *Uzak İhtimal*'in bitmiyor gibi bitişini, devam ediyor hissi bırakmak ve bir umuda dayandırmak maksatlı olduğunu vurguladı.

Söyleşide filmin en çok teknik açıdan sıkıntı yaşayışının ve zayıf kalışının sebepleri üzerinde duruldu.

Bir senaryodaki en önemli noktayı, Mustafa Kutlu'dan edindiği şiar ile "meselesi ne olursa olsun bir hikâye aydınlık sonuçlara dayanmalıdır" ilkesiyle açıklayan Mahmut Fazıl Coşkun'un ifadesiyle *Uzak İhtimal*'in bitmiyor gibi bitişindeki maksat, devam ediyor hissi bırakmak ve finali bir umuda dayandırmaktır.

Yönetmen, imkânların kısıtlı oluşu sebebiyle, malzemenen oyuncuların seçimine kadar pek çok sorun yaşandığını belirtti. Katılımcılar, özellikle baba karakterinin, gerek hikâye ve gerekse oyunculuk açısından zayıf kalmasının, senaryo bağlamında sahiplenilemeyecek bir entrikaya dönüştüğü hususunda mutabıktı. Müziğin genel bir hassasiyet ile pek çok yerde, dozunda kullanılmış olsa da, kimi duygusal sahnelerde gereğinden fazla ve rahatsız edici boyutta bulunmasına cevaben yönetmen, sinema yapımında birçok kaygının ortaya çıktığını, bir takım tercihler yapıldığını fakat bunlardan hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış olduğunun film ortaya çıktıktan sonra anlaşıldığını belirterek, ilk filmin bu açıdan çok zor olduğunu ifade etti.

Müziğin yanı sıra, olağanüstü fotoğraflarla da hikâyeyi örtmek istemediğini söyleyen Coşkun, Galata'nın filme mekân oluşu ile kaygısının arttığını ve

bu durumu engellemek için yamuk kadrajlara başvurduklarını belirtti.

Bir izleyicinin, sanat filmlerindeki “bütçe” kaynaklı olduğu düşünölen küçük kadrajlı, küçük dünyalı, sınırlı hayatların işlendiği filmlerin yeterli bir bütçe ile değişip değişmeyeceğine, böyle olunca daha çok izlenip izlenmeyeceğine dair eleştiri-sorusuna karşılık Mahmut Fazıl Coşkun, sinemanın bir form olduğunu, çok izlenme hesabına girmenin formu olumsuz etkileyeceğini söyledi.

Filmin içeriği ve duruşu açısından genel görüş, belli bir çizgide, tutarlı ve odaklanmış olması; her şeyi hesaba katmayarak ve her seyirciyi memnun edeyim kaygısını dışarıda bırakarak, meseleyi oldukça naif anlatmasıydı. İhsan Kabil, diyalogların az olması ve görsel unsurun ön plana çıkmasını oldukça önemli ve güzel bulduğunu dile getirdi. Ayrıca filmde beğendiği noktalardan biri olarak, rahibe karakterinin yaşadığı ortamı çok iyi anlatması açısından, Hıristiyan figürler arasındaki geçişleri işaret etti. Tüm bunlarla birlikte Kabil, filmi, az karakterli, küçük dünyalarla toplumsal şeyler konuşmayan, fakat yine de toplumsala dokunan “Fransız Yeni Dalga” filmlerine benzettiğini ifade etti.

“Bağımsız filmler” kategorisinde değerlendirebileceğimiz *Uzak İhtimal* ile fazlasıyla kalabalık olan hayatımızda, az insanların, az figürlerin, az seslerin ve insan-mekân ilişkisi gibi sahnelerin sağaltıcı etkisiyle izleyiciye hitap eden Mahmut Fazıl Coşkun, aynı sadelikte ve açıklıkta bir sohbet ile sinemaya dair görüşlerini paylaştı. Oldukça samimi bir havada süren sohbet genelde “Yeni Türk Sineması” özelde *Uzak İhtimal* filmi çerçevesinde tüm katılımcılar açısından aydınlatıcı ve ufuk açıcıydı.

SAM Özel Etkinlik

Ahmet Uluçay Sineması

İhsan Kabil, Salih Pulcu, Yeşim Ustaoglu

6 Mart 2010

Değerlendirme: Ayşenur Günen

Bilim ve Sanat Vakfı, Mart ayının ilk Cumartesi’nde Ahmet Uluçay’ın kısa filmlerini konu alan çok konuklu bir oturuma ev sahipliği yaptı. *Hayal Perdesi* yayın ekibinden Mücahid Eker’in açılışını yaptığı oturumun müzakerecileri, İhsan Kabil, Salih Pulcu ve Yeşim Ustaoglu’ydu.

Ahmet Uluçay’ın gösterimi yapılan ilk kısa filmi *Optik Düşler*’in (1993) ardından hem bu kısa film hakkında hem de *Karpuz Kabuğundan Gemiler Yapmak* (2004) özelinde değerlendirmelerde bulunan İhsan Kabil, Uluçay’ın sinemaya yaklaşımına ve yönetmenin kendi hayatıyla filmleri arasındaki bütünlüğe dair gözlemlerini aktardı. Uluçay filmlerindeki görselliğin iç dinamiklerine ve konuların katmanlılığına dair tahlillerde bulunan Kabil, “Uluçay filmleri görsel/ımgesel dünya ile gerçek dünyanın iç içe geçtiği bir sarmala bize davet ediyor” diyerek bu filmlerin sunduğu felsefi önermelerle izleyiciyi bir hayret makamına davet ettiğine dikkat çekti.

İnci Deniz Dibinde (1996) isimli ikinci kısa filmin gösteriminin ardından yönetmen Yeşim Ustaoglu söz aldı. Filmlerinde yönetmenin öncelikle kendini

Ahmet Uluçay sinemasının kısa filmleri üzerinden değerlendirildiği oturumun müzakerecileri İhsan Kabil, Salih Pulcu ve Yeşim Ustaoğlu'ydü.

anlattığına dikkat çeken Ustaoğlu, yaşadığı kasabada kendi imkânlarıyla yarattığı realizasyonun olağanüstülüğüne vurgu yaparak değerlendirmesini sürdürdü. “Sinemacı yahut şair olmanın insanın meşrebinde/doğasında olduğuna dair inancı Uluçay’ın hayatıyla doğruladığını” söyleyen Ustaoğlu, filmin içindeki ritim ve zaman uyağına, bu uyağın yaratımındaki gözlük, yumurta, bozkır gibi basit imgelelerin güçlü anlatımına dair gözlemlerini aktardı.

Üçüncü film *Exorcise*’ın (2000) ardından söz alan Salih Pulcu filmdeki cin çıkarma teması üzerinden Türk sinemasında metafizik temaların ve din adamı imgesinin basmakalıp kullanımlarının aksine bu filmdeki temsilin özgünlüğüne vurgu yaparak değerlendirmesine başladı. Uluçay’la yaptıkları ikili sohbetlerden hareketle, bu filmdeki bazı teknik detaylar hakkında ipuçları vererek konuşmasını

sürdüren Pulcu, yönetmenin kendi filmleri hakkındaki bazı yorumlarını aktardı. Uluçay’ın sanatçı olmanın gerektirdiği duyguya doğuştan sahipliği ve kendi kendini eğitmişliği hakkındaki gözlemlerin aktaran Pulcu, sanatsal üretimin imkânsızlık duvarına toslamadığı ender örneklerinden birisi olarak Ahmet Uluçay’ın kıymetine ve bu örneklerin sayısının azlığına dikkat çekti.

İzleyicilerin yönelttiği sorularla devam eden oturum, sorulara verilen cevaplarla ve Kabil, Ustaoğlu ve Pulcu’nun yönetmene dair hatıralarıyla son buldu.

Kültür Felsefesi Bağlamında Modernite ve Postmodernite **İsmail Tunalı**

20 Mart 2010

Değerlendirme: Huriye Apaydın

Sanat Araştırmaları ve Medeniyet Araştırmaları Merkezlerinin ortak düzenlediği “Kültür Felsefesi Bağlamında Modernite ve Postmodernite” başlıklı program, bu alanda Türkiye’de en yetkin isimlerden biri olan Profesör İsmail Tunalı’nın katılımıyla Mart ayında yapıldı.

Tunalı, sözlerine daha önce birçok üniversitede dersler verdiğini, ama ilk defa akademik çevrenin

Modernite ve post-modernitenin kültür yaşamımızda çok tartışılan ve yorumlanan iki kavram olduğunu söyleyen İsmail Tunalı, bu kavramların sanat ve estetik kaynaklı olmasına rağmen, etki ve yayılma boyutlarıyla bilimden felsefeye, sanattan endüstriye kadar tüm kültür varlığını çepeçevre sardığını ifade etti.

dışında, böyle bizden, zmzden insanlarla birlikte olmanın kendisi için büyük bir mutluluk teşkil ettiğini söyleyerek başladı.

Modernite ve post-modernitenin kültür yaşamımızda çok tartışılan ve yorumlanan iki kavram olduğunu söyleyen Tunalı, bu kavramların sanat ve estetik kaynaklı olmasına rağmen, etki ve yayılma boyutlarıyla bilimden felsefeye, sanattan endüstriye kadar tüm kültür varlığını çepeçevre sardığını ifade etti. Bu nedenle bu iki kavram üzerine yapılacak çalışmaların kültüre ve tarihi boyuta dayanması gerektiğini vurguladı.

Tunalı, ncelikle “Modernite nedir?” sorusunu cevapladı. 12. ve 13. yüzyıllarda geleneksel mimariye (*opus-anticus*) karşı inşa edilen yapılar, özellikle katedraller için “günümüz yapıları” (*opus-modernus*) anlamıyla ilk defa kullanılan *modern* sözcüğü, 20. yüzyıldan itibaren ağı sanatsal, düşünsel, kültürel ve sosyo-politik olarak belirleyen temel bir kategori olmuştur. *Modern* sözcüğünün bu kadar kuşatıcı olmasındaki en büyük etkenin, aynı ağ içindeki pozitif doğa bilimleri ve bunları yönlendiren akılcı anlayış, yani aydınlanma düşüncesi olduğunu ifade eden Tunalı, bu anlayışın “insan aklı ile dünyaya egemen olmalı” düşüncesini de beraberinde getirdiğini hatırlattı.

ağı belirleyen bu pozitivist ve bilimci yaklaşımın pratikteki sonucunun teknoloji ve büyük endüstri olduğunu; bu iki gücün gelişimiyle birlikte, vaktiyle Rönesans’ın, Newton’un bilim için koyduğu evrensel hedefe ulaşıldığını belirtti. Bu hedefin: “Bilim gctr. Bilim doğada egemen olmada bir gctr. Bu gücü bir araçlar ve gereçler dünyası yaratır” ifa-

desi olduğunu söyleyen Tunalı, bu dünyanın akılda temellenen bir dünya olduğuna; bu araçlar ve gereçler sisteminin kendiliğinden bazı sorunları da beraberinde getirdiğine dikkat çekti. Bu sorunların başında *yabancılaşmanın* geldiğini ve yabancılaşmanın da insanı bilimin ve teknolojinin ortaya koyduğu mekanik bir dünya karşısında kendini kaybolmuş ve yitik hissetmesine sebep olduğunu ifade etti. Böylece aydınlanma çağının başladığına ve bu çağın insanın düşünce ve duyarlılığını aklın kalıplarına yerleştirdiğine dikkat çekerek, akla dayalı bu sınırlamanın sadece düşünce yaşamında bilim ve felsefeye değil, aynı zamanda özellikle sanat yaşamına da egemen olduğunu vurguladı.

1874’te Paris’te empresyonistlerin açtığı sergiye yapılan ağır eleştirilere karşı Charles Baudelaire’in sergiyi savunurken söylediği “Bu yapıtlar modern-dir” savıyla *modernite* kavramının yeniden literatüre girdiğini belirten Tunalı, empresyonizm, ekspresyonizm, fütürizm ve kübizm ile yola çıkan bu sanatın, non-figüratif ve spramatizm ile minimalist bir yönde, sanata karşı sanat, anti-arta kadar ilerlediğini ve *modern sanat* kavramı altında günümüz kültür endüstrisi içindeki yerini aldığını ifade etti. Fakat bu rasyonalist, akla dayalı sanata karşı, zamanla teoride ve uygulamada gcl bir tavır kendini göstermeye başladığını söyleyerek bu tavrın, tek boyutlu anlayış sebebiyle yitirilen insanın duygu, düşünce, inanç ve hayal gücü gibi tinsel varlık ögeleriyle oluşturulan oksesli sanat dilini yeniden yaratmak isteyen *postmodernite* olduğunu ifade etti.

Postmodernitenin duyarlık, inanç, hayal gücü ve güdüye sahip bir insan anlayışıyla varlığa yöneldiğini ve bu radikal tavrıyla moderniteye karşı bir tepki ortaya koyduğunu; ama bunu yaparken geleneksel taklitçiliğe geri dönmediğini, kendi şartlarını belirlediğini söyledi.

Postmodernitenin de modernite gibi önce mimaride başladığını belirten Tunalı, bu konseptin modernitenin akla dayalı dar kalıplarını aşarak sanatta büyük bir zenginlik getirdiğini ve bu zenginliğin de sanatın çehresini değiştirdiğini belirtti:

Modernite tek boyutlulukla sanatı yoksullaştırırken, postmodernite sanata yeni açılımlar getirerek bu tek boyutluluğu aştı ve zenginleştirdi. Sanatta çokseslilik ve özgürlük hâkim olunca, birey yeniden keşfedildi; zira modernitede bireyin zengin, özgür yaratmalarının değil de akıl yasalarının, geometrinin teksesli olarak kurduğu bir dünya söz konusuydu ve bu teksesli dünyada disiplinli, sert bir sistem anlayışıyla birlikte bir evrensellik vardı. Postmodernite bireyi bütün duygu, düşünce, inanç sistemleriyle özgür bir varlık olarak ele aldığı ve bu duyarlıkları, yargıları, yaratımları farklı insanların zengin ürünleri şeklinde ortaya koyduğu için sanatın çehresi değişmiştir. Bu bağlamda, kökten bireyselciliği ifade eden postmodernite çağa özgü iki kavramı da beraberinde getirmiştir: *özgürlük* ve *yenilik*.

Modernite ve postmodernite akıl ve duyarlığın tarihsel diyalektiği olarak görülmelidir. Bu diyalektik tüm kültür ve toplum hayatını etkileyen güçlü bir çelişkiyi de beraberinde getirmiştir.

Postmodernite ile birlikte çağa hâkim *özgürlük* ve *yenilik*, sadece bilgi, ahlâk ve sanat düzleminde değil; aynı zamanda sosyo-politik, sosyo-ekonomik, hukuksal düzende ve yaşamda da etkili oldu. Modernite çağının siyasal modelinin *ulus-devlet* biçimi olduğunu ilan etmişti, postmodernite ise, devlet modelini *özgürlükçü demokratik bir devlet* şeklinde tanımladı. Modernitenin ahlâka dayanan sistemi ise, yerini, *yükselen değerler* denilen rant değerlerine bırakmıştır. Bu da zengini çok zengin, fakiri çok fakir toplumlar ortaya çıkarmıştır.

Akla dayalı bir kategori olan modernite, insanlığın tüm yaşam alanlarında düzen aradığından, kendisinin olduğu her yerde daima düzen olduğunu vurgularken; *özgürlük* ve *yenilik* kavramlarıyla hâkim olan postmodernitede, özgürlük ve yeniliğin bireysel ve sübjektif yaşantılar olduğu vurgulanmış; bu da bir değer septisizmine hatta bir değer anarşisine götürerek toplumsal uyumu ve armoniyi engellemiştir.

Son olarak, modernite ve postmodernitenin diyalektik gelişmenin iki temel formu olduğunu ve bu diyalektik gelişmenin üçüncü formunun tarihsel yeni bir çağ olarak gelmesinin, gelişmenin mantığı bakımından zorunlu olduğunu söyleyen Tunalı, sözlerini şöyle tamamladı:

Tarihsel diyalektiğin beklenen yeni formunun özgürlükçü ama toplumsal, değerlerin hakça paylaşıldığı, antiemperyalist, bilgi, ahlâk, estetik ve kültür değerleriyle insanın insanca yaşayacağı bir çağ olarak gelmesini bugün, tüm insanlık olarak, umutla beklemekteyiz.

Aşk Yolunda Adım Adım **Sedat Şahin-Gökhan Aras**

27 Mart 2010

Değerlendirme: Melek İşler

Yalnızca adım atalım, çok uzaklara uzun bir seyahat yapalım...

Hz. Mevlâna'ya yürüyelim o zaman.

Bir yol hikâyesi, bir aşk, bir umut ve sevgi hikâyesi... Yenikapı Mevlevihanesi'nde atılan ilk adımın coşku veren serüveni... Ceyda&Emrah Altuntecim çifti, İstanbul'dan Konya'ya kadar yürümeye karar verirler. 16 Ağustos'ta İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi'nde başlayıp Mevlânâ'nın 802. doğum günü olan 30 Eylül'de Konya Mevlânâ Müzesi'nde noktalanacak "Aşk Yolunda Adım Adım" adını verdikleri bir yolculuğa çıkarlar.

Sedat Şahin ve arkadaşları, Emrah&Ceyda Altuntecim çiftinin 16 Ağustos'ta çıkacakları bu manevî yolculuğun haberini 10 Ağustos'ta öğrenirler ve bu yol hikâyesini bir filme dönüştürme kararını alırlar. 16 Ağustos'tan başlayarak kurgusal olmayan bir düzlemde, olayların doğal akışına göre hareket eden ekip, bu yolculuğun kendi seyrinde akmasını izlerler yalnızca...

Mevlana'nın izinde kırk sekiz gün süren bu yolculukta "aşk, sevgi ve umudu" heybelerine alan, adımlarının dokunduğu her yerde duaları azık yapan bu çiftin hikâyesini *Aşk Yolunda Adım Adım* (2009) belgeseline konu edinen yönetmen Sedat

Sedat Şahin ve arkadaşları, Emrah&Ceyda Altuntecim çiftinin Konya Mevlânâ Müzesi'nde noktalanacak yolculuğunu 16 Ağustos'tan başlayarak kurgusal olmayan bir düzlemde, olayların doğal akışına göre hareket edip kendi seyrinde akmasını izlerler yalnızca...

Şahin, Hayal Perdesi Sinema Topluluğu üyelerinden.

Sanat Araştırmaları Merkezi Mart ayı etkinlikleri kapsamında Sedat Şahin ve film ekibinden Gökhan Aras'ın katılımıyla belgeselin özel bir gösterimi gerçekleştirildi. Gösterimden önce açılış konuşmasını yapan İhsan Kabil, sinema dili açısından umut vaat eden belgeselde tüm unsurların yeterli ve yerinde kullanıldığını ifade ederek belgeseli takdim etti. Gösterimin ardından program belgeselin yönetmeni Sedat Şahin ve kameraman ve kurgucusu Gökhan Aras ile bir söyleşi yapıldı.

"Sekiz il, birçok hikâye... Hepsi de hayatın farklı yerinde duruyor." Dengeyi sağlaması açısından her ilin hikâyesi aktarmaya çalışan yönetmene göre hepsi de hayatın değişik yönlerini farklı lügatlerle konuşuyor. Bu yolculukta hızlı yaşamının insan hissiyatını körelttiğini fark etmiş, Sedat Şahin. En

büyük tecrübesinin “an”a küsmemeyi öğrenmesi olduğunu söyleyen Şahin, çekilemeyen her planın daha güzel bir yere ulaşmasını sağladığını, bir planı çekemediği zaman onu bırakıp başka bir plana yönelmesi gerektiğini filmi gerçekleştirirken anlamış.

Her adımda muhatabını da içine alan belgeseldeki iç içe geçen olay örgüsünün; kurgu, imgeleme, sinemada kullanılan bütün tekniğin aslında hayatın içinde var olduğunu ve bunun ancak bakıldığında görülebileceğini anlatan Şahin, belgeselin kurgusuna hayata bakarak karar verdiklerini ifade ediyor ve bunun sebebinin şöyle açıklıyor: “Çünkü hayatta varolan bağlar kurguda sadece, arada anlam ilişkisi olabilecek şekilde, yan yana doğru zamanda getirilerek oluşturuluyor.”

Sedat Şahin son olarak “Ortaya bir şey koyduk, ama insanlarla paylaşmak -beğenilsin ya da beğenilmesin- insanların görüşlerine ulaşmak önemli bizim için. Filmle alakalı aldığım en güzel iltifat şuydu: ‘Çok güzel bir yolculuk olmuş bu.’ Bu benim nazarımda film için yapılmış en güzel iltifattı. Çünkü biz kendimizi ne kadar geri plana atabiliyorsak filmin yapmak istediği şeyi de o kadar ön plana çıkartabiliyoruz; filmin tekniğinden bahsetmeyip o insanların yolculuğuna iltifat alıyorsak, yapmak istediğimiz şeyi başarmışız demektir” diyerek belgeseline dair yaklaşımını içtenlikle paylaştı.

Sanat Araştırmaları

2010 Bahar Seminerleri

GİRİŞ SEMİNERLERİ

İslam Sanatının Gelişimi
Sanatın Temel Kavramları

Aziz Doğanay
Nicole (Nur) Kañçal

TEMEL SEMİNERLER

Edebiyat Kuramlarına Giriş
Müzik Düşüncesi ve Tarihi
Sinema Tarihi
Şiir Sanatı

Hasanali Yıldırım
Yalçın Çetinkaya
İhsan Kabil
M. Lütfi Şen

ÖZEL SEMİNERLER

Divan Edebiyatı ve Alegori
Film Okumaları
Poetikalar Bağlamında Sanat Felsefesi
Sinema ve Şiir
Tanzimat Döneminin Dört Önemli İsmi II

Berat Açıl
Ali Pulcu
Ayşe D. Taşkent
Faysal Soysal
Abdullah Uçman

OKUMA GRUPLARI

Hayal Perdesi Sinema Grubu I-II

İhsan Kabil-Murat Pay-
Betül Demirel

ATÖLYELER

Hayal Perdesi Atölyesi

İhsan Kabil-Ayşe Pay-
Betül Demirel

Kısa Film Atölyesi

Faysal Soysal

Senaryo Atölyesi

Gökhan Yorgancıgil

Adımlar

Asaf Hâlet Çelebi

bir adım attığım yerde
ne vardı ki
gitmemle kayboldu

her adımında
sonsuz ben'ler koyuyorum
boşluğa
ve yine ben dolmuyorum

geçip gittiğim yerlerden
iç içe
öne
ve arkaya bakan
bir sürü
ben
ler
koymuşumdur
eskileri çocuk
şimdikiler ihtiyar

TAM Tez / Makale Sunumları

Kentsel Planlamada Yeni Temsil Biçimleri: İstanbul'un Ticari Mekanları

Gülşen Yılmaz

19 Aralık 2009

Değerlendirme: *Esra Evs en*

Gazi Üniversitesi Şehir Bölge Planlama Bölümünde tamamladığı doktora tezini bizlerle paylaşan Gülşen Yılmaz, sunumunda 21. yüzyıla doğru kentsel planlamada yeni temsil biçimlerinin neler olabileceğini, İstanbul ticaret coğrafyası üzerinden açıkladı. 1980'lerden bu yana tüm dünyada teknoloji ve bilim alanında yaşanan köklü değişimler dünyanın algılanma ve açıklanma biçimlerinde yeni arayışlar ortaya çıkarmış, pozitivist yapıdan eleştirel yapıya geçiş sözkonusu olmuştur. Bu kapsamda tez, dünyada yaşanan küreselleşme süreci, hizmet ve sanayi coğrafyasında geliştirilmiş çeşitli yaklaşımlar, küresel kentin ve kent merkezlerinin kavranma biçimleri, kentsel planlamadaki değişimler ve çok merkezli yapıya dönüşüm süreçleri üzerinden bilim alanında yaşanan değişimlerle bu alanda nasıl bir temsil biçimi gerçekleştirilebileceği meselelerini ele almaktadır. 1950'lerde nüfusu bir milyona yaklaşmamışken bugün 13 milyonluk büyük bir şehir hâline gelen İstanbul'un ticarî peyzajının incelenmesi kazandığı önem sebebiyle tezde çalışma alanı seçilmiştir: İstanbul'da firmaların yer seçimi, büyüklüğü ve hizmet imalat sanayisinin kompozis-

TAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

Tarihi Coğrafya Açısından İstanbul'daki Gayrimüslimlerin Mekansal Dağılımı	Mehmet Kara 11 Ocak 2010
Alevi Kimliği'nin Yeniden Müzakeresi: Değerler, Duygular ve Görüşler	Talha Köse 16 Ocak 2010
Arnavutluk Örneğinde Modern Osmanlı Tarihyazımı	Bülent Bilmez 18 Ocak 2010
Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)	Murat Keçiş 8 Şubat 2010
Napolyon'a Karşı Osmanlı ve Avrupa İttifakı (1798-1802)	Kahraman Şakul 15 Şubat 2010
18. Yüzyıl Osmanlı Saray Haremi: Azat (Çırağ) Edilen Cariyeler	Betül İpşirli Arğıt 15 Mart 2010
Balkanlar'da Toplumsal ve Ekonomik Değişim: Drama Sancağı Örneği	İsmail Arslan 29 Mart 2010
Bir Osmanlı Âliminin Algılanışı: Birgivi Mehmed Efendi	Ahmet Kaylı 12 Nisan 2010
Siyasal Şiddet, Korku ve Acı: Türkiye'de Kürtlüğün İnşası	Ramazan Aras 26 Nisan 2010

TAM SOHBET

Almanya'da Osmanlı İzleri	Latif Çelik 16 Ocak 2010
Yerel Tarihçilerle Buluşuyoruz-2: Bir Ömür Afyon Tarihi	Muharrem Bayar 25 Ocak 2010
Yerel Tarihçilerle Buluşuyoruz-3: Bir Ömür Konya Tarihi	Mehmet Ali Uz 22 Şubat 2010

Gülsen Yılmaz'ın ulaştığı sonuçlara göre İstanbul'da merkez-çeper ayrımını ortadan kaldıran karmaşık bir büyüme ile esnek ve küresel kente doğru bir geçiş gözlenmektedir; ancak küçük ölçekli üretimin kent içinde hâlâ devam etmesi İstanbul'a özgü küreselleşmenin bir belirtisi olarak görülebilir.

yonu düşünüldüğünde ticarî yapıyı çevrenin İstanbul metropoliten alan içindeki mekânsal organizasyonu nasıldır? Ticarî aktivitelerin mekânsal gelişimi, kentin gelişmesini belirleyici role sahip midir? gibi sorular araştırmanın çerçevesini belirlemiştir.

Çalışma sürecinde öncelikle TÜİK 1992-2002 yılı ve rilerine göre İstanbul'un sektörel profili ilçe düzeyinde tespit edilmiş, daha sonra 1925-2006 yılları arasında İTO'ya kaydedilen 165 bin civarında veri üzerinden veri tabanı oluşturulmak suretiyle analiz edilmiştir. Tez, bu alanda yapılan çalışmalardan; kullandığı yeni yöntemler, correspondence analizleri, haritaları ve Bertin çizelgeleri ile ayrılmaktadır. Çalışmada 1925-2006 kayıtlarının yer aldığı veri tabanları üzerinden gerçekleştirilen İstanbul ticaret atlası kapsamında 100'ün üzerinde Bertin çizelgesi ve harita oluşturulmuştur. İlçe düzeyinde ticarî farklılaşmayı göstermesi açısından İstanbul ilçeleri ticarî arazi kullanım profilleri incelendiğinde İTO'dan alınan 87 faaliyet kolunun nasıl bir araya geldiği görülmekte, bu sayede toplam pay içerisinde ilçe kümelerinin konumlarını ve birbirleriyle ilişkilerini çözümlenmek mümkün olmaktadır. Sanayi depolama faaliyetleri profili incelenmek suretiyle kent çeperindeki sanayi depolama faaliyetleri; MİA çeper profili incelendiğinde merkezî iş alanlarının ve sanayi faaliyetlerinin nasıl ayrıştığı veya bir arada yer aldığı, merkez yapısının ne olduğu görülebilmektedir.

Kuruluş yıllarına göre ticarî faaliyetlerin nasıl şekillendiğinin tespiti için yapılan analiz neticesinde 1930-1960 döneminde kurulan firmaların az, 1980'den sonra ise ağırlıklı olduğu ve 1990'larda kent çeperinde ticaret faaliyetlerinin arttığı görül-

mektedir. 1930 öncesinde kurulan firmalar daha çok kent çeperinde olup büyük sermayeye ait firmalardır ve hâlihazırda hayatîyetlerini sürdürmektedir. 2000-2006 yılları arasında kent çeperinde ticarî yatırımın yapıldığı yerlerde zamansal yoğunlaşmanın fazla olması, kentte merkezî alan önemini kaybetmese de kent çeperinde ekonomik aktivitelerin önem kazandığının, merkez-çeper ayrımının aza indiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Yeni kentsel ekolojinin ticarî peyzajda nasıl ortaya çıktığını görebilmek için 1925-2006 yılları arasında şirket türlerinin değişimi, yabancı sermaye yatırım profilleri ve hizmet profilleri; ilçe, mahalle ve sokak düzeyinde katman katman ele alınarak haritalar hazırlanmıştır. Bu haritalar incelendiğinde MİA'nın tek bir profil yapısına sahip olmayıp farklı MİA tipleri olduğu, hizmet ve sanayi kümelerinin mekânsal yer seçim davranışlarının birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Mesela Avrupa yakasında sanayi, tarihî merkez etrafında ve kent içinde E-5, TEM paralelinde gelişirken, Anadolu yakasında kentten daha uzakta yerleşmiştir. Ayrıca Avrupa yakasında iş gücü, Anadolu yakasında sermaye yoğunudur.

Çalışmanın neticesinde ulaşılan sonuçlar şöyle özetlenebilir: İstanbul'da merkez-çeper ayrımını ortadan kaldıran karmaşık bir büyüme ile esnek ve küresel kente doğru bir geçiş gözlenmektedir. Ancak küçük ölçekli üretimin kent içinde hâlâ devam etmesi İstanbul'a özgü küreselleşmenin de belirtisi olarak görülebilir. İstanbul ticarî peyzajının ağırlıklı olarak küçük ölçekli, 1990 sonrası kurulan firmalardan oluştuğu; yabancı yatırımcı firmaların yerel firmalara göre daha az olduğu; firma yer seçim karar-

larının bir planlama erkinden, müdahaleden ziyade serbest piyasa şartları içerisinde şekillendiği görülmüştür. Tarihi merkez hâlâ küçük ve yeni firmalar için kuluçka merkezi rolüne sahiptir. Ticari aktiviteler hem yayılma hem merkezleşme eğilimi gösterirken orman, deniz gibi doğal eşikler de İstanbul ticari peyzajının gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Bu çalışma İstanbul'un yerel yapısının çözümlenmesine yardım ederken, kentteki toplumsal mekansal farklılaşmaya ilişkin yapıları kategorileştirerek ortaya çıkarmaya da olanak sağlamıştır. Oluşturulan yeni temsil dilleri, ilçe/mahalle/sokak düzeyinde yapılan katmanlaştırılmış analizler ile şehir ve bölge planlaması yapılırken imar planında yol gösterici olmaları açısından önemlidir. Verilerin doğrudan haritadan alınabilmesi, zaman içinde değişimin izlenmesi, dönüşüm alanlarının tespitinin sağlanması 21. yüzyılda kent araştırmaları ve diğer bilimlerdeki çalışmalar için önemli katkılar sağlayacaktır.

Tezin uygulamaya yönelik eleştiri ve önerileri de bulunmaktadır: İstanbul için daha önce yapılan plan çalışmalarından farklı olarak alt ölçeklerde müdahale edilebilecek bir yapı sağlanabilmesi için temsil ölçeği ile müdahale ölçeğinin örtüşmesi gerekmektedir. Yılmaz bu çalışmanın devamı olarak İTO kayıtları üzerinden gelecekteki kentin nasıl olacağı, kentte günlük yaşamla bağlantılı olarak mevcut durumun nasıl değiştiği üzerine çalışma yapılabileceğini ifade etti. Ayrıca oluşturulan veri tabanında bulunan 87 farklı sektörün her birinin mekansal davranışı incelenerek kentte kurumların mekansal yer değiştirme stratejilerinin neler olabileceğinin de araştırılabileceğini belirtti.

Tarihi Coğrafya Açısından İstanbul'daki Gayrimüslimlerin Mekansal Dağılımı

Mehmet Kara

11 Ocak 2010

Değerlendirme: C. Ersin Adıgüzel

Fatih Üniversitesi'nde 2009'da tamamladığı ve İstanbul'daki gayrimüslim nüfusun dağılımı ile sosyo-kültürel özelliklerini incelediği yüksek lisans tezini sunan Mehmet Kara, Homeros'un İstanbul'un kuruluşuna dair kayıtları ile sunumuna başladı. İstanbul'un ilk sakinlerinin bugünkü Sarayburnu civarına M.Ö. 600'lerde yerleştiklerini ve şehrin kurucusunun Bizantion; şehrin ilk surlarının da antik Bizantion surları olarak bilindiğini ifade etti. Verdiği tarihi bilgilere göre, surlar, daha sonra da İmparator Konstantin tarafından M.S. 330'larda yapılmıştır. Ardından İmparator Theodosius tarafından şehir surları kuzeye doğru genişletilerek günümüzdeki hâlini almıştır. İstanbul'daki ilk yerleşimler de Sarayburnu çevresinde yoğunlaşmıştır.

Fatih öncesinde İstanbul'da Yahudilerin Sirkeci ve çevresinde yaşadıkları bilinmektedir. Daha sonra Yahudiler buradan sürülerek Galata'ya yerleştirilmiştir. XII. yüzyılda buraya gelen bir seyyah, Galata'da 2.000 kadar Romalı Yahudi'nin ve 500 kadar Karaim Yahudisi'nin yaşadığını nakletmektedir. Yahudiler, ayrıca, Balat, Hasköy, Ortaköy, Arnavutköy ve Kuzguncuk'ta yaşamıştır. Ermeni cemaati ise Bizans'ta VI. yüzyıldan itibaren varlığını sürdür-

Mehmet Kara'nın verdiği bilgilere göre XIX. yüzyılda yaklaşık 900 bine ulaşan İstanbul nüfusunun 630 bini Müslüman, 50 bini Yahudi, 120 bini Rum ve 100 bine yakını ise Ermeni halktan oluşmaktadır

mektedir. XIV. yüzyıla ait Galata'daki kilise, buradaki Ermeni cemaatinin varlığına bir işaretler.

Kara, Osmanlı döneminde İstanbul'da şehrin iskânında meydana gelen önemli değişikliklere değinir. Bu bağlamda, Fatih'in ilk olarak suriçinde yaşayan Rum cemaatini buradan çıkararak Müslüman halkı yerleştirdiği bilinmektedir. Fatih iskân siyaseti doğrultusunda Anadolu ve Balkanlar'dan getirilen 100.000 kadar Müslüman ve gayrimüslim nüfusu İstanbul'a yerleştirmiştir. Ayrıca Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Osmanlı hâkimiyeti altına alınmasıyla, Trabzon'daki Rum asilleri Fener semtine; Ermeni cemaati ise Yenikapı, Samatya ve Cankurtaran bölgesine; Rum nüfus -Eyüp hariç Haliç'in iki kısmında bulunan- Fener-Balat ile Galata-Hasköy civarına yerleştirilmiştir. Ayrıca Edirnekapı, Samatya ve Yenikapı-Kumkapı civarına yerleştirilen Rum nüfus da vardır. Yahudilerin, fetih sırasında Fatih'e bağlılıklarını bildirdiklerini ve hatta stratejik bazı bilgiler verdiklerini ileri süren Kara, 1492'de Kastilya Krallığı tarafından İspanya topraklarından sürülen Sefarad Yahudilerinin de İstanbul'da Hasköy, Karaköy ve Galata civarına yerleştirildiklerini belirtti. Avram Galanti XVI. yüzyılda İstanbul'da otuz altı bin Yahudi'nin yaşadığını ve bu cemaatin 44 sinagoga sahip olduğunu kaydetmiştir.

XIX. yüzyılda yaklaşık 900 bine ulaşan İstanbul nüfusunun 630 bini Müslüman, 50 bini Yahudi, 120 bini Rum ve 100 bine yakını ise Ermeni halktan oluşmaktadır. Yine XIX. yüzyıldan itibaren boğaz kesiminde yerleşimin artmaya başladığı görülmektedir. Şehrin kuzey kesimine doğru Beşiktaş, Bebek, Arnavutköy, Sarıyer ve İstinye taraflarında; Anado-

lu yakasında ise Kuzguncuk ile Kadıköy, Moda ve Kalamış civarında -öteden beri varolan- gayrimüslim nüfusta artış görülmeye başlanmıştır.

Gayrimüslim nüfusun bugünkü durumuna da değinen Kara, Cumhuriyet döneminde Rum nüfusta bariz bir azalma görüldüğüne işaret ediyor. Günümüzde İstanbul'da 2.500 kadar Rum nüfusun yaşadığı tahmin edilmektedir. Bunlar, bilhassa, Şişli, Feriköy, Bakırköy, Beyoğlu, Cihangir, Kadıköy, Moda, Kuzguncuk ve Adalar civarında ikamet etmektedir. Ermeni nüfus ise yaklaşık 47.000 kişilik bir cemaat olarak hayatlarını sürdürmektedir. İstanbul'daki dağılımı Şişli, Samatya, Kumkapı, Bakırköy, Yeşilköy, Kadıköy, Moda ve Adalar'dır. 22.000 kişiden müteşekkil Yahudi nüfusun 20.000 kadarı da Şişli, Nişantaşı, Moda, Etiler, Teşvikiye ve Tarabya'da meskündür.

Yunanistan ve İsrail'in bağımsız birer devlet olarak kuruluşlarından sonra Rum cemaatin büyük bir kısmının Yunanistan'a, Yahudi cemaatin büyük bir kısmının ise İsrail'e göç ettiğini belirten Kara, Ermenistan'ın bağımsızlığının ardından İstanbul'daki Ermenilerin Ermenistan'a değil, çoğunlukla ABD ve Fransa'ya göç ettiklerine dikkat çekiyor.

Gayrimüslim nüfusun günümüzdeki durumunu tespit etme gayesiyle, her üç cemaatin mensuplarıyla yapılan ankette, gayrimüslim halkın kendilerini nasıl tanımladıklarından aylık gelir miktarlarına; eğitim durumlarından bildikleri yabancı dillere; zor zamanlarında kendilerine yardım edecek Müslüman dostları olup olmadığından yurt dışında akrabaları olup olmadığına varıncaya kadar hayatları-

nın çeşitli yönlerine ışık tutacak sorular sorulmuş. Kara, bu anket sonuçlarına göre, Ermeni cemaatinin Türk toplumuna ve kültürüne en yakın ve aşına cemaat olarak temâyüz ettiğini ileri sürmektedir.

Alevi Kimliği'nin Yeniden Müzakeresi: Değerler, Duygular ve Görüşler

Talha Köse

16 Ocak 2010

Değerlendirme: Kazım Baycar

Talha Köse'nin Aleviler üzerine George Mason Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezi 1980 sonrası Alevi kimliğinin nasıl dönüştüğünü ve tekrar nasıl yapılandırıldığını anlama amacı taşımaktadır. Her ne kadar Alevi kimliğindeki dönüşüm 1960'lı yıllarda köyden kente geçiş süreciyle birlikte başlamış olsa da, bu dönemde Alevilik sol siyasetin ekseninde kendini tanımlamış ve 80'li yıllara kadar *Alevilik* adına müstakil bir kimlik mücadelesi yapılmamıştır. Alevi kimliğinin 80'li yıllarda gündeme gelmesini, yine bu dönemde küresel çapta -özellikle I. Irak Savaşı sonrasında- mezhepsel çatışmaların artması bağlamında anlamlandırmak da mümkündür.

Köse'nin tezinin temel amacı, 80 sonrası süreçte Alevi kimliğinin oluşumunu, siyasî ve etnik boyutunun yanı sıra, mevcut literatürde yer almayan *kor-*

ku, dışlanma, aşağılanma gibi duygusal boyutlar bağlamında değerlendirmek ve bu gibi duygusal faktörlerin mevcut toplumsal barış sürecine nasıl bir katkı sağlayabileceğini tartışmaktır.

Alevi kimliğinin tanımı üzerine farklı bilim insanlarının ürettiği çeşitli fikirlere değinen Köse'ye göre, bu hususta en ikna edici görünen görüş, bunu, Türklerin Müslüman olmaları ve bu dini Anadolu'ya taşımaları sürecinde şekillenen inançlarına bağlayan yorumdur. Aleviliğin tanımı konusunda Alevileri en çok rahatsız eden şey, kendi kimliklerinin başkalarınca tanımlanmasıdır. Aleviler kendi kimliklerinin kendilerince tanımlanması konusunda hassasiyet göstermektedir. Bu tanımlama sürecinde nüfus tahminleri de önemli yer tutmaktadır. Pek çok Alevi temsilcisi, Alevi nüfusun 20-25 milyon civarında olduğunu tahmin etmektedir. Ancak 1960 öncesinde yapılan anket ve seçim sonuçları dikkate alındığında Alevilerin Türkiye nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturduğu ve kendilerini *Alevilikle* tanımlayanların 4-5 milyon civarında olduğu görülmektedir.

Köse, Alevi kimliğinin yeniden-oluşum sürecinde, 60'lı yıllarda Alevilerin geçirdikleri sosyal dönüşümün önemli bir yere sahip olduğunu iddia ediyor. Nitekim daha önceleri Anadolu'nun ücra yerlerinde, kendilerine ait köylerde bir topluluk hâlinde yaşayan Aleviler, bu tarihlerde kentlere göç edince farklı inanç sistemleri ve farklı Alevilik inançlarıyla karşılaşmıştır. Bir başka deyişle kırsal bölgelerde sadece Alevi köyünden olmak ve Alevi ailesinden gelmek Aleviliği tanımlamak için yeterliyken, şehir ortamında Alevi kimliği daha heterojen ve karma-

Talha Köse, kendilerine ait köylerde bir topluluk halinde yaşayan Alevilerin 60'lı yıllardaki kentlere göç sürecinde yaşadıkları sosyal dönüşümün, Alevi kimliğinin yeniden-oluşum sürecinde önemli bir yere sahip olduğunu iddia ediyor.

şık bir şekil almıştır. Bu süreçte *musahiplik*, *kirvelik* ve *düşkünlük* gibi geleneksel Alevi kurumları zamanla değer sisteminden tasfiye edilmeye başlamıştır. Bununla birlikte Alevilerin şehir ortamında ticaret ve eğitime yönelmeleri de kendi aralarında sınıfsal farklılaşmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde sadece büyük şehirlerle değil, Almanya'ya da yoğun bir Alevi göçü söz konusudur. Köse'ye göre Alevilik hareketinin 80'li yıllardaki ideolojik arka planının oluşumunda, Almanya'daki yayınların ve oradaki entelektüel üretimin Türkiye'ye taşınmasının önemli etkisi vardır.

Temel inceleme alanını şehir Aleviliği olarak belirleyen Köse, Alevilik kimliğindeki dönüşümü anlamak için bilgi kaynağı olarak, İstanbul, Ankara ve Malatya'da yaklaşık yetmiş kişinin kişisel hayat hikâyeleri üzerine gerçekleştirdiği mülakatlar ve gözlemler ile Alevi literatürünü ve yayınlarını kullanmıştır. Köse, *positioning analysis* teorik çerçevesi içinde meseleyi üç soru bağlamında değerlendirmektedir:

İlk olarak Köse, şehir ortamına geliş sürecinde Alevi kimliğinin sınırlarının nasıl şekillendirildiğini sorgulamaktadır. Bu noktada daha önceleri kırsal bölgelerde yaşamalarına bağlı olarak Alevilik, "Alevi bir aileden gelmek" şeklinde tanımlanıyor ve sınırlar aile bağları çerçevesinde çiziliyordu. Ancak yeni şehir ortamında *ailevi bağlar* dışında Alevi kimliğini tanımlamada Aleviliğin "temel değer yargılarının" öne çıktığını görmekteyiz. Bir başka deyişle, Alevi kimliğinin sınırlarını yeni dönemde *ailevi bağlar* değil, daha çok "72 millete aynı gözle bakmak", "eline diline hâkim olmak" gibi değer yargıları belirliyor.

İkinci olarak Köse, şehir ortamında Alevi olmayanların nasıl algılandığını ve farklı Alevi yaklaşımlarına sahip olanların birbirlerini nasıl tanımladıklarını incelemektedir. Bu bağlamda şehirde esas Aleviliğin ne olduğu konusunda, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen Aleviler arasında bir tartışma söz konusudur. Aleviler yine şehir ortamında kendilerini *eşitlikçi*, *demokrat*, *anaerkil tek eşli*, *sosyal demokrat* ve *ilerlemeci* diye nitelerken kendilerine karşıt olarak değerlendirdikleri Sünnileri de *diyalektik*, *hiyerarşik*, *sınıflara ayrılmış*, *kapitalist* ve *şeriatçı* şeklinde tanımladılar.

Köse'nin tezinde değerlendirdiği üçüncü mesele de farklı Alevilik söylemleridir. Yeni neslin ortaya çıkması ve farklı sosyo-ekonomik ortama gelmesi ile beraber Aleviliğin ne olduğu konusunda çeşitli söylemler baş göstermiştir. Bu bağlamda Köse'nin "İstanbul söylemi" diye adlandırdığı söylem, Aleviliği dinî bir inanç sistemi olarak algılamaktadır. Marksist bir dilin hakim olduğu "Ankara söylemi" ise Aleviliği sosyal ve siyasî bir mücadele hareketi şeklinde görmektedir. Buna karşılık "Bektaşılık" söylemi Aleviliğin sosyal ve siyasî iddiasının varlığını kabul etmemekte ve Aleviliği İslâm'la barışık sufi bir yorum olarak değerlendirmektedir. Bir diğer Alevi söylemi, Aleviliğin temelini Alevi anne ve babadan gelmeye bağlamaktadır. Köse, bu yaklaşımı "Etnik söylem Aleviliği" diye isimlendiriyor. Yukarıda değinilen dört söylemin tümü Sünniliğe karşı oluşturulmuştur. Köse son olarak "post-Alevilik söylem"inden bahsetmektedir ki bu söylem Sünni karşıtı olmayıp Aleviliği İslâm'ın bir yorumu şeklinde okumaktadır.

Çalışmasının Arnavut tarihyazımını tamamen kapsamadığının altını çizen Bülent Bilmez, Arnavutluk'taki Osmanlı tarih araştırmalarını öncelikle tarih bilgisinin üretim ve aktarım sürecindeki aktörler, kurumlar ve kaynaklar bağlamında incelemektedir.

Arnavutluk Örneğinde Modern Osmanlı Tarihyazımı

Bülent Bilmez

18 Ocak 2010

Değerlendirme: Abdülkerim Asılsay

19. yüzyılda Avrupa'da başlayan 20. yüzyılda ise tüm dünyayı saran *milliyetçilik* cereyanı ile büyük imparatorluk yapılarının parçalandığı ulus-devletleşme süreci; yerel kimlik, kültür ve tarih inşalarını da beraberinde getirmiştir. Ulus-devlet olma yolundaki her milletin kendi tarihleri ve kimliklerini inşa etme yolundaki gayretlerinin ürünü olan tarih araştırmaları ve tarihyazımlarında bu çabanın tezahürlerini görüyoruz. Bir milletin kendini inşa etme süreci olarak da değerlendirilebilecek bu süreçte ortaya koyduğu tarihyazıcılığı geleneğini anlamak ve yorumlamak, o milletin tarihte kendini nerede ve nasıl konumlandığını da yansıtır. Son yıllarda bu çerçevede yapılan çalışmaların sayısı gittikçe artmaktadır. Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Bülent Bilmez'in "Arnavutluk'ta Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Tarihyazımında Modern Osmanlı" (*Tarih ve Toplum*, sy. 9 (Güz 2009), s. 157-213) isimli makalesi bağlamında Osmanlı'nın hâkimiyet alanı içinde yer alan Balkan ulus-devletlerinden Arnavutluk özelinde bu konuyu mercek altına aldık.

Makalesinde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan bölgelerde kurulan devletlerin ilim çevrelerinde ortaya çıkan Osmanlı tarihi çalışmaları-

nın ve tarihyazımlarında sergiledikleri Osmanlı imajının, bu ulusların kendi tarihlerini yeniden inşa etme hususunda nasıl bir tavır sergilediklerini anlamak bakımından ne kadar önemli olduğunu vurgulayan Bilmez, bu sahada yapılan çalışmaların eksikliğine de dikkat çekiyor: "Bahsi geçen eserlerin aktardığı bilgiler kadar bunların vücut bulduğu, yayıldığı ve tüketildiği süreç ve ortam (kurumsal, siyasi, kültürel ve iktisadi koşullar) da olduğu gibi sergilenmelidir."

Makale, Arnavutluk özelinde, bilhassa modern Osmanlı dönemiyle ilgili çalışmaların nelerden ibaret olduğu ve bu eserlerin modern Osmanlı'yı nasıl ele aldığı ortaya çıkaracak genel gözlem ve değerlendirmeleri içermektedir. Çalışmasının Arnavut tarihyazımını (yani Kosova, Makedonya, Karadağ ve Arnavut diasporasındaki Osmanlı çalışmalarını) kapsamadığının altını çizen Bilmez, Arnavutluk'taki Osmanlı tarih araştırmalarını öncelikle tarih bilgisinin üretim ve aktarım sürecindeki aktörler, ku-

rumlar ve kaynaklar bağlamında incelemektedir. Tarihyazımındaki modern Osmanlı'yı ise metinler, konular, söylemler ve tercihler kontekstinde değerlendirmektedir.

Son olarak şunu da ifade edelim ki, yazar “modern Osmanlı tarihi” olarak 1839-1912 yılları arasını kapsamaktadır. Sözkonusu dönem içinde üretilen literatürün hangi eğitim müesseselerinde, hangi süreçlerden geçerek vücut bulduğu meselesini bütün detayları ile araştırmasına konu edinmiştir. Tarihyazımına ilişkin kurumsallaşmanın ve akademik üretimin sosyalist dönem (1945-1991) ile birlikte başladığına işaret eden Bilmez, Tarih Kurumu, Pedagojik İncelemeler Enstitüsü, Tarih Enstitüsü, Dil ve Edebiyat Enstitüsü, üniversiteler, arşiv, milli kütüphane ve müze gibi kurumların çalışmalarının yanısıra tarih kitapları, ansiklopediler, sözlükler, monografik çalışmalar ve süreli yayınlara da yer veriyor.

Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)

Murat Keçiş

8 Şubat 2010

Değerlendirme: F. Samime İnceoğlu

Murat Keçiş'in 13.-14. yüzyıl Trabzon'unu konu edinen “Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404” başlıklı doktora tezi çerçevesinde Türkiye'nin zengin bir geçmişe sahip kadim şehirlerin-

den birini; Trabzon'u mercek altına aldık. Keçiş'in Ankara Üniversitesi'nde 2009'da tamamladığı tez; hem konusu hem de çok zengin kaynakları ile (Grekçe, Arapça, Ermenice ve Farsça dillerinde orijinal tarihî ve edebî kaynaklar kullanılıyor) Doğu Karadeniz tarihi araştırmaları literatürüne özgün bir katkı sağlıyor.

Tez, kapsadığı dönem itibarıyla Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan siyasî gelişmeleri Trabzon kenti özelinde tüm detayları ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Konuyu öncelikle, kaynaklar ve araştırmalar ekseninde ele alan Keçiş, burada bilhassa Trabzon Rum İmparatorluğu'na dair doğrudan bilgi veren Michael Panaretos'un biyografisi ve eserleri üzerinde duruyor. Daha sonra Trabzon İmparatorluğu tarihi araştırmalarını mercek altına alıyor ve 1827 yılında Jakob Philipp Fallmerayer ile başlayan ve günümüze kadar devam eden araştırmaları özetliyor. Bu yönüyle tez, literatüre, genel olarak Karadeniz araştırmaları özel olarak da Trabzon'un siyasî tarihi açısından yadsınamaz özgün bir katkı sağlıyor.

Çalışmada kronolojik bir seyir takip eden Keçiş, ana hatlarıyla, kuruluşundan (İ.Ö. 756) 1204'e kadar Trabzon ve çevresinin tarihine yer verdikten sonra Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluş süreci ve bu sürece etki eden faktörleri, Selçuklu tarihi açısından Trabzon Rum İmparatorluğu'nun ilk yıllarındaki siyasî faaliyetleri temel alarak inceliyor. Burada bilhassa Sinop'un Selçuklular tarafından fethedilmesinin (1 Kasım 1214) Trabzon açısından önemine dikkat çekiyor. Zira bu fetih sonrası, kendilerini Bizans İmparatorluk geleneğinin mirasçısı ola-

Trabzon Rum İmparatorluğu'nu çevreleyen Türklerin imparatorluk üzerindeki etkilerine atıf yapan Murat Keçiş, bu bağlamda Selçuklu-Trabzon ilişkilerinin, imparatorluk için büyük öneme sahip Sinop'a kimin hâkim olacağı üzerinde odaklandığını ileri sürüyor.

rak gören Büyük Komnenoslar, İstanbul'u Latinlerin elinden alarak Bizans'ın varisi olma iddialarını gerçekleştirebilmekten mahrum kalmışlardır.

1204'te Latinlerin Bizans İmparatorluğu'nun varlığına son vermesi üzerine İstanbul ve çevresine hâkim olan Latin İmparatorluğu ile bu gelişme sonrası Trabzon merkezli olarak teşekkül etmiş Büyük Komnenos Hanedanlığı arasındaki Bizans'ın mirasçısı ve dolayısıyla İstanbul'a sahip olmaya dayalı rekabet ilişkisine dikkat çeken Keçiş'e göre, gerçekte Trabzon Rum İmparatorluğu'nun en önemli rakipleri ve müttefikleri Türklerdir. Bu nedenle imparatorluğun dış politikalarında Türkler daima belirleyici bir unsurdur. Tez bu noktada, Trabzon Rum İmparatorluğu'nu çevreleyen Türklerin imparatorluk üzerindeki etkilerine atıf yapıyor ve Moğol istilası ile başlayan dönemde Trabzon Rum İmparatorluğu'nun dış politikalarına yer veriyor. Bu bağlamda Selçuklu-Trabzon ilişkilerinin, imparatorluk

için büyük öneme sahip Sinop'a kimin hâkim olacağı üzerinde odaklandığını ileri sürüyor.

Selçuklu ve İlhanlı hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte Anadolu'da ortaya çıkan Türkmen beyliklerinin, Trabzon Rum İmparatorluğu üzerindeki siyasi etkileri üzerinde de duran Keçiş, bu minvalde Türkmen liderlerinin Trabzon imparatorları ile ilişkilerini inceliyor. Trabzon Rum İmparatorluğu'nun coğrafi ve siyasi engeller nedeniyle Bizans'ın merkezi İstanbul'dan kopuk yaşadığı tespitinde bulunan Keçiş, buna rağmen imparatorluğun 257 yıl boyunca tarih sahnesinde kalmayı başardığının da altını çiziyor.

Napolyon'a Karşı Osmanlı ve Avrupa İttifakı (1798-1802) **Kahraman Şakul**

15 Şubat 2010

Değerlendirme: M u h a m m e t C a n

Merkezinde Napolyon'a karşı kurulan Osmanlı-Avrupa ittifakını ele alan, Kahraman Şakul'un Georgetown Üniversitesi'nde tamamladığı, 1798-1802 yıllarını kapsayan doktora tezi; askerî, diplomatik, lojistik, iktisadî meseleler ve ittifaklar gibi çeşitli alanlara nüfuz edebilen çok geniş kapsamlı bir doktora tezidir. Tez genel olarak 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başlarında gelişen; Mısır seferi, Osmanlı'nın Napolyon tehlikesine karşı tarihî rakibi Rusya'yla kurduğu

Osmanlı'nın yavaş yavaş Avrupa siyasetinin içine çekilmeye başladığı bir dönemi inceleyen Kahraman Şakul, birtakım gelişmelerden yola çıkarak Kırım Savaşı'yla ilişkilendirilen Osmanlı globalleşmesini daha önceye, 1797'lere kadar dayandırmak gerektiğini savunuyor.

İttifak, ittifak filusunun İtalya çıkartması gibi birtakım önemli olaylar bağlamında reform çağındaki Osmanlı'nın dünyadaki konumunu, diplomatik ve askerî tarihle birlikte ele alarak analiz etmektedir.

Şakul tezinde Osmanlı-Rus İttifak güçlerinin İtalya'ya çıkartma yapması ve Sicilya'ya yardım etmesi, Palermo'daki Osmanlı askerlerinin isyanı, Osmanlılara bağlı Yedi Adalar Cumhuriyeti kurulması gibi hem diplomasi hem de askerî tarihimizi yakından ilgilendirmesine rağmen yeterince bilinmeyen birçok meseleyi ilgililerin dikkatine sunuyor. Bunun yanında askerlerin giderlerinin polişe sistemiyle nasıl karşılandığı, ittifak kurulan Rusların işe ve ikmallerinin nasıl yapıldığı, savaşın nasıl finanse edildiği, seferlerin hazırlık süreçlerinin nasıl olduğu (donanmanın nasıl kurulduğu, sefere nasıl hazırlanıldığı, erzak ve diğer gereksinimlerini nasıl karşılandığı) gibi tarih yazımımızda neredeyse hiç değinilmeyen ya da yanlış yorumlanan birçok meseleye yoğunlaşır. Ayrıca, Cevdet Paşa ve Enver Ziya Karal gibi tarih yazarlarımızın düştüğü birçok hatayı gözler önüne sermeye çalışmaktadır.

Ayrıca Şakul; Mısır seferini önceden tahmin edemedikleri için Osmanlı diplomatlarını suçlamanın yanlış olacağını, zira hiç kimsenin bu seferi öngöremediğini, bunun bu şekilde yapılmasının Fransa'nın başarısı olduğunu örneklerle açıkladı. Osmanlı'nın 1792'de başlayan ihtilal savaşlarında güttüğü tarafsızlık politikasına rağmen Fransa, 1798'de Mısır'ı işgal etmiştir. Şakul'a göre, Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesinden bir yıl önce, 1797'de, kendisiyle aynı tarafsızlık politikasını güden Venedik'e ait Yedi Adaların Fransa tarafından işgal edilmesi ve Venedik'in tarihten silinmesiyle,

Osmanlı geleneksel dost bellediği Fransa'ya karşı ciddi mânâda şüpheler duymaya başlamıştır. Osmanlı bu güçlü şüphesine rağmen yeterli süre olmadığı ve hedefin neresi olduğunu tam olarak kestiremediği için gerekli önlemleri alamamıştır. Osmanlı Devleti, bu gelişmeler üzerine dikkatini Adriyatik'teki gelişmelere yoğunlaştırmış ve Rusya'yla ittifak çalışmalarına başlamıştır. Daha sonra Mısır'ın işgaliyle de Adriyatik serhattini yeniden kurmuş ve Fransa'ya karşı tampon güç olarak Rusya'yla birlikte Fransızlardan aldığı Yedi Adalar üzerinde Yedi Adalar Cumhuriyeti'ni kurmuştur.

Tezin ele aldığı dönem, Osmanlı'nın yavaş yavaş Avrupa siyasetinin içine çekilmeye başladığı bir dönemdir. Şakul, bu ve diğer birtakım gelişmelerden yola çıkarak Kırım Savaşı'yla ilişkilendirilen Osmanlı globalleşmesini daha önceye, 1797'lere kadar dayandırmak gerektiğini savunur. Çünkü Kırım Savaşı'nda Osmanlı'yı *global* diye nitelendirmemizi

sağlayan parametrelerin hemen hepsi bu dönemde gerçekleşmiştir. Ayrıca Şakul'un "global an" dediği bu dönemde toplumun tüm kesimlerinde "yeni bir şeyler oluyor" algısı ve -tezinde Nizam-ı Cedid'le ilişkilendirerek açıklamaya çalıştığı- yeni oluşan bir siyasî bilinç vardır. Şakul, bunları da globalleşme sürecinin uzantıları olarak ele alır.

İstanbul, St. Petersburg, Tepedelenli Ali Paşa ve -Şakul'un olayların seyrinde sanılanın aksine çok fazla etkili olduklarını ifade ettiği- çeşitli küçük bürokratların temel oyuncu olduğu tezde, olaylar kronoloji sırasına uyularak aktarılır. Tezde bir yandan diplomatik ve askerî tarihle ilgili bilgiler, diğer yandan da diplomatik ve askerî gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki idarî, malî ve siyasî sonuçlarına dair birtakım değerlendirmeler mevcuttur. Askerî ve siyasî gelişmelerin anlatıldığı bölümlerde Mısır'ın işgaline karşı Rusya'yla girişilen ittifakın en temel, en somut sonucu olan Osmanlı-Rus ortak filosunun Adriyatik'te sefere çıkması üzerinde durulur; ki bu husus Şakul'un bu konuyu tercih etmesinin en önemli sebebidir.

Vaka çalışması olarak siyasî, diplomatik ve askerî açıdan temel alınan mesele, kurulan Osmanlı-Rus filosunun beraberce Adriyatik'e gidip Yedi Adaları Fransız işgalinden kurtarmalarıdır. Genel olarak 1794-1807 arasıyla ilgili layihalar, nizamnameler, iaşe belgeleri gibi birçok arşiv belgesinden ve daha önce yapılmış çeşitli çalışmalardan yararlanan Şakul, devletin o dönemki malî ve idarî işleyişi hakkında da çeşitli sonuçlara ulaşmaya çalışmıştır ve kaynakları bir arada değerlendirerek genel bir resim ortaya koymayı amaçlamıştır.

18. Yüzyıl Osmanlı Saray Haremi: Azat (Çırağ) Edilen Cariyeler Betül İpşirli Argıt

15 Mart 2010

Değerlendirme: *Tubanur Saraçoğlu*

Betül İpşirli Argıt, Boğaziçi Üniversitesi'nde tamamladığı "Manumitted Female Slaves of the Ottoman Imperial Harem (Sarayıs) in the Eighteenth Century Istanbul" başlıklı doktora tezinde azat edilerek Saraydan çırağ edilen cariyelerin hayatlarını incelemektedir. Gerek kaynakları, gerekse ele aldığı konu itibarıyla bu sahada önemli bir boşluğu dolduran tez, Saraya mensubiyetin patronaj ilişkileri ile neticelendiğini, Harem'de başlayan patronaj ağının Saraydan çıktıktan sonra da devam ettiğini, dolayısıyla dönemin politik şartları içinde, padişah hanesinin sadık müttelikleri olan Saraydan çırağ edilmiş bu kadınların, Saray politikasının işleyişinin önemli bir parçası olduklarını ortaya koymaya çalışıyor.

Bu bağlamda, Osmanlı Sarayından azat edilen cariyelerin Saraylı olmalarının kendileri ve Padişah hanesi için ne anlam ifade ettiğini sorgulayan Argıt, başta Topkapı Sarayı Arşivi olmak üzere, Başbakanlık Devlet Arşivi, Şer'iyye sicilleri, mevâcib kayıtları ve bu kadınlara ait terekelerden yola çıkarak, dönemin siyasî ve ekonomik panoraması çerçevesinde sözkonusu sorunun izini sürmekte.

Harem'de *padişah ailesi, idarî personel ve hizmetlilerden* oluşan üç farklı kadın sınıfından, bu çalışma kapsamında ele alınanlar ikinci ve üçüncü grup

Betül İpşirli Argıt'a göre, *Saraylı* olmak hem cariyelerin Saraydan çıktıktan sonraki hayatında hem de bu dönemdeki faaliyetleri ile padişah hanesinin nüfuzunun güçlenmesinde ve bu gücün halka yansıtılmasında etkili bir unsurdur.

ile vaktiyle padişah haremine giren ancak daha sonra başkalarıyla evlenen kadınlardır. Bu kadınlar Saray kültürünün halka açılan kapısı olmalarının yanı sıra Saray ile olan patronaj ilişkileri dolayısıyla Saray politikaları üzerindeki etkilerini de sürdürmüşlerdir. Argıt'a göre konuya ışık tutacak bir başka durum, padişah hanesinin 16. yüzyılın ilk yarısında sahip olduğu gücün, 17. yüzyılda artık paşa haneleri ve üst düzey yetkililerin kendi oluşturdukları hanelere kaymasıdır.

Tahttan indirilmelerin sıkça yaşandığı bu devirlerde padişah gücünün meşruiyetinin tekrar sağlanması gerekmektedir. Tez çerçevesinde padişah kızlarının Boğaz kıyılarında ve Haliç'te mimari yapılar inşa ettirmeleri padişahın gücünü halka tekrar gösterme girişimi olarak okunmaktadır. Ayrıca Saray eliti ile halkı buluşturan mekânlar olarak mesire yerleri de önem kazanmıştır. Buralarda Saray yaşantısı kısmen kendini göstermekte, halk özendiği bu yaşantıyı taklide yönelmektedir. Kılık kıyafet ile ilgili düzenlemelerde Saraylı kadınlar gibi giyinilmesinin yasaklanması bir yandan Saray kültürünün halka taşındığını gösteren, bir yandan da iki grup arasındaki statü farkını vurgulayan en önemli verilerdir.

Çalışmada Saraydan azat edilen cariyeler ile Saray arasındaki irtibatlar patronaj ilişkileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Aralarında kan bağı bulunmayan ve "farklı statülere sahip iki grubun ilişkisi" şeklinde değerlendirilebilecek *patronajda* üst grup alt grubu himaye edip bir takım ihsan ve nimetler sunarken, himaye edilen grup sadakat ve bağlılık göstererek bu ihsana karşılık vermektedir. Statü farklarının etkili olduğu patronaj ilişkilerinin, karşılıklı

oluşu da önemlidir. Farklı yerlerde bulunsalar dahi aralarındaki ilişkiler devam etmektedir.

Peki, cariyelerin Saraya alınışı ve Saraydan çıkışları nasıl olmuştur? Saraya giren kadınlar aileleriyle irtibatları koptuğu için Sarayı kendi aileleri olarak benimsemektedir. 7-9 yıl kadar hizmet ettikten sonra da çeşitli şekillerde padişah hanesinden ayrılırlar. Bununla birlikte görevleri gereği bazılarının ömürlerinin sonuna kadar Sarayda kaldığı da bilinmektedir. Kendi arzusuyla Saraydan ayrılanlar olduğu gibi padişahın değişmesi durumunda Harem'in tamamının değiştirilmesi suretiyle ayrılanlar da vardır. Bu kişilerin Sarayda kaldıkları süre ile ilgili kesin sonuçlar elde edilememektedir.

Saraydaki kadınlar arasındaki heterojen ve hiyerarşik ilişki, bu kadınların Saraydan çıktıktan sonraki hayatları incelenirken de göz önünde bulundurulmalıdır. Saraydan ayrılan kadınların daha sonraki hayatlarında Sarayla organik bağları devam etmektedir. Zira bu kişilerin işleri Saray personeli tarafın-

dan takip edilmekte, hemen hemen bütün davaları Sarayda görülmektedir.

Saraylı kadınların evliliklerini, nerede oturduklarını, Sarayla irtibatlarını, maddî durumlarını, hayır işlerini bu ilişkiler çerçevesinde ele alan Arğıt şunları söylemektedir:

Saraydan çıktuktan sonra *çıkma başı* denilen kişiler tarafından Saraydaki statülerine göre muhtelif kişilerle evlendirilen cariyelerin evlilikleri padişah hanesi için önemlidir. Gücü gittikçe artan bir siyasî elitin olduğu bu dönemde askerî sınıfın farklı kesimlerine mensup kişilerle evlenen Saraylı kadınların bir şekilde denge kurdukları gözlenmektedir. Bu yolla üst düzey yetkililerin padişah hanesine sadık kalması sağlanmıştır. Çoğunlukla İstanbul'da oturan bu kadınların %82'si Suriçi'nde ikamet etmiştir. Bu da Saray çevresinde sadık hanelerin oluşması ve merkezin gücünü göstermesi açısından mühimdir. Ayrıca bu hanelerin buldukları mahalle halkı ile irtibatı, Sarayın gücünün halka intikâl etmesi bakımından da önem arz etmektedir. Aile sahibi olmayan cariyeler ise maddi imkânlarını çeşme, mescid, sıbyan mektebi gibi hayır işlerinde sarf etmiştir. Saray'ın maddi desteğini halka dönük olarak kullanan bu cariyeler yine haneye hizmet etmektedir.

Nihai kertede Arğıt'a göre, *Saraylı* olmak hem cariyelerin Saraydan çıktıktan sonraki hayatında hem de bu dönemdeki faaliyetleri ile padişah hanesinin nüfuzunun güçlenmesinde ve bu gücün halka yansıtılmasında etkili bir unsurdur. Saraylı kadın ömür boyu Saraylıdır ve hangi statüde olursa olsun hamisi padişaha sadakatle ömür boyu hizmette bulunur.

Balkanlar'da Toplumsal ve Ekonomik Değişim: Drama Sancağı Örneği **İsmail Arslan**

29 Mart 2010

Değerlendirme: F. Samime İnceoğlu

Arslan, Ege Üniversitesinde tamamladığı "19. Yüzyılda Balkanlar'da Sosyo-Ekonomik İlişkiler: Drama Sancağı Örneği (1864-1913)" başlıklı doktora tezinde; Drama Sancağı örneğinde, 1864-1913 yılları arasında Balkanlar'da sosyo-ekonomik ilişkileri konu edinmekte ve meseleyi Drama Sancağı'ndaki sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler üzerinden *değişim* kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Tezin ana problematiği ise Drama Sancağı'ndaki değişimin Selanik'e göre hızı ve niteliğidir. Tez, *değişim* olgusunu Osmanlı modernleşme tecrübesi bağlamında analiz etmektedir.

19. yüzyıl Osmanlı sosyo-ekonomik tarihini genelde Balkanlar, özelde ise Drama Sancağı örneği üzerinden inceleyen tez, 19. yüzyıl Osmanlı'sındaki değişimin parametrelerini belirlerken, Osmanlı'nın modernleşme ve değişim çerçevesinde ortaya koyduğu reformların laboratuvar şehirlerinden biri ve nispeten daha heterojen Selanik yerine daha homojen Drama Sancağı'na odaklanır. Tezin bir başka özelliği de 19. yüzyıl Osmanlı'sındaki değişimi anlamaya çalışan ATÜT, *bağımlılık ve dünya sistemi, az gelişmişlik* gibi genel teorileri göz ardı etmeksizin, bunları eleştirel bir yaklaşımla değerlendirir.

İsmail Arslan, Drama Sancağı'ndaki toplumsal yaşamı ele aldığı ikinci bölümde, sancağın 19. yüzyılda geçirdiği demografik değişimi, tablolar hâlinde değerlendirilmekte ve şehirlerin gündelik yaşamına dair bilgiler vermektedir.

direrek Drama Sancağı'ndaki değişimin özgün yönlerini belirlemesidir.

2007 Mayıs ayında bölgede yapılan saha araştırmasının verilerini içeriyor olması çalışmaya özgünlük katan bir başka husus. Arslan, Drama, Kavala, Sarı-saban ve çevresinde yaptığı saha araştırması ile bölgeyi mercek altına alıyor ve görsel veri sağlıyor. Arslan'a göre böyle bir araştırma, 1864'ten günümüze, arşiv belgelerinde, seyahatnamelerde ya da ikincil kaynaklarda adı geçen bu yerlerdeki değişimi açığa çıkarıyor. Bu aynı zamanda yerel tarih araştırmalarında saha araştırması metodunun kullanılmasının önemini de gösteriyor.

Dönem olarak Osmanlı şehirlerinde değişimin ve idarî yapılanmanın temel taşı olan 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin yayınlanması ve Drama Sancağı'nın Selanik Eyaleti'ne bağlı müstakil bir sancak hâline gelmesi ile sancağın Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıktığı 1913 yılları arasını içeren tezin kaynakları ise şunlar: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İngiltere Millî Arşivi (The National Archives), Dışişleri Bakanlığı belgeleri (Foreign Office), Selanik'teki Makedonya Tarih Arşivi, Kavala'daki Kavala Genel Arşivi (GAK-General Archives of Kavalla)... Arslan ayrıca, Kavala Genel Arşivleri (GAK) Şefi de olan Kyriakos Lykourinos'un *Osmanlı Döneminde Kavala Şehri* başlıklı Yunanca eseri vasıtasıyla Kavala Arşivi'nde bulunan Kavala Ortodoks Yunan Toplum Nizamnamesi (1864-1889), Çeyiz Anlaşmaları Nizamnamesi (1896-1904, 1904-1914), Vasiyetnameler Nizamnamesi (1896-1913), Temsilcilik ve Kocabaşılık Yönetim Nizamnamesi (1895-1908), Vekâletnameler Defteri (1910-1911) ve Osmanlı Ka-

vala Kazası Tapu-Kadastro Defterleri (1885-1912) koleksiyonlarındaki verilere ulaşmış.

Arslan beş bölümden oluşan çalışmasının ilk bölümünde Balkanlar'ın tarihî coğrafyası ve yol ağına dair bilgi verdikten sonra Drama Sancağı'nın coğrafi ve idarî yapısı üzerinde duruyor. Tezin bu bölümü bölgedeki surlar, liman, cami, mescit, tekke, medrese, kilise gibi dinî yapılar ile mektep ve imaret gibi sivil mimarî yapılarını ve sancağın cemaat yapısını ana hatlarıyla vermektedir.

Drama Sancağı'ndaki toplumsal yaşamın ele alındığı ikinci bölümde, sancağın 19. yüzyılda geçirdiği demografik değişim, tablolar hâlinde değerlendirilmekte ve şehirlerin gündelik yaşamına dair bilgiler verilmektedir. Yerel yönetimlerin modernleşmesi konusunu da içeren tez, Drama Sancağı'nda şehirleşme ve belediyecilik anlayışındaki değişimin arka planına da ışık tutmaktadır.

Sancaktaki ticarî ilişkileri de değerlendiren tez, Osmanlı ticarî yapısına dair genel bir çerçeve çizdikten sonra Drama Sancağı'ndaki gelişmeleri değişim paradigması kapsamında ele alıyor. Bölgenin en önemli ticarî metası tütündür. Arslan, özellikle 1848-1859 ve 1870-1875 yılları arasında Kavala Limanı'ndan ihraç edilen tütün verileri üzerinden bölgenin ticaret hacmini ortaya koymaktadır. Ayrıca tütün üreticisi çiftçi, komisyoncu ve aracı tüccarlar arasındaki ilişkiler ile Avrupalı tüccarların tütün ticaretinde kendi aralarındaki rekabeti inceleyen tez bölgedeki tüketim ve tarımsal üretim ilişkilerine de yer veriyor.

Bir Osmanlı Âliminin Algılanışı: Birgivi Mehmed Efendi

Ahmet Kaylı

12 Nisan 2010

Değerlendirme: Abdullah Taha İmamoglu

Biyografi çalışmaları yalnızca bir şahsın hayatını değil; aynı zamanda o şahsın içinde yaşadığı dönemi anlamamızda da bize önemli ipuçları sunar. Nitekim Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde hazırladığı “Reception of an Ottoman Scholar: Birgivi Mehmed Efendi (d. 981/1573)” adlı yüksek lisans tezinde dilbilim ve İslâmî ilimlerin tamamında Arapça ve Türkçe eserler veren Birgivi Mehmet Efendi’nin (ö. 981/1573) çalışmalarının mahiyetini ve Birgivi’ye aidiyetini sorgulayan Kaylı, Birgivi’nin kendisinden sonraki dönemde, özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda, nasıl algılandığının izini sürmekte ve araştırmasını bu soruya verilecek cevaplar çerçevesinde sekillendirmektedir.

İmam Birgivi’nin hayat hikâyesini Huriye Martı’nın *Birgivi Mehmed Efendi: Hayatı, Eserleri ve Fikir Dünyası* ve Ahmet Turan Arslan’ın *İmam Birgivi: Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri* adlı iki mühim çalışmaya atfen ele alan Kaylı, İmam Birgivi’nin tasavvuf karşıtı olarak yorumlanmasının mümkün olmadığına, zira kendisi dâhil ailesindeki birçok kişinin Bayramiyye tarikatı ile yakın alakası olduğuna dikkat çekiyor. Dönemin en tartışmalı konuları arasında yer alan para vakıfları, ibadetin ücret karşılığı yapılması, cehrî zikir, sema ve devran

Ahmet Kaylı, İmam Birgivi’nin tasavvuf karşıtı olarak yorumlanmasının mümkün olmadığına, zira kendisi dâhil ailesindeki birçok kişinin Bayramiyye tarikatı ile yakın alakası olduğuna dikkat çekti.

gibi konuların Birgivi’nin eserlerinde baskın unsurlar olarak ortaya çıktığını belirten Kaylı, İmam Birgivi’nin fikirlerini en iyi yansıtan eserlerinin ise *Tarikat-ı Muhammediyye* ve *Risâle-i Birgivi* olduğu görüşünde.

Öte taraftan, Birgivi’nin ve eserlerinin, kendinden sonraki dönemlerde nasıl algılandığı ve değerlendirildiğini araştıran tez, Kadızâdeliler ile Sivasîler arasındaki tartışmanın alevlenmesiyle Kadızâdeliler tarafından Birgivi ve eserlerinin kendi cenahlarına çekildiğini, bu tartışmalar muvacehesinde İbn Kayyim’in kabir ehli ile ilgili risalesinin ve Akhisari’nin birçok eserinin İmam Birgivi’ye nispet edildiğini yazma tetkikleriyle ortaya koyuyor.

Kaylı’nın dikkat çektiği bir başka husus, 18. yüzyılda Batı düşüncesinin aydınlanma hareketi ile yükseleşme geçmesi bağlamında, Reinhard Schulze örneğindeki bazı müelliflerin, Osmanlı Devleti’nde de eş zamanlı olarak benzer aydınlanma çabaları

nın olup olmadığı yönündeki sorgulamalarıdır. Bununla birlikte tez, Birgivi'nin düşüncesinin ve Kadızâdeliler hareketinin dinin bireyselleştirilmesi şeklinde değerlendirilmesinin ya da protestanvari bir okumaya tabi tutulmasının yanlış bir değerlendirme olacağını ve bu dolayında İmam Birgivi'nin "sosyal aktivist" kimliğinin ön plana çıktığını vurguluyor.

Çalışmasında, Türkiye'deki tarih çalışmalarında çok fazla kullanılmayan kantitatif metodu kullanan Kaylı, yirmi yıllık aralıklarla İmam Birgivi'nin eserlerinin ne sıklıkla istinsah edildiğini grafikler eşliğinde istatistikî olarak ortaya koymaktadır. İstanbul'daki 10 yazma kütüphanede bulunan Birgivi'ye ait 1500 civarında kayıtlı eserden, yaklaşık 500'üne dayanarak araştırmasını tamamlayan Kaylı, bu çalışmanın neticesinde İmam Birgivi'ye nispet edilen 68 eserin 35'e düştüğünü de tespit ediyor.

TAM Sohbet

Vefatının 100. Yılı Münasebeti ile Mehmet Süreyya Bey ve Sicill-i Osmânî Nuri Akbayer

21 Aralık 2009

Değerlendirme: Mustafa Öztürk

Osmanlı tarihi üzerine çeşitli kitapları ve çalışmalarıyla bilinen Nuri Akbayer, Mehmet Süreyya Bey'in

de son halkası olduğunu vurguladığı Türk-İslâm biyografi geleneğinin tarihçesini özetleyerek başladığı konuşmasını, *Sicill-i Osmânî*'yi ve yazarını tanıtarak sürdürdü.

İslâm dünyasında biyografi geleneğinin önemine dikkat çeken Akbayer'a göre, bunun başlıca sebebi hadislerin derlenmesi meselesidir. Hadis ilmindeki isnad silsilesi bağlamında muhaddislerin nerede yaşadıkları, ne zaman yaşadıkları, ne iş yaptıkları gibi sorular önem kazanmış ve bu durum biyografi geleneğinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Hadis ilminin bu boyutu, İslâm tarihçiliğinin hemen hemen ilk dört yüzyılının muhaddislerin tekelinde kalmasına yol açmış; edebiyatçıların biyografi yazıcılığında "kalem oynatmaları" ise Memlûklularla birlikte gerçekleşmiştir.

Osmanlı dönemine bakıldığında, kendisinden önceki İslâm kültür mirasını tevârüs eden bir devletle karşı karşıya kalırız. Devletin kendisini ifade edilecek seviyeye gelebilmesi için ise 15. yüzyılın ikinci yarısını, hatta 16. yüzyılı beklememiz gerekmiştir.

Osmanlı biyografi geleneğine baktığımızda, devletin merkezî yapısı dolayısıyla en zengin biyografik kitapların devlet ricali eksenli olduğu görülmektedir. Bürokratların, ilmiye mensuplarının, şeyhülislâmların, kaptan-ı deryaların vb. biyografileri ile şehir tarihleri bu alanın diğer önemli eserleridir. Mehmet Süreyya Bey de eserini yazarken bu kaynaklardan yararlanmıştı.

Tanzimat dönemine bakıldığında, önceki biyografi geleneği kendi çizgisinde sürerken bir takım yenilikler de göze çarpmaktadır. Zira bu dönemde, biyografik eser sahasında değerlendirilebilecek yeni

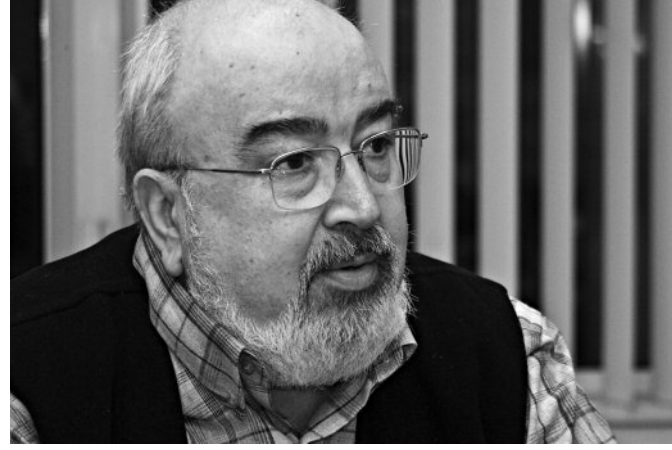
Tanzimat döneminde, önceki biyografi geleneği kendi çizgisinde sürerken bir takım yeniliklerin de göze çarptığına işaret eden Nuri Akbayar, Mehmet Süreyya Bey ve *Sicill-i Osmânî* adlı eserinin başı çektiği bu eserler arasında, *Osmanlı Müellifleri*'ni ve *Kâmusu'l-Alâm*'ı da zikretti.

eserler ortaya çıkmıştır. Mehmet Süreyya Bey ve *Sicill-i Osmânî* adlı eserinin başı çektiği bu eserler arasında, Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* ve Şemseddin Sami'nin *Kâmusu'l-Alâm* adlı çalışmalarını zikredilmelidir.

1845 yılında İstanbul'da doğan ve Tanzimat Dönemi şahsiyetlerinden biri olan Mehmet Süreyya Bey, eğitim sisteminin tam olarak oturmadığı bu dönemde Dârülmâarif Rüşdiyesi'nde eğitim hayatına başlamış; mezuniyetinin ardından belli başlı Tanzimat aydınlarının da yetiştiği Tercüme Odası'nda görev almış; bu kurumdan sonra da basın hayatına intisap etmiştir. Daha sonra, 20 yıl süreyle faaliyet göstereceği Meclisi-i Kebir-i Maarif üyeliğine getirilmiştir. 1909 yılında yine İstanbul'da vefat eden Mehmet Süreyya Bey, Karacaahmet Mezarlığı'nda metfundur.

Mehmet Süreyya Bey'in en önemli eseri olarak *Sicill-i Osmânî*'yi gösteren Akbayar, bu eser dışında müellifin basılmış tek eserinin *Nuhbetü'l-Vekâyi* olduğunu; basılmamış eserleri hakkındaki bilgiye ise Bursalı Mehmet Tahir üzerinden ulaşılabileceğini belirtmektedir.

Sicill-i Osmânî İstanbul merkezli bir eserdir. Sarayın Enderûn ve Bîrûn erkânı ile merkez ve taşradaki ilmiye, kalemiye, mülkiye ve seyfiye erkânı *Sicill-i Osmânî*'de en çok yer alan kesimlerdir. Bunlardan sonra şairler, hattatlar ve tarikat şeyhleri gelir. Eserin içerisindeki şahısların büyük kısmının tespiti, bugün birçoğu bulunmayan hazirelerdeki mezar taşlarından derlenmiştir. Eser bu yönüyle birinci ve ikinci sınıf bürokratların dışında kalan insanlar hakkındaki malumat için tek müracaat kaynağı ol-

makla beraber şu an yerlerinde olmayan hazireler dolayısıyla, başka hiçbir yerde bulunmayan bilgiler ihtiva etmektedir.

Almanya'da Osmanlı İzleri

Latif Çelik

16 Ocak 2010

Değerlendirme: Emine Kaval

Latif Çelik, *Türkische Spuren in Deutschland/Almanya'da Türk İzleri* isimli kitabından hareketle Osmanlıların tarih içerisinde Almanya'da bıraktıkları izler hakkında bilgiler sundu. Kitapta metinler her iki dilde, Türkçe ve Almanca olarak verildiği için kitap hem Türk hem de Alman okurlarına hitap etmektedir.

Günümüzde "Türk İzleri" denince çoğu zaman 60'lı yıllarda Almanya'ya çalışmak üzere giden Türklerin akla geldiğini belirten Çelik, Türk-Alman ilişkilerinin çok daha önceden; Almanya ve Avusturya'ya meslek eğitimi nedeniyle giden Türkler, akıncı Türkler ve esir Türkler gibi çeşitli Türk göç grupları ile başladığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda, Türk-Alman ilişkileri Haçlı Seferlerine kadar geri götürülebilir. Örneğin; son Haçlı Seferinde 40'a yakın yüksek seviyede Selçuklu askeri esir edilmiştir. Bunlardan birinin; *Mehmed Sadık Selim*'in, hikâyesi bize bu ilişkiyi göstermektedir. Savaş sonrası esir

Latif Çelik, Türk-Alman ilişkilerinin Almanya'ya çalışmak için giden Türklere çok daha önce; Almanya ve Avusturya'ya meslek eğitimi nedeniyle giden Türklere, akıncı Türklere ve esir Türklere gibi çeşitli Türk göç grupları ile başladığını ileri sürmektedir.

düşen bu Selçuklu askeri, asker olarak Alman toplumunda kabul görmek için -bir şekilde- Hristiyan olur. Soyunun kaybolmaması için Soltan adını alır. Bu Soltanların soyundan gelen *Soldan* ailesi, bugün Almanya'nın en büyük holdinglerinden biri Soldan Holding'in sahibidir. Almanya'daki en eski Türk ailesi olan Soldan ailesinin Türk asıllı olduğu, 1940'lı yıllarda yaptığı zorunlu soy araştırması sırasında Stuttgart Arşiv Dairesinden aldığı bir belge ile ortaya çıkar.

Soldan ailesi ile ilgili olarak Çelik'in aktardığı diğer bir ilginç bilgi, Protestan Mezhebinin Almanya'nın güneyinde Soldan ailesi tarafından kurulduğu ve Mehmet Sadık Selim'den sonra gelen yedi neslin mezarlarının Stuttgart civarında yine "Sultanlar" isimli bir kilisenin bahçesinde bulunduğu.

Bir başka örnek, mevcut yerli literatürde kuşatma-başarısızlık-geri çekilme olarak anlatılan Viyana Kuşatması'dır. Yerli tarihçiler tarafından bu savaş sonrasında esir düşen Türklerin sayısı 18 ila 25 bin civarında verilmekte, Avrupalı tarihçiler ise bu rakamın, 70 bin civarında olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle 1699 sonrasında Alman toplumunda yaşamak zorunda kalarak zamanla asimile olan Türkler vardır. Bu noktada göz ardı edilen bir başka husus da, Viyana Kuşatması sonrası esir düşen Türk kızlarıdır. Bu esir Türk kızları -Alman Kilise Arşivlerindeki din değiştirme kayıtlarına göre- Merve *Maria*, Ayşe *Cornelia*, Emine *Brigitte* vs. ismini alır.

Esir Türklere ile Almanya'ya taşınan izlerden biri de mehterdir. Viyana Kuşatması öncesinde Alman bandolarında çalınan enstrüman sayısı en fazla dört iken, kuşatma sonrasında bandolarda kullanı-

lan enstrüman sayısı artmıştır. Böylece şehir ve asker bandolarında Türk müzik âletleri kullanılmaya başlanmış, hatta bu bandolarda bizzat Osmanlı askerleri kendi âletleri ile görev almıştır. 1907'ye kadar bando önlerindeki tuğların hilalli olmasının doğal karşılanması, mehter sayesinde iki ülke arasındaki olumlu etkileşimden dolayı Almanya'da *Alaturka* makamının doğması, Almanya'daki saraylarda İstanbul sarayından gelen müzik öğretmenlerinin görev yapması, 1900'lere kadar orkestralara *Paşa*, *Sultan*, *Muhammed*, *Alaturka* gibi isimlerin verilmesi hep bu etkinin izlerini taşır.

Kültürel anlamda Alman toplumuna aktarılan bir başka şey kahvedir. O yıllara kadar Almanlar tarafından bilinmeyen kahve, yine saraylarda görev yapan esirler tarafından tanıtılır ve uzun yıllar *Türkenrank* (Türk içkisi) adıyla anılır, hatta kahve ilginç bir şekilde hâlen söylenen bir çocuk şarkısının (Kanon) sözlerinde geçer:

C-a-f-f-e-e, trink nicht so viel Kaffee!
Nichts für Kinder ist der Türkentrank,
schwächt die Nerven, macht dich blass und krank.
Sei doch kein Muselman, der ihn nicht lassen kann!
(“Kah-ve, o kadar çok kahve içme!
Bu Türk içkisi çocuklara göre değil,
sinirleri zayıflatır, seni solgun ve hasta eder.
Bunu bırakamayan Müslüman gibi olma!”)

Çelik’in yoğunlaştığı diğer bir konu, Türklerin bıraktıkları tesirleri yansıması bakımından, “Türk” isminin verildiği cadde, sokak, mekân ve coğrafi bölge isimleridir. Özellikle Almanya’nın güneyinde “Türk” isminin geçtiği çok sayıda sokak, mekan ve coğrafi bölge isminin Hitler’in özel emri ile değiştirilmesine rağmen kendisinin en az 100 tane “Türk izini” tespit ettiğini anlatan Çelik, örnek olarak şu isimleri zikretmektedir: *Türkenstraße (Türkler caddesi)*, *Türkendorf (Türkler köyü)*, *Türkheim (Türk yurdu)* vs.; *Ottomanen-Dorf (Osmanlılar köyü)*

Daha sonra mezar taşlarından yola çıkarak ulaştığı bilgiler ışığında orada yaşayan esirlerin hayatlarından örnekler sunan Çelik, bu bağlamda Küçük Mustafa ve Papaz Ali’nin Alman toplumundaki yaşamlarının seyrini aktarmaktadır. Çelik, mezar kayıtlarından, şehir arşivlerinden ve kilise kayıtlarından elde edilen bilgilere dayanarak, özellikle Viyana’nın batısında ve Almanya’nın güneyinde yaşayan (esir) Türklerin Avrupa’nın tarih ve kültürü üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Yerel Tarihçilerle Buluşuyoruz 2

Bir Ömür Afyon Tarihi

Muharrem Bayar

25 Ocak 2010

Değerlendirme: N. Bilge Özel İmanov

Afyonlu yerel tarihçi Muharrem Bayar’ın sunumu, gönül verildiği takdirde akademi dışında da ciddi araştırmalar yapıp sayısız eserler verilebileceğinin ispatıydı. Elliye yakın kitabı, yüzlerce makalesi ve tebliği, fahri doktorası, ödülleri, hakkında yapılan bibliyografik mahiyetli tez çalışması ve dinleyenleri şaşırtan kuvvetli hafızası ile nevi şahsına münhasır bir isim Muharrem Bayar. Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemleri siyasî, idarî, sosyo-kültürel ve dinî hayatı, tarikatları, camileri, medreseleri, mahalleleri ile Bolvadin’in on bin yıllık tarihi kendisinden soruluyor.

Muharrem Bayar 1945 Bolvadin doğumlu. İlkokula devam ederken hafızlığını tamamlıyor. Lise yıllarında, “Türkiye’nin en iyilerinden biri” diye tanımladığı Bolvadin müftüsü Hasan Efendi’den Arapça, Farsça ve Osmanlıca öğreniyor. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Edebiyat okuyor ve Osmanlıca bilgisini bu dönemde daha da ilerletiyor. Edebiyat mezunu olmasına rağmen daha ziyade tarih alanında çalışıp eserler vermesini arşiv araştırmalarını mümkün kılan ileri düzey Osmanlıca bilgisine ve hocasının bu yöndeki teşviklerine bağlıyor. Fransızca, Latince ve Grekçe de bilen Bayar bu

sayede Roma ve Bizans dönemi kitabelerini de okuyabiliyor.

Bayar, 1970'e kadar edebi eserler üretiyor. Hikâyeleri, denemeleri ve bir de şiir kitabı var. 1970 sonrası ise arşive dayalı çalışmalar yapıyor ve işte bu çalışmalar onlarca kitap ve yüzlerce makaleye zemin hazırlıyor. Kültür Bakanlığı Onur Ödülü, Türk Folkloruna Hizmet Ödülü, Balkan Türkleri Hizmet Ödülü de dâhil olmak üzere çok sayıda ödül var. Eserlerinin tümü değerlendirilerek kendisine *Fahri Doktor* unvanı da verilmiş.

Eserleri içinde ilk zikredilmesi gereken beş ciltlik *Bolvadin Tarihi*'dir. Burada, "Anadolu'nun en eski şehirlerinden" biri olarak tanımladığı Bolvadin'in tarihini arkaik dönemden başlayarak günümüze değin siyasî ve idarî yapısı, kurumları, yöneticileri, sosyal hayatı dâhil olmak üzere tüm yönleriyle arşiv belgeleri temelinde ve bol görsel materyal eşliğinde sunuyor. Bolvadin'in şehitlikleri, türbeleri, camileri, mevlevihanesi, manileri, yetiştirdiği kişiler de ayrı ayrı çalışmaların konusu oluyor. *Bir Şehrin Soykütüğü*'nde ise 19. yüzyıla ait Temettüat defterlerini kullanarak şehir sakinlerinin şeceresini 1800 yılına kadar tespit ediyor. *Bolvadin Şehitleri*'ni ise, "1897'den günümüze, savaşlarda şehit düşen 2400 Bolvadinlinin kitabı" diye tanımlıyor. Afyon eğitim tarihine ilişkin de önemli bir makalesi var. Burada Afyon dönemi medreselerini tek tek inceliyor ve 1924'te kapatılmadan hemen önce bir kısmı Selçuklu, bir kısmı Osmanlı dönemine ait olmak üzere toplam 39 faal medrese olduğunu belirtiyor. Bolvadin'de tasavvufun gelişimi ve seyrini de ele alıyor kitaplarında. Bolvadin'de Mevlvî, Şazeli, Nakşi-

Afyon'un dışında Sinop, Akşehir, Denizli, Hatay gibi iller hakkında da çalışmalar yapan Bayar'ın eserleri konuları bakımından da hayli zengin bir yapı arz etmektedir. Bu konulara arasında yer alan Karakeçili Yörükleri üzerine yaptığı çalışma kitap bazında alanındaki ilk ve tek eserdir.

bendî, Rufaî ve Kadirî tekkelerinin yer aldığını, hatta Şazeli tarikatının tek merkezinin Bolvadin olduğunu belirtiyor. Şazeli ve Rufaî tekkelerinin etkinliklerini çok fazla devam ettirmediklerini, ancak önde gelen kişilere ait isimlerin toplumda mevcudiyetlerini sürdürdüğünü belirtiyor. Örneğin Rufaî tarikatından Sultan Carullah Zemaşerî'nin ismine istinaden Carullah ismi hâlen kullanılıyor. Nüfus yapısını da Müslüman ve gayrimüslim bileşenleri, zaman içindeki iniş çıkışları ve bunların sebepleri ile detaylıca incelemiştir.

Aslında Bayar'ı yalnızca Afyon yerel tarihçisi olarak tanımlamak yetersiz olur zira başka iller hakkında da eserler vermiş. Sinop, Akşehir, Denizli, Hatay bunlardan yalnızca birkaçı. Bayar'ın eserleri konuları bakımından da hayli zengin bir yapı arz ediyor. Yukarıda bahsedilen konulara ilaveten, aşiretler, aşiretlerin iskânı ve göç hakkında oldukça önemli çalışmaları var. Karakeçili Yörükleri üzerine yaptığı

çalışma, kitap bazında alanında ilk ve tek. Bayar burada Karakeçililerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden ilk aşiret olduğunu tespit ediyor. *Vesikalara Göre Türkmen Aşiretlerinin İskânı* 1996'da Kültür Bakanlığı Onur Ödülü'ne layık görülmüş. Nasreddin Hoca'yı ele aldığı çalışmasında Hoca'nın büyük bir âlim ve kadı olduğunu belirtiyor ve ona atfedilen nüktelerin, 13. ve 14. yüzyıllarda Moğol istilasına uğrayan Anadolu'da halkın kendi söyleyemediklerini Hoca'nın ağzından söylemesiyle ortaya çıktığını ileri sürüyor.

Bayar eserlerini birincil kaynaklar temelinde vücuda getiriyor. Tapu Kadastro Müdürlüğünde 1640 tarihli Arazi defterleri, 17. yüzyıl Avarız defterleri, Vakıf defterleri, 1839 nüfus sayımı, 1840 Temettuat defterleri, 1854, 1881 ve 1904 nüfus sayımları ve Şer'iyye sicilleri kullandığı arşiv kaynakları arasında ön sıralarda yer alıyor. Bundan sonra yeni çalışmalar yapmak için yeni vesikalar bulunması gerekir diyecek kadar da iddialı bu konuda. Tarihî vesikaların bir zamanlar maruz kaldığı tahribata da asla sessiz kalmadığını, kimi berat ve Şer'iyye sicillerini kağıt fabrikasında "kağıda" dönüşmekten son anda kurtardığını söylüyor. Kütüphanesinde bulunan ve tasnifini yaptığı 5000 yazma eserin, yüksek lisans yapan öğrenciler tarafından kullanıldığını da sözlerine ekliyor.

Görsel materyal arşivi de oldukça zengin Bayar'ın. 2005'te Sakarya Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir sempozyum münasebetiyle, arşivinde bulunan berat, ilam, ferman, tereke ve vakfiyemelerden oluşan bir "Osmanlı Vesikaları Sergisi" açmış. Bolvadin Sevgisi sitesinde de Bayar'ın arşivinden der-

lenen çok sayıda fotoğraf, insanı yaşamadığı yıllara, göremediği mekânlara götürüyor. Yerel tarihin cazibesi bu olsa gerek. Ama sitenin başındaki şu notu da iletelim ilgililerine: "Dikkat! Lütfen emeğe saygı açısından, fotoğrafları kopyalayamayınız. Kopyalayanlarla, yarın Rûz-ı Mahşerde, Mahkeme-i Kübra kurulunca görüşmek dileğiyle..."

Yerel Tarihçilerle Buluşuyoruz 3 ***Bir Ömür Konya Tarihi*** **Mehmet Ali Uz**

22 Şubat 2010

Değerlendirme: Osman Sacid Arı

Mehmet Ali Uz, 1935 Konya doğumlu. Konya İmam-Hatip Okulu'nun ilk mezunlarından Uz, mezun olduğu sene henüz Yüksek İslâm Enstitülerinin açılmamış olması ve İlahiyat Fakültelerinin de İmam-Hatip Okullarından öğrenci kabul etmemesi sebebiyle askere gitmeye karar verir. Askerlikten sonra Hukuk fakültesine girer ve mezun olduktan sonra da avukatlık yapmaya başlar. 25 yıl avukatlık yaptıktan sonra, 1992 yılında avukatlık mesleğini bırakır. Sonraki 18 yıllık hayatını da Konya ile ilgili çalışmalara hasreder.

Mehmet Ali Uz'un yazarlık macerası daha imam-hatip okulunun son sınıfında iken hocalarının da teşvik ve yönlendirmeleriyle mahalli gazetelerde

yazılar yazmasıyla başlar. Avukatlık yaptığı dönemde de gazetelerde köşe yazarlığı yapmaya devam eden Uz, 20 yıl kadar bir süre Yelişay Başkanlığı da yapmış ve bu sırada zararlı alışkanlıklarla alakalı kitaplar yayınlamıştır.

Uz, 90'lı yıllara gelince Konyalı âlimlerden Haciveyisizâde'nin hayatını yazmak arzusuyla araştırmalara başlar. Zamanın Konya müftüsü, Uz'dan sadece Haciveyisizâde'nin hayatını değil, Konya'nın diğer âlim ve velilerinin de hayatını yazmasını ister. Uz, yeterli bilgiye ulaşmaktan çok da ümitli olmadığı bu işi kabul eder ve böylece yazarlık hayatında yeni bir dönem başlamış olur. Uz, başlangıçta çok ümitli olmasa da, nereye elini attıysa boş dönmediğini söylüyor. Bu çalışmanın sonunda *Konya Âlimleri ve Velileri* (2 cilt) isimli kitap ortaya çıkar.

Mehmet Ali Uz'un Konya ile ilgili bir diğer çalışması, *Konya Kültürüne Hizmet Edenler* isimli kitabıdır. İki cilt olarak yayınlanan bu kitapta, Konya kültürüne hizmet edenlerin hem hayat hikâyeleri bulunmakta hem de bu şahısların birer makaleleri yer almaktadır. Uz, Ladikli Ahmed Ağa ve son hücre-nişin Mehmed Dede'nin hayat hikâyelerini de müstakil kitap olarak yayına hazırlar. Bu tür çalışmaları sebebiyle, Mehmet Ali Uz, Konya'da biyografi yazarı olarak tanınmaktadır.

Uz'un biyografi sahasından başka, Konya ile ilgili farklı alanlarda birçok çalışması bulunmaktadır. Uz, 12 sene önce mahalli bir gazetede "Akademik Sayfalar" başlığıyla haftalık bir ek çıkartmaya başlar. 2 sene kadar aynı gazetede çıkan ek, daha sonra yine mahalli bir gazete olan *Merhaba*'da çıkma-

Mehmet Ali Uz'un Konya'da ortadan kaldırılan eserleri tespit etmeye yönelik çalışmaları, kendisini eski Konya mahalle ve sokakları ile ilgili ne bulursa yazmaya başladığı yeni bir çalışma alanına yöneltmiş: *Adım Adım Eski Konya*.

ya devam eder. Her sene ayrı bir cilt olarak yayınlanan bu ekler 9 cilde ulaşmış hâldedir.

Mehmet Ali Uz'un biyografi alanının dışındaki çalışmaları, daha çok Konya tarihi ve kültürünü tespit ve korumaya yönelik çalışmalar. Bu bağlamda, Konya hazire ve mezarlıkları, Konya'da yok edilen tarihî eserler, tekkeler, medreseler, camiler, çeşme kitabeleri üzerine yazıları bulunuyor. Uz, yol geçirme, meydan açma bahanesiyle tarihî eserlerin fütursuzca ortadan kaldırıldığından dert yanarak, Konya'nın Anadolu'da tarihi dokusu en çok tahribata uğrayan şehirlerden birisi olduğunu söylüyor. Uz'un, tarihe olan merakının ve bu alanda araştırmalar yapmasının bir sebebi de bu tarihî ve kültürel tahribat.

Uz'un Konya'da ortadan kaldırılan eserleri tespit etmeye yönelik çalışmaları, onu yeni bir çalışma alanına yöneltmiş. Bu yeni çalışmanın başlığı ise

Adım Adım Eski Konya. Bu çalışmayla eski Konya mahalle ve sokakları ile ilgili ne bulursa yazmaya başlamış. Bu çalışmadaki ana kaynakları ise Tapu-Kadastro kayıtları, Şer'iyeye sicilleri, eski fotoğraflar ve yaşayan yaşlı insanların tanıklıkları. Ali Uz Bey Konya'da 150 kadar Şer'iyeye sicili olduğunu; ancak, sadece, 3 tanesinin Latin harflerine aktarıldığını belirtiyor.

Uz'un son zamanlarda gündeminde olan diğer önemli bir çalışma da, 2009 yılında Konya Büyükşehir Belediyesi'nin hazırladığı *Konya Ansiklopedisi*. Uz, Bu ansiklopedinin yayın kurulu başkanlığını yürütüyor ve hâlihazırda birinci cildi yayınlanan bu ansiklopedinin 10 cilt olması planlanıyor.

Ali Uz Bey sadece araştırmalar yapan, kitaplar, makaleler yazan birisi değil. Aynı zamanda hem akademik çevrelerle hem de şehrin yönetiminde bulunan kişilerle irtibat içinde olan ve onları çeşitli projelere yönlendiren birisi. 2005 yılında üniversitedeki akademisyenlerin de katılımıyla "Konya Sivil Kültür Platformu"nu kurarak, bir "Konya Kitapları Kitaplığı" kurulmasını, Selçuklu padişahlarının abidelerinin yapılmasını, Basın Müzesi ve İstiklal Harbi Müzesi açılmasını amaçlamış. Bu platformun girişimleri ile Konya Kitapları Kitaplığı kurulmuş, Zafer Meydanı'na Süleyman Şah Abidesi dikilmiş ve Üçler Mezarlığı'nın yanında İstiklal Harbi Şehitliği yapılmış. Yine Ali Uz'un teklifi ile bu sene Yazarlar Birliği ve Konya Aydınlar Ocağı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin 935. kuruluş yıldönümünü kutlayacak.

Türkiye Araştırmaları 2010 Bahar Seminerleri

GİRİŞ SEMİNERLERİ

Türkiye Tarihi II: Düşünce ve Kültür Coşkun Çakır

TEMEL SEMİNERLER

Cumhuriyet Dönemi Siyasi Düşüncesi H. Emre Bağcı
Osmanlı Siyasi Düşüncesi ve Kaynakları Mehmet İpşirli
Osmanlı İktisadi ve Mali Politikaları Mehmet Genç
Tarih Kaynakları: Yazma Eserler Nevzat Kaya
Tarihçilikte Yeni Yöntemler Mehmet Karakuyu
Türkiye'de Sosyoloji Yücel Bulut

ÖZEL SEMİNERLER

Abdülhamid'siz Yüzyıl (1909-2009) Mustafa Armağan
Osmanlı Millet Sistemi Macit Kenanoğlu
Osmanlı'da Kadın Olmak II Betül İpşirli Arçık
Osmanlı-Türk Modernleşmesine Temel Yaklaşımlar Nurullah Ardıç
Üç Devirde İstanbul Önder Kaya

OKUMA GRUPLARI

Mukayeseli Osmanlı Diploması Tarihi Fatih Bayram
Osmanlı İktisat Tarihi Kaynakları Baki Çakır
Osmanlı Tasavvuf Tarihi Reşat Öngören
Osmanlıca Okuma Grubu C. Ersin Adıgüzel
Osmanlı-Türk Siyasi Elitlerinde Toplumsal ve Siyasal Değişim Algısı Enes Kabakçı
Sosyoloji Okuma Grubu Yücel Bulut

ATÖLYELER

XIX. Yüzyıl Hukuk ve Siyaset Atölyesi Macit Kenanoğlu
Fetva Mecmuaları Neşir Grubu Süleyman Kaya
Mevzuâtı'l-Ulum Neşiri Ahmet Sürürü
Sözlü Tarih Atölyesi Kazım Baycar-
N. Bilge Özel İmanov

Berlin İzlenimleri

Talha Çiçek

Sonunda, bir senedir gecemi gündüzümü dolduran Doktora Yeterlik Sınavı'nı verip tez konum olan Cemal Paşa'nın Suriye Valiliği'ne yoğunlaşma imkânını bulabilmişim. Konu I. Dünya Savaşı dönemi ile ilgili olunca o dönemde Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Alman devletinin arşivlerindeki evrakı incelemek büyük önem arz etmekteydi. Hem mevzu bahis evrakı incelemek hem de pek de iç açıcı olmayan Almancamı ilerletmek için Berlin'e gitmeye, tez konumla ilgili ilk okumalarımı yaparken karar vermişim.

Uçuşumun gece geç saatlerde olması dolayısıyla hem İstanbul'da hem de Berlin'de havalanı gayet sakindi. Berlin'e vardığımda saat iki olmuştu. Vizeleri kontrol eden polis merkurunun, pek de bana benzetemediği, bol sakallarının yüzümü kapattığı vize fotoğrafıma uzun uzun bakması dışında dikkate değer bir hadise yaşamadım Berlin-Schönefeld Havalanı'nda. Bavulumu alıp, bundan sonra ikamet edeceğim adres istikametine giden N7 otobüsünü gösteren ok işaretleri yönünde ilerlemeye başladım. Bu otobüsten indikten

sonra S1 numaralı, otobüs mü tren mi olduğunu kestiremediğim araca binecektim. Hava-
alanında bekleyen ve giyim kuşamından ve yüzünün renginden Türk olduğunu tahmin et-
tiğim birine yaklaşp Türkçe, S1'in otobüs hattı mı yoksa tren hattı mı olduğunu sordum.
Otobüs hattı deyip savdı beni başından. 45 dakika süren bir yolculuktan sonra N7'den inip
Yorckstrasse'de S1 numaralı otobüsü beklemeye başladım. Otobüs durağının tepesinde S1
yazısını görmek beni tamamen rahatlattı. Saat gecenin dördüydü ve bendeki bilgilere gö-
re S1 yarım saat sonra gelecekti. Durağa oturup ayaklanımı bavulumun üzerine uzattım ve
otobüstün gelmesini beklemeye başladım. Hem önceki günün koşuşturmacasının verdiği
yorgunluk, hem de iki buçuk saatlik uçak yolculuğunun yorgunluğu üzerime tatlı bir reha-
vet getirdi ve gayr-ı ihtiyari durakta uykuya daldım. Uyandığımda etraf aydınlanmıştı ve
başımda iki polis bana Almanca bir şeyler soruyorlardı. Kendilerine İngilizce mukabele
edip S1 numaralı otobüsü beklediğimi ifade ettim. Hafiften gülümseyip bizimle gel dedi ki-
lolu ve kırmızı yüzü olanı. Ben ise S1'i beklediğimi yineleyip Pasaportun üzerindeki vize-
yi de göstererek kendileriyle gelmem için bir sebep bulunmadığını söyledim (Bu arada "Ka-
rakolda Ayna Var"dan "cop dirina dirinaa"ya kadar bildiğim karakol temalı şarkıların ta-
mamının kısa pasajlar halinde zihnimde teganni ettiklerini de itiraf etmeliyim. Muhteme-
len siz de Banker Maho filminden İlyas Salman'a ait replikler hatırlıyorsunuz: Peblrike, Mü-
nih, edres edres). Polislerin İngilizceleeri çok iyi olmadığı için sadece "gel!" diyorlardı. Epey-
ce bir tereddütten sonra "tevekkeltü alellah" deyip kendilerini takip ettim. Bavulumu öte-
ki polis alıp polis arabasının bagajına koydu. Ben de arabaya bindim. Üç dakika sonra bir
tren istasyonunun giriş kapısı önüne geldiik. Polis yeniden "gel!" diye seslendi bana ve
asansörle istasyona çıktık. Tabeladaki S1 işaretini gösterip burada bekleyeceksin anlamın-
da bir şeyler söyledi. Tabelayı görünce neler hissettiğim anlatacak kelime bulmak bir hay-
li zor. Daha yeni geldiğim bir memlekette ilk geceyi karakolda geçirmek riski epeyce kor-
kutmuştu beni. Acaba sınırışı mı ediliyorum diye de düşünmedim değil bir ara. Polise en
içten şükranlarımı arz edip, beni ikamet edeceğim yere götüreceğ S1 numaralı trene
bindim.

İşte böyle başladı Berlin macerası. Adres kaydı vs. derken yavaş yavaş alıştım
şehre. Her şeyin prosedürünün belli olması intibakımı daha da kolaylaştırdı. Berlin'de yap-
tığım ilk gezide Soğuk Savaş döneminden kalma ikiye bölünmüşlüğün izlerinin hâlâ can-

lı olduğunu fark ettim. Berlin'in Doğu Bloğu sınırları içerisinde kalan kısmında 20 seneyi bulan birleşmeye rağmen görece bir "gerilik" göze çarpıyordu. Ayrıca, tarihî Berlin'in önemli bir kısmı Doğu Bloğu sınırları içerisinde kaldığı için, bu kısımda iskelelerle kaplı restore edilen bina sayısının fazlalığı dikkat çekmekteydi. Tarihî Berlin'in merkez caddesi Friedrich Strasse ile Berlin'in bir zamanlar geniş kapısı olan Brandenburger Tor arasındaki binaların duvarlarında hâlâ İkinci Dünya Savaşı'nın son sahnesinde cereyan eden sokak çatışmalarından kalma çok sayıda kurşun izine rastlamak mümkün.

Berlin'deki ikametgâhım şehrin dışında sayılabilecek bir yer olan Schlachtensee bölgesiydi ve burada Almanlarla tanışma imkânı diğer bölgelere nisbetle daha fazlaydı. Genç olsun yaşlı olsun Almanlarla diyalog kurmak bizim topluma kıyaslandığında çok daha kolaydır. Özellikle yaşlı ilerlemiş teyzelere ve amcalara otobüs durağında tesadüf edince bir "Halloo!" demeniz yeterli gittikçe konuşulan bir muhabbete başlamak için. Almanca dinleme-anlama yetimin gelişmesinde otobüs durağında başlayıp tren istasyonunda da devam eden bu sohbetlerin büyük etkisi olmuştur diyebilirim.

Her düzeyden Almanlarla, Türkiye üzerine yaptığım sohbetlerde Türkiye'nin AB üyeliği hakkındaki düşüncelerim en çok merak edilen konulardandı. Daha çok onların bu konudaki düşüncelerini öğrenmek için yuvarlak cümlelerle topu onlara atmayı tercih ettim. Türkiye'deki insan hakları sorunları ve ekonomik problemler ilk cümlelerde ifade edilen mevzulardandı. Ayrıca Almanların kendi zenginliklerinin dışarıya aktarılması hususunda hassas olduklarını da ifade etmek gerekiyor. Türkiye'nin AB'ye üyeliği, Almanya'nın Türkiye'ye iktisadî yardım yapması ve buna bağlı olarak Alman iktisadının daha da kötüleşmesi demektir birçok için. Almanların en çok hassas olduğu nokta iktisadî vaziyetin kötüleşmesi meselesi olmalı. Öyle ki, Batı Almanyalılar, birleşme sonrası Doğu Almanya'nın kalkınması için hükümet tarafından harcanan paralardan bile şikayetçiler.

İstanbul gibi her günün birbirinden farklı yaşandığı bir şehirden gelenlerin birçoğunu, başlangıçta en çok büyüleyen şey kuşkusuz Alman disiplinin gündelik hayata getirmiş olduğu “düzen”. Devlet dairelerinde işimin çabucak hallolması, otobüslerin tam vaktinde gelmesi, randevularıma tam vaktinde gidebilmem ve buna benzer kolaylıklar, beni başlangıçta bu “düzen”e hayran etse de, bunun aslında insanın her anını kontrol altına alan ve insanı hayatla birlikte monotonlaştıran bir düzenek olduğu hissine kapılmam uzun sürmedi. Farklı şeyler yapsam dahi gündelik hayata sirayet etmiş, -ya da benim öyle algıladığım- monotonluk İstanbul'dayken çok şikayet ettiğim trafik sıkışıklığını bile benim için özlenilir kıldı zaman zaman.

Doktora tez konusu için yurtdışına araştırma yapmaya gitmiş birisinin en çok vakit geçirdiği yerler elbette kütüphanelerdir. Berlin'de çok şeyi beğendim ama hayran olduğum

iki şeyden biri kütüphaneleri. Kütüphaneye girdikten sonra içindeki hava araştırma yapmak için şevklendiriyordu beni. Neredeyse her gün dolu olmasına rağmen çit çıkıyor kütüphanenin içinde. Koleksiyonun zenginliği ve kütüphaneye görevlilerinin okuyucuların karşılaştıkları problemleri halletmek konusunda gösterdiği gayret kütüphanede beni en çok etkileyen hususlardı. Muhtemelen Berlin-Staatsbibliothek'teki Türkçe kitap adedi İstanbul'daki en zengin koleksiyona sahip kütüphanedeki toplam kitap adedinden fazladır.

Berlin'de en çok vakit geçirdiğim yerlerden bir diğeri Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi. Arşivin çalışma şartları tarihçiler için çok avantajlı. Siz gitmeden önce mail yoluyla Arşiv görevlilerine inceleyeceğimiz dosyaların isimlerini bildirdiğinizde, gittiğiniz gün dosyaları önünüzde bulma imkânına sahipsiniz. Almanya'daki diğer arşivlerden farklı olarak Dışişleri Bakanlığı'nın en güzel tarafı fotoğraf çekilmesine müsaade edilmesi. Bu da hem vakitten tasarruf sağlıyor hem de incelediğiniz belgeyi başka bir ortamda daha sakin bir zihinle yeniden değerlendirmeye imkân veriyor.

Almanya, Osmanlı/Türkiye araştırmaları açısından da son derece zengin bir ülke. Alman dilinde özellikle Osmanlı tarihi üzerine yapılan neşriyatın umduğundan çok daha fazla olduğunu belirtmeliyim. Almanya'daki yoğun Türk nüfusu ve bu nüfusun problemleri Osmanlı tarihçiliğinin bu kadar revaçta olmasının en önemli nedeni olsa gerek. Berlin'de faaliyet gösteren Zentrum Moderner Orient, Almanya'da Orient araştırmalarının merkezi konumunda. Bu merkez bünyesinde Osmanlı coğrafyasının muhtelif parçalarını konu alan sunumlardan tutun da, Osmanlı şehirleri, Türk edebiyatı gibi üst başlıkları olan tematik atölyelere kadar Osmanlı dönemi ve sonrasına dair akademik faaliyetlerin sayısı epeyce fazla. Ayrıca, ZMO Osmanlı tarihi üzerine çok sayıda yayına da sahip.

Bütün bunlara rağmen Berlin'deki ikametim, Batı'da akademik çalışma yapmanın avantajlarına dair düşüncelerimde de birta-

kım değişikliklere yol açtı. Türkiye üzerine akademik çalışma yapmak için malzeme açısından Batı her ne kadar daha zengin olsa da, burada Türkiye üzerine çalışmanın çok da ideal olmadığını düşünmeye başladım artık. Zira, Türkiye üzerine çalışanlarla sıkı irtibat halinde olmama ve bu konudaki hemen bütün ilmi faaliyetlere katılmama rağmen entelektüel olarak gerilemiş olduğumu hissediyorum. Türkiye'deki zengin tartışma ve fikir alışverişi ortamını burada bulabildiğimi iddia etmem çok zorlama olur. Türkiye'de her gün üzerinde çalışılması gereken bir yığın konu zihnimi meşgul ederken burada bu sayının çok çok azaldığını itiraf etmeliyim.

Berlin için Türkiye'nin üçüncü büyük kentidir derler. Kreuzberg, Neuköln, Mitte gibi Berlin'in en merkezi semtlerinde Türk nüfus oranı bir hayli yüksek. Sokaklardaki Türkçe dükkan tabelalarından tutun da büyük alışveriş merkezlerinde Almancanın yanında Türkçe

yapılan anonslar kendinizi Türkiye’de gibi hissettiriyor. Bir de ezan okunsa Berlin’in merkezinde gözlerinizi kapatıp Türkiye’de olduğunuzu düşünebilirsiniz. Daha sonraları anladım ki bu da Soğuk Savaş’ın ve Berlin Duvarı’nın bir cilvesiymiş meğer. Duvarın var olduğu zamanda Batı Berlin’in banliyöleri olan bu mekânlar duvar kalkınca birden bire şehrin merkezi oluvermişler. Türk nüfusun yoğun olduğu semtlerdeki halk kütüphanelerinin Türkçe kitap koleksiyonu bir hayli zengin. Ayrıca Türkiye’de son çıkan filmlerin DVD’leri ni de bulabilirsiniz bu kütüphanelerde. Bu semtlerde her işinizi Türkçe halledebilirsiniz. Dönercisinden her çeşit lokantasına, baklavacısından simitçisine kadar Türkiye’nin ortalama bir şehrinde bulabileceğiniz herşey mevcut burada. Yemek kalitesi bakımından Türkiye’deki lezzeti yakalayabilenlerinin de var olduğunu ifade etmeliyim. Buradaki Türk marketleri 1970’lerin Türkiye’sindeki bakkalların mekân olarak büyütülmüş hali. Alman marketleriyle ve Türkiye’deki marketlerle kıyaslandığında hem iç mekânın ferahlığı hem de dış görünüş çok çok kötü durumda.

Son yıllarda Alman Devleti’nin gündemini en çok meşgul eden mesele Türk nüfusun entegrasyonu meselesi. Hem Türkler Almanya’da kalıcı olmaya karar vermiş durumda hem de Almanlar entegrasyon hususunda kararlı görünüyor. Entegrasyonla neyin kastedildiğini tam olarak anlayabilmiş değilim açıkçası. Almanlar, Türklerin Almanca öğrenip Alman toplumunu benimsemeleri gerektiğini düşünüyorlar. Fakat, zaten, yeni yetişen Türk nesli Almancayı çok iyi konuşuyor hatta Türkçelerinin çok kötü olduğunu söyleyebilirim. Ayrıca, hem devlet kademesinde hem de gündelik hayatın birçok alanında Türklerin mevcut olduğunu müşahede ediyorum. Hatta, Türklerin, tahsil yapsalar bile, Almanya’da işsiz kaldıkları inkâr edilemez bir gerçek. Bütün bunlara rağmen *entegrasyon* denilen sorun nedir anlamak bazen güç olabiliyor.

Resmî rakamlara göre Berlin’de 240 bin Türk yaşıyor. Alman tabiiyetinde olan Türkler bu rakamın dışındalar. Onları da katarsanız rakam 300 bine ulaşır benim tahminime göre. En doğusundan en batısına kadar Türkiye’nin her yöresinden insan var Berlin’de. “Berlinli” Türklerin anlattıklarına göre zamanında Türkiye’de yaşanan siyasî çatışmaların tamamının izdüşümleri Berlin’deki nüfus arasında da mevcut imiş. Son senelerde, bu tür kutuplaşmalar kaybolmaya başlamış.

Berlin’de gurbetçilerin yıllar yılı nasıl bir motivasyonla yaşadıklarını Türklere ait olan birçok müessesede gözlemleyebilirsiniz. Apartman dairelerinden bozma camiler Berlinli Türk-

lerin yıllar yılı kendilerini burada geçici olarak telakki ettiklerinin bir fotoğrafı gibi. Yıllar yılı Türkiye'ye dönmek gayesiyle yaşayan insanlar buralarda kalıcı eserler bırakmayı düşünmemişler. Osmanlı mimarisi usullerine göre Berlin Türk Şehitliği'nin arazisi üzerine inşa edilen Şehitlik Camii bir tarafta tutulacak olursa, yüz yıl sonra Berlin'i ziyaret edenler için burada bir zamanlar Müslümanların yaşadığının alameti olarak gösterilebilecek neredeyse hiçbir şey yok. Bu da Türkiye'ye dönme hayaliyle yaşamış olmanın bir neticesi olsa gerek.

Almanya genelinde, Türklerin yapıp ettiklerinden dolayı Türk imajı oldukça olumsuz. *Türk* kelimesi burada *dalavereci*, *üç kağıtçı*, *sahtekar* gibi kelimelerle birlikte kullanılıyor çoğu zaman. Hatta, *türken* diye bir fiil var Almancada ve "sahtekarlık yapmak" anlamına geliyor. "einen Türken bauen" kalıbı en meşhur Almanca-Türkçe sözlükte "birini aldatarak hazırlanmadan iş yapmak", "sanki öyle imiş gibi göstermek" anlamına geliyor. Dahası, Eğer bir Türk, arabasını satacaksa -daha önce yaşanılan kilometre sıfırlatma hadiseleri yüzünden- kendi adına gazeteye ilan vermek yerine arabayı Alman eşinin üzerine yaptırıp onun adına ilan vermeyi tercih ediyor.

Buradaki Türk nüfusunun ilmî faaliyetlere olan ilgisinin ortalamanın çok çok altında olduğu kayda değer bir gerçek. Berlin'deki Türk öğrenciler tarafından kurulan Berliner Studentin Verein'in faaliyetleri buna bir istisna teşkil etmekte. Bu çatı altında bir araya gelen bir grup master ve doktora öğrencisi, Türkiye'deki birçok akademisyen ve fikir adamını misafir etmenin yanında muhtelif konularda ki okuma gruplarından film atölyelerine, Osmanlıca seminerlerinden mantık derslerine kadar diikkate değer ilmî faaliyetler yapmaktalar.

Öntümüzdeki yıllarda Almanya'da Türk-Alman ilişkileri nasıl gelişir bilinmez ama bilinen bir gerçek var ki o da Almanya'da yaşayan Türklerin Almanya'nın sosyal dokusunu ciddi olarak değiştirip renklendirdikleridir.

Hayâl, güneş ve gölge...

Hayâl ettiğimiz şey, yani ruhumuzdaki hayâl, yok gibidir. Fakat sen, bütün cihanın halkını birer hayâl peşinde koşuyor bil. Bütün insanları, yürüyen, gezip dolaşan birer hayâl, birer gölge... İnsanların başarıları da, savaşıları da birer hayâlden doğmaktadır. Öğünmeleri ve unutmaları da... Velileri yoldan çıkaran, onlara tuzak olan o hayâller ise, Allah bahçelerindeki güzellerin, ay yüzlülerin akisleri...

Güneşin varlığına delil yine güneştir; yani güneş, kendi varlığını isbat etmektedir. Onun varlığına dair sana delil lazımsa, ondan yüz çevirme. Gölge de güneşin varlığına dair bir işaret verse de, güneş her ân can nûru bağışlar. “Aydın ikiye bölünmesi” mucizesi, güneş gibi apaçık kendini gösterirse, gölge sana, geceleyin anlatılan masal gibi uyku getirir.

Dünyada güneş gibi, insanı şaşırtan acayib bir şey yoktur. Fakat can güneşi, ondan daha çok şaşırtıcıdır. Çünkü dünyayı aydınlatılan güneş fanidir; can güneşi ise ebedi... Onda, “dün”, geçmiş zaman anlamı yoktur. Her ne kadar, bizim âlemimizde görünen güneş tek ise de, onun benzerini düşünmek, tasavvur etmek mümkündür. Fakat bu âlemin haricinde, ötelelerde bulunan can güneşi eşsizdir; ne zihinde ne de madde âleminde onun benzeri yoktur. Can güneşi hayâle, zihne sığmaz ki onun misli tasavvur ve tahayyül edilebilsin.

Merkez-Çevre Teorisine Eleştirel Bir Bakış:
Eleştirel Teori & Antonio Gramsci
Feyzullah Yılmaz 94

*Merkez-Çevre Teorisine Eleştirel Bir Bakış: Eleştirel Teori & Antonio Gramsci**

Feyzullah Yılmaz

Giriş

Türk siyasasını açıklayabilme konusundaki teorik tartışmalar inişli çıkışlı bir grafik göstermekte ve siyaset alanında gerçekleşen bazı gelişmelere göre tartışma bazen yeniden alevlenmekte, bazen de sönmeye yüz tutmaktadır. 2002 genel seçimlerinin sonuçları da bu tartışmaların yeniden alevlenmesine vesile olan bir etki yaptı. Birçok akademisyen, köşe yazarı vs. siyaset sahnesinde yaşanan bu değişimi anlayabilmek ve açıklayabilmek için yoğun bir çaba ortaya koydu. Son olarak da, 2007 seçimleriyle birlikte ortaya çıkan yeni siyasî konjonktürden ve yaşanan bazı gelişmelerden sonra,¹ siyaset alanında yaşanan bu değişimlere ve Türkiye’de siyasal alanda yaşanan mücadelelerin doğasına ilişkin tartışmalar yeniden alevlendi.

Bu noktada, bu yeni dönemin ve siyaset alanında yaşanan mücadelenin doğasının analiziyle ilgili olarak üç farklı grubun ortaya çıktığı söylenilebilir:

* Bu çalışma 14 Mart 2009’da düzenlenen Bilim ve Sanat Vakfı 20. Öğrenci Sempozyumu’nda tebliğ olarak sunulmuştur.

Birinci grup, Türk siyasasını analiz etmeye, alandaki “dominant” teori diyebileceğimiz bir teoriyi, yani Şerif Mardin’in *merkez-çevre teorisini*² kullanarak devam etmekte. Bu gruptakilere³ göre, *merkez-çevre teorisinin* Türk siyasasında yaşanan gelişmelerin anlamlı bir resmini sunma noktasında herhangi bir eksiği yoktur; yani bu teori geçmiş dönemlerde yaşanan birçok olayda Türk siyasasını anlamlandırabilmek noktasında başarılı bir şekilde işlev gördüğü gibi, şimdi de aynı işlevi görmeye devam edecektir.

İkinci gruptakilerin⁴ düşüncesi ise biraz daha farklı: Bunlar, merkez-çevre teorisinin, Türk siyasasının analizindeki en önemli ve belki de en güçlü teorik çerçeve olduğuna inansalar da, yaşanan yeni gelişmeler çerçevesinde küçük bazı eklemeler yapılarak, teorisinin yenileştirilmesi gerektiğini iddia ediyorlar.

Bu iki gruba ek olarak, bir de üçüncü bir grubun varlığından söz edilebilir. Bu gruptakiler⁵ meseleye karşı daha “radikal” bir tutum alıyorlar ve merkez-çevre teorisinin yerine başka teorilerin kullanılması gerektiğine inanıyorlar. Bu tutum, tabii ki, merkez-çevre teorisinin literatürden tamamen kaldırılması gerektiğini düşündükleri anlamına gelmiyor. Bunun dışında, Türk siyasasını analiz etmede kullanılabilecek yeni ve tutarlı teorik modellerin ortaya konulmasını amaçlıyorlar.

Bu girişi müteakiben şu iddia edilebilir ki, Türk siyasasının analiz edilebilmesine yönelik yeni teorik modellerin tartışılması noktasında, akademisyenler cephesinden yoğun bir ilgi görünmektedir. Bu nedenle, Türk siyasasının işleyişine ve siyasal mücade-

lenin doğasına ilişkin yeni teorik çerçevelerle çalışmalar yapılması için şu an belki de en uygun zamanlardan biridir. Bu bağlamda, çalışmamızda sunacağımız Gramscian siyaset teorisinin, teorik çerçeve seçimi konusunda yaşanan mevcut tartışmaya bir katkı sağlayabileceğini düşünüyoruz. Başlığıyla Şerif Mardin'in makalesine bir atıfta bulunan makalemizin asıl hedefi ise, merkez-çevre teorisini teorik düzlemde hareketle eleştirmek ve ardından da ona alternatif olarak Gramscian siyaset teorisini sunmaya çalışmaktır.

Bu çalışmanın temel sorunsalı, Türk siyasasının işleyişini ve siyasal mücadelenin doğasını anlayabilmekle ilgilidir. Bu soru özü itibarıyla tabii ki çok geniş bir sorudur. Bu yüzden, bu sorunsal daha ziyade teorik düzeyde tartışılacak, fakat bununla birlikte çok nadiren güncel meselelere de değinilerek konunun pratik yönleri ve teorisinin pratik meseleleri açıklayabilme gücü de ortaya konmaya çalışılacaktır. Güncel meseleler bağlamında, çalışmamızı 2002-2008 yılları arasındaki dönemde yaşanan gelişmelerle sınırlandırmaya çalışacağız. Daha özel olarak ise, bu makalenin araştırma sorusu şudur: "Şerif Mardin'in merkez-çevre teorisi, teorik olarak ne tür sorunlar barındırmaktadır?"

Teori Eleştirisi

Yukarıdaki gibi bir araştırma sorusu, doğal olarak şu soruyu beraberinde getirmektedir: Bir teori nasıl ve ne şekillerde eleştirilebilir? Bir teori, bizce, temel olarak iki düzlemde değerlendirilebilir ve eleştirilebilir ki bunlar *teorik* ve *pratik* düzlemlerdir.

1. Pratik Düzlem

Bir teori, pratik düzlemdeki başarısı açısından değerlendirilebilir ve eleştirilebilir. Bu bağlamda bir teorisinin başarısı; uğraştığı alanı, konuyu vs. ne kadar iyi, kapsamlı ve tutarlı bir şekilde açıklayabildiği, anlatabildiği ve anlaşılabilir kılabildiğine bağlı olarak değerlendirilebilir. Bu düzlemde içerisinde bir teori iki alt bağlamda incelenebilir, değerlendirilebilir ve eleştirilebilir.

a. Teorisinin Pratiği

Genel Uyarlanabilirliği Açısından

Bir teori öncelikle, bir alanın, konunun tamamına uyarlanabilirliği bağlamında genel bir eleştiriye tâbi tutulabilir. Örneğin Marksizm'in bir toplumu, örneğin Türk toplumunu, genel olarak açıklayabilirliği değerlendirilebilir. Marksizm'in *sınıflı*, kendisinin temel analiz birimi olarak kabul etmesinden ötürü, Türk toplumuna veya genel olarak sınıflı bir yapıya sahip olmadığı düşünülen, iddia edilen herhangi bir topluma uyarlanamayacağından hareketle eleştirisinin yapılması buna bir örnektir.

b. Teorisinin Pratiği

Özel Uyarlanabilirliği Açısından

Bir teori, bir topluma, konuya, alana vs. genel olarak uyarlanabilir olsa da, teorisinin, geniş ve yaygın kabul görebilmesi, önemli ölçüde, açıklamayı, anlamayı vaat ettiği alanı, mikro noktalarında dahi açıklayabilmesine bağlıdır. Bu durumda bir teori alınır ve geniş bir alan içerisindeki küçük olaylara, sorunlara uyarlanmaya çalışılır. Teori, buradan hareketle, genelinde küçük, mikro olayları veya meseleleri açıklayabilirliği açısından da eleştirilebilir.

Şerif Mardin, bir mülakatında bu konu hakkında benzer bir noktaya değinmektedir: Mardin, merkez-çevre yaklaşımının aslında kavramsal bir ilk adım olarak görülmesi gerektiğini söylemekte ve bu ikiliğin (merkez-çevre) çeşitliliğinin ve mikro seviyedeki özelliklerinin tarihî süreç içinde yeni mikro çalışmalarla tespit edilebileceğini ve ortaya çıkarılabileceğini ifade etmektedir. Yine benzer bir şekilde Mardin, teorisinin sunduğu teorik imkânların henüz tükenmediğini, ancak modelin daha ampirik bir biçimde zenginleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.⁶

2. Teorik Düzlem

Pratik düzlemin dışında, bir teorinin değerlendirilebileceği, eleştirilebileceği ikinci düzlem, teorik düzlemdir denilebilir; yani bir teori, salt olarak kendinde olan iyilikler, güçlülükler açısından da değerlendirilebilir. Bu durumda herhangi bir bağlam çerçevesinde değil, sadece kendisinde varolan bazı özellikler açısından ele alınabilir. Bu düzlemde, bir teori genel olarak iki şekilde değerlendirilebilir.

a. “Objektif Gerçeklik” ya da “Objektif Kriterler” Açısından

Bir teori objektif olarak varolduğu ve evrensel, herkesin kabul ettiği/edeceği düşünülen kriterler bağlamında eleştirilebilir. Burada ifade edilen *objektif gerçeklik* kavramının anlamı ve bu anlamın üzerinde ittifak edilip edilemeyeceği tartışmalıdır ve bu konu hakkındaki tartışmalar felsefede, özel olarak da bilgi felsefesinde, yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Biz burada bu tartışmalara girmeyeceğiz, çünkü bu ma-

kale çerçevesinde teori eleştirisi yaparken bu düzlemi kullanmayacağız.

b. Normatif Kriterler Açısından:

Yukarıda bahsedilen objektif kriterler ötesinde bir teori, bazı *normatif kriterler* açısından da değerlendirilebilir. Bunlara *normatif* deyişimiz, bu değerlendirmede kullanılabilecek kriterlerin, en temelde, değer yüklü olmalarından kaynaklanmaktadır.⁷ Bu kriterler kişiden kişiye, ekolden ekole değişiklik gösterebilse de, biz bu makalede, belirli bir kriterler bütünü kullanacağız.

Peki, merkez-çevre teorisinin teorik düzlemde eleştirilmesi çerçevesinde bu makalede hangi kriterler bütünü benimsenecek ve uygulanacaktır? Biz bu makalede, Max Horkheimer’ın “geleneksel teori&eleştirel teori” ayrımını kullanarak, merkez-çevre teorisini Horkheimer’ın geleneksel teori eleştirisinden hareketle eleştirmeye çalışacağız. Bu da bizim merkez-çevre teorisini genel olarak geleneksel teoriler sınıfında gördüğümüzü ortaya koymaktadır. Buna karşıt olarak Gramscian teori, eleştirel bir teori olarak ele alınacak ve değerlendirilecektir. Bir teorinin neden, nasıl ve hangi şekillerde *geleneksel* ve *eleştirel teori* olarak tanımlanabileceği konusunda aşağıda ayrıntılı analizler yapmaya çalışacağız, fakat kısaca şu söylenebilir ki, bunu belirleyebilmemiz noktasındaki en önemli kriterlerden biri, bir teorisinin *değişim* meselesi çerçevesinde takındığı tavırla alakalıdır: Bir teori sadece anlamaya, açıklamaya ve dolayısıyla meşrulaştırmaya çalışması çerçevesinde *geleneksel*; anlamaya, açıklamaya, eleştirmeye ve değiştirmeye çalışması çerçevesinde de *eleştirel* olarak nitelendirilebilir.

İki Tür Teori: Geleneksel Teori ve Eleştirel Teori

“The philosophers have only *interpreted* the world, in various ways; the point, however, is to *change* it.”⁸

Eleştirel teori & geleneksel teori meselesi aslında Marks'ın ekonomi-politik eleştirisine ve felsefe eleştirisine uzanmakta, dayanmaktadır. Phil Slater'ın belirttiği gibi, “formülasyon kesindir: Kantçı anlamda bir ‘eleştirelilik’ söz konusudur, ancak burada, sözcüğün Marksist anlamına tâbi olarak kullanılmaktadır.”⁹ Bu bağlamda Marks'ın, felsefenin kendi yaşadığı döneme kadar sadece şeyleri anlamaya çalışmış olması üzerine yaptığı eleştiri, 1930'larda Almanya'da ortaya çıkan ve daha sonra *Frankfurt Okulu* ya da *Eleştirel Teori* olarak adlandırılan ekolün sosyal teori eleştirisinin felsefi temellerini oluşturmuştur. Son tahlilde, felsefenin şeyleri sadece anlamakla ve açıklamakla sınırlı kalmayıp, onları değiştirmesi gerektiğini söyleyen Marks'ın bu görüşü, yani praxis felsefesi, daha sonra Horkheimer tarafından formüle edildiği haliyle *eleştirel teorinin* temellerini oluşturmuştur. Horkheimer'ın ifade ettiği gibi, praxis ayrılmaz bir biçimde teoriyle iç içe geçmiştir.

Daha iyi bir düzenin imgesi, bunlara içkin olan insan ve olanakların tasarımı, tarihsel savaşımın akışı içinde belirlenecek, düzeltilecek ve onaylanacaktır. Bu yüzden eylem, düşüncenin bir ilavesi, salt bir öte yanı olarak kavranamaz, her yerde, kuramın içine girer ve ondan tamamen koparılamaz.¹⁰

Yukarıda da ifade edildiği gibi, bu makalenin temel çıkış noktalarından biri, Horkheimer'ın *geleneksel teori & eleştirel teori* ayrımıdır. Peki, geleneksel teori ve eleştirel teori nedir?

Max Horkheimer'a göre, teoriler temelde iki gruba ayrılır: *geleneksel teori(ler)* ve *eleştirel teori(ler)*. Geleneksel teori(ler), sosyal bilimcinin çalışabileceği bir dış dünyanın varlığını kabul eder ve öznenin, yani sosyal bilimcinin, bu dünyayı, dengeli ve objektif bir şekilde incelediği şeyden kendisini sıyrarak; araştırmasının değerini düşürebilecek her türlü ideolojik görüşünü, inancını, değerini ve fikrini arkasında bırakarak inceleyebileceğini varsayar. Diğer taraftan eleştirel teori(ler) ise, teorilerin her zaman sosyal ve siyasal hayat içerisine yerleşmiş/gömülmüş olduklarını ve buradan hareketle de değer-bağımsız bir sosyal analiz ya da teori diye bir şeyin olmayacağını savunmaktadır.¹¹

Horkheimer'a göre eleştirel teori, geleneksel teoriden, özel bir pratik amaca bağlı olarak ayrılır. Buna göre, bir teori ancak insanların özgürleşmesini (*emancipation*); insanları, onları köleleştiren durumlardan kurtarmayı hedeflediği, amaçladığı takdirde *eleştirel teori* olarak nitelendirilebilir. Horkheimer'a göre *eleştirel kuramcının* görevi, “kendi kavrayışı ile adına düşündüğü ezilen insanlığın kavrayışı arasındaki gerilimi azaltmaktır”; yani toplumdaki ezilen sınıfların bilinç düzeylerinin yükseltilmesi yoluyla özgürleşmelerini sağlamaya çalışmaktır.¹² Buna ilave olarak Horkheimer, ünlü “Geleneksel Teori ve Eleştirel Teori” makalesinde, *eleştirel teorinin*, toplumu bir bütün olarak eleştirmeye ve değiştirmeye yönelmiş bir sosyal teori olduğunu iddia etmekte;

diğer taraftan *geleneksel teorinin* toplumu sadece anlamaya veya açıklamaya yöneldiğini savunmaktadır.¹³ Slater'ın da belirttiği gibi Horkheimer, “gele-
neksel teoride başlıca talebin ‘bütün yapısal parçaların kurallara uygun bir biçimde ve çelişkisiz olarak birbirine bağlanması’ olduğunu söylemektedir.”¹⁴ Dolayısıyla bu durum, geleneksel teorinin, toplumsal yapıda varolan mevcut sosyal ilişkileri, güç ilişkilerini, yöneten-yönetilen ilişkilerini vs. meşrulaştıran bir işlev görmesine neden olmaktadır. Yani burada geleneksel teori, toplumsal iktidar ilişkilerini sorunsallaştırmaz, aksine yeniden üretilebilmelerine imkân sağlar ve bu haliyle de mevcut iktidar ilişkilerinin devamına yardımcı olur; değiştirilmesine değil. Diğer taraftan Horkheimer, eleştirel teorinin asıl amacının mevcut sosyal yapıları pekiştirmek, sağlamlaştırmak (konsolide etmek) ya da meşrulaştırmak olmadığını; aksine, mevcut sosyal baskı mekanizmalarından ve sosyal yapıdan kurtulabilme noktasında alternatif yollar gösterebilmek, üretebilmek olduğunu iddia etmektedir.¹⁵

Horkheimer'ın tarifine göre, bir teorinin *eleştirel teori* olarak nitelendirilebilmesi için şu üç kriteri karşılaması gerekmektedir: Açıklama gücüne sahip olmasıdır, normatif olmalıdır ve pratik olmalıdır; ve bu üç özellik de teoride aynı anda bulunmalıdır.

Açıklama (*explanatory*) boyutuyla ilgili olarak Horkheimer, felsefe ve sosyal bilimlere birleştirmeye çalışmakta ve teorinin öncelikle mevcut sosyal gerçeklikte neyin yanlış olduğunu açıklamayı amaçlaması gerektiğini söylemektedir. Mevcut toplumsal gerçeklikte neyin yanlış olduğu söylendikten sonra, bu

na bağlı olarak, teorinin, toplumsal dönüşüm ve toplumsal düzeni anlamaya çalışması gerektiğini iddia eder.¹⁶

Normatif boyutuyla ilgili olarak ise, eleştirel teori(ler), mevcut toplumun eleştirilebilmesi için açık ve net normlar, değerler sağlamayı amaçlar ve bu normatif kriterlerden hareketle de toplumsal dönüşümün gerçekleşebilmesinin imkânlarını oluşturmaya çalışır.¹⁷ Örneğin Horkheimer için, kapitalist bir toplum ancak daha demokratik hale getirilerek dönüştürülebilir ve bir toplumu bu hale getirebilmek için, “toplumsal hayatın insanlar tarafından kontrol edilebilir bütün koşulları, rasyonel bir toplumda gerçek bir uzlaşmaya (*consensus*) dayanır.” Eleştirel teorinin normatif boyutu, bu yüzden, en azından bir anlamda, kapitalist bir toplumun, “gerçek bir demokrasiye” dönüştürülebilmesiyle ilgilidir.¹⁸

Son olarak pratik boyutunda ise -ki bu aynı zamanda eleştirel teorinin özgürleştirici (*emancipatory*) amacıdır da- eleştirel teori, bir toplumu değiştirebilecek faktörleri belirlemeyi ve insanın özgürlüğünü sınırlandıran her türlü durumu ortadan kaldırabilmeyi amaçlar. Çünkü eleştirel teori “bazı bağlantısız veya bağımsız hedeflere, amaçlara ulaşabilme yollarını sağlamaya çalışmaz, aksine baskı ve zulüm durumlarında insanın özgürleşmesini sağlamaya çalışır.”¹⁹

Şerif Mardin, Merkez-Çevre ve Geleneksel Teori (ya da Problem-Çözücü Teori)

Bu noktada üzerinde durmak istediğimiz iki husus var. İlk olarak yapmak istediğimiz, Şerif Mardin'in

epistemolojik konumunu ve sosyal bilim anlayışının dayandığı temelleri anlamaya çalışmak. Bu konudaki iddialarımız çerçevesinde önemli ölçüde Alim Arlı'nın, Şerif Mardin hakkında yapmış olduğu çalışmanın, "Şerif Mardin'in Epistemolojik Konumu ve Sosyolojik Görüşleri" başlıklı bölümüne atıfta bulunacağız. Buradaki amacımız, Şerif Mardin'in epistemolojik konumunun ve sosyal bilim anlayışının, temel olarak, Horkheimer'in *eleştirel teori* düşüncesi çerçevesinde nerede durduğunu tespit edebilmek. Üzerinde durmak istediğimiz ikinci husus ise, özel olarak *merkez-çevre teorisinin* geleneksel teori & eleştirel teori bağlamında nerede durduğunu belirlemeye çalışmaktır. Bu noktada hem Horkheimer'in *geleneksel teori & eleştirel teori* düşüncesinden hem de Robert W. Cox'un *problem-çözücü teori & eleştirel teori* üzerine söylediklerinden yararlanacağız.

a. Şerif Mardin'in Epistemolojik Konumu

Entelektüeller neden ve kim için düşünce ve fikir üretirler? Weber'e göre entelektüeller, ürettikleri düşüncelerini herhangi bir siyasal yapı, ideoloji ya da devlet için değil; bilimsel gerçeklik uğruna üretirler. Bunu yapabilmek için de *nesnellik* ve *değer-tarafsızlığı* içerisinde olmaları gerekir.²⁰ İşte bu noktada, yansımaları Marx'ta ve daha sonra da Gramsci'de gördüğümüz bir meseleye dönüyoruz, yani bilimsel bilginin tarafsızlığı ya da entelektüelin bağımsızlığı meselesi. Marx'a göre her sosyal sınıfın içinde, o sınıfın fikirlerini ve düşüncelerini az ya da çok sistematik bir şekilde ifade eden, sunan bir düşünürler grubu vardır ve Marx bu kişileri, içinden çıktıkları sosyal sınıfların "teorik temsilcileri" (*theoretical rep-*

resentatives) olarak tanımlar.²¹ Gramsci de, benzer bir noktadan hareketle Weberyen ekolü eleştirir ve entelektüellerin değer-tarafsızlığı ya da nesnelliği gibi bir durumun sosyal gerçekliği yansıtmadığını iddia eder. Çünkü Gramsci'ye göre bir toplumdaki entelektüeller, toplum içerisinde havada asılı durmuş gibi yaşayan ve bir yere bağlı olmayan kişiler değildir; aksine, entelektüeller, belirli sosyal sınıflara "organik" olarak bağlıdır.²² Dolayısıyla, Weber'e göre bilimsel gerçeklik iddiasının kendisi entelektüel üretim için bir itici güçken, Gramsci'ye göre, entelektüellerin fikir ve düşünce üretmeleri için en önemli motivasyon aracı bir sosyal sınıfa "organik" bir şekilde bağlı olmalarıdır. Buna ilave olarak, Gramsci her sosyal sınıfın, kendi hegemonya mücadelesi çerçevesinde kendi organik entelektüellerini yaratması ve geliştirmesi gerektiğini de söyler; çünkü organik entelektüeller, hegemonya mücadelesinde, bu sınıfın fikirlerini, ideolojisini üretir ve aynı zamanda da o sosyal sınıfa yöneltilen eleştirilere cevap verirler.²³ Diğer taraftan, Weber'e göre böyle bir bağlılığın bizatihi kendisi bilimsel hakikatin bulunabilmesi noktasındaki en önemli engellerden biridir. Wallerstein'ın da belirttiği gibi, Weber'in bu duruşuyla hedef aldığı kişiler, "öncelikle sadakat duyguları şeyin soyut düzlemdeki bilimsel hakikat değil, Alman Reich'ı olduğunu düşünen Alman Üniversitelerindeki sağcı profesörlerdi."²⁴

Peki, bu tartışmalar çerçevesinde Şerif Mardin'in epistemolojik konumu, sosyal bilim anlayışı nerede durmaktadır? Şerif Mardin'in epistemolojik bakışı ve bu bakışın çalışmalarına yansımaları, bu makale çerçevesinde -özellikle- Mardin'in merkez-çevre te-

orisi hakkında yazdığı makaleyle alakalıdır diyebiliriz. Şerif Mardin'in genel olarak epistemoloji, özel olarak da merkez-çevre teorisi makalesine yansıttığı anlayışını bilmek, kendi makalemiz çerçevesinde Mardin'i ve merkez-çevre teorisini yukarıda bahsedilen temel ayrımlar çerçevesinde (Weberyan & Gramscian) bir yere yerleştirebilmemize imkân verecektir.

Bu noktada da Alim Arlı'nın yaptığı çalışmadan yararlanacağız. Alim Arlı, Şerif Mardin'in epistemolojik tavrını, temelde realist bilim anlayışına sahip olarak nitelendirse de, son dönem çalışmaları itibarıyla konvansiyonist bilim anlayışına doğru yol alan bir şekillenme yaşadığını iddia etmektedir.²⁵ Arlı'nın ifade ettiğine göre Mardin'in 1970'lere kadar uzanan dönemde yaptığı çalışmalarda realist bilim anlayışının belirgin bir biçimde baskın olduğu görülürken, *Din ve İdeoloji* adlı eserinde pozitivist bir anlayış içerisinde girmektedir. Fakat yine Arlı'nın ifadesiyle, Mardin daha sonra bu yaklaşımdan bilinçli bir şekilde uzaklaşmıştır.²⁶ Mardin'in realist epistemolojisini, temel olarak *tarihselci* olmasından hareketle, *anlamacı-yorumlamacı* olarak tanımlayan Arlı'ya göre, Mardin'in bilim anlayışı da esas olarak *anlama* temellidir:

Mardin'in çalışmalarında, sosyal yapıya, tarih içinde şekillenmiş fikrî yapılaşmalara (zihniyete) ve bu yapılaşmaların araştırılan tarihsel konjonktürle ilişkisine yapılan vurgu, süreç içinde teorik bir zenginleşmeyle daha da derinleşen bir "anlama" çabasına doğru seyretmiştir. Mardin'in, Osmanlı ve Türk modernleşmelerinin makro ve mikro toplumsal/siya-

sal yapılar üzerindeki sonuçları üzerine araştırmaları çeşitlendikçe, belirgin bir biçimde, epistemolojik bakışı anlamacı-yorumlamacı epistemolojinin verimlerini kullanmaya doğru yönelmiştir.²⁷

Şerif Mardin'in epistemolojik konumunun genel olarak Weberyan, anlamacı ekolden beslendiğini söyledikten sonra, şimdi de merkez-çevre teorisinin nasıl bir bakış açısıyla yazıldığına bakmamız gerekir. Bu noktada, Arlı'nın da ifade ettiği gibi bu makale "realist temelli, sosyal mekanizmaların keşfini amaçlayan bir çeşit anlamacı epistemolojinin" bir durağı olarak nitelendirilebilir.²⁸

Son tahlilde, biz de, Şerif Mardin'i ve merkez-çevre teorisini ele alan makalesini, Weberyan epistemolojik anlayış çerçevesinde değerlendirebileceğimizi düşünüyoruz. Bu noktada Arlı'nın, Şerif Mardin'in epistemolojik bakışının Weberyan temellerine ilişkin incelemesinin de bize bu girişimde katkı sağladığını ifade edebiliriz. Arlı bu konuda şöyle demektedir:

Realist ve konvansiyonist görüşlerin ilginç bir sentezini gördüğümüz Mardin'in bilim anlayışı, sosyal bilimin kurumsallaşmış yapısı içerisinde, yazmaya ilk başladığı zamandan itibaren Max Weber, Edward Shils, Alfred Schutz ve Karl Mannheim'ın bilim anlayışları, tartışmaları ve yaklaşımlarının derin izlerini taşımaktadır.²⁹

Şerif Mardin'in Weberyan sosyal bilim anlayışını gösterebilecek son örnek, son dönemde ürettiği bir "sosyolojik" kavram olan *mahalle baskısı*dır. Burada da Mardin, kendisinin ürettiği teorilerin (örn. *mer-*

kez-çevre teorisi), ya da “sosyolojik” kavramların (örn. *mahalle baskısı*) her türlü siyasal, sosyal, ideolojik etkiden, baskıdan vs. tamamen uzak ve bağımsız; böyle olduğu için de “bilimsel” olduğunu düşünebilir; fakat genel olarak Marx’ın, Frankfurt Okulu’nun ve Gramsci’nin eleştirdiği tam da bu noktadır. Bu anlayışa göre, bilgi üretimine yönelik bu türden bir bağımsızlık ve böyle bir entelektüellik veya bilim adamlılığı yoktur. Bu noktada Slater’in da ifade ettiği gibi, teorinin kendisinin temel alınışı artık sona erer ve teori, sınıf mücadelesinde bir araç haline gelir. Yani, bu süreçteki ara bağlantı, sınıfsal bağlılık ve sınıf mücadelesi olur.³⁰ Bilgi üretme de toplumsal işbölümünün, üretim ilişkilerinin bir parçasıdır ve hem entelektüeller hem de bilim insanları, bu üretim ilişkileri çerçevesinde belirli bir sınıfın (bilimsel) bilgi üretme anlamında entelektüelliğiyle meşgul olur. Kısaca ifade etmek gerekirse, entelektüel de bir emek işçisidir, onun harcadığı emek de zihinsel emektir ve dolayısıyla onun da bir sınıfsal bağlılığı vardır. Slater’ın belirttiği gibi Horkheimer’ın yapmaya çalıştığı şey bilgi ve bilimselliğe ilişkin toplumsal ve tarihsel belirleyicileri açığa çıkarmak ve bilginin, bilimselliğin tarih-dışlığını çürütmektir. Bunu Slater şöyle açıklamaktadır:

Bilimsel etkinlikler endüstri ve hükümet tarafından yönlendirilmekte ve finanse edilmektedir; onlar da büyük ölçüde üretim sürecine ilişkindir ve her şeyden önemlisi, algı nesnesi tarihsel olarak verilir, algı öznesi de (insan) kendi yöntem-bilimsel ve kategorik araçlarına bağlı olarak tarihsel ve toplumsal anlamda belirlenmiştir.³¹

b. Merkez-Çevre ve Geleneksel Teori (ya da Problem-Çözücü Teori)

Sosyal teoriler hakkında, Horkheimer’ın yaptığı sınıflandırmaya benzer bir sınıflandırmayı, Horkheimer’ın esinlenerek, Robert W. Cox da yapmıştır. Bu iki sınıflandırma arasındaki fark, Cox’un kendi sınıflandırmasında farklı bir isimlendirmeyi, yani *problem-çözücü teori & eleştirel teori* etiketlerini, kullanmayı tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Cox’a göre bu iki teori, iki farklı amacın ürünüdür. Cox’un çok atıf yapılan sözünde de belirttiği gibi, “teori her zaman bir kişi ve bir amaç içindir”.³²

Cox’un bahsettiği amaçlardan biri, toplumsal alandaki sorunların çözümüdür ve bu amaç doğal olarak *problem-çözücü* bir teorileştirmeye yol açar. Diğer amaç ise, bir öncekinden farklı olarak, “teorileştirme sürecine yön veren bakış açısının ve onun diğer bakış açılarıyla bağlantısının açıkça farkında olmak (bakış açıları üzerinde bakış açısına sahip olabilmek için) ve kabul edilebilir farklı bir bakış açısının seçilebilmesi imkânını -ki burada sorunsal alternatif bir dünyanın kurulabilmesidir- ortaya çıkarabilmektir”.³³ Bu amaç da *eleştirel teoriyi* ortaya çıkarır.

Problem-çözücü teori; analizine başlamak noktasında, toplumu, dünyayı, mevcut toplumsal ilişkileri, iktidar ilişkilerini ve bu ilişkilerin örgütlendiği kurumları bulduğu gibi, yani verili olarak kabul eder. Bu çerçevede, yapı içerisinde gördüğü bazı sorunları çözmeyi ve bu sayede de mevcut toplumsal ilişkilerin, iktidar ilişkilerinin ve kurumların düzgün, sorunsuz bir şekilde işlenmesini sağlayabilmeyi amaçlar.³⁴ Bu bağlamda “problem-çözücü teori, belirli bir

toplumdaki toplumsal ve siyasal yapıları, güç ilişkilerini meşrulaştırma eğilimine sahiptir” denilebilir.

Diğer taraftan eleştirel teori ise “dünyanın mevcut düzeninden ayrı durur ve düzenin nasıl meydana geldiğini sorar, sorgular. Eleştirel teori kurumları, toplumsal güç ilişkilerini verili olarak almaz; fakat onların kökenlerini, nasıl ve ne şekilde değiştirilebilir olup olmadıklarını sorgular.”³⁵ Son olarak Cox, eleştirel teorisinin bir tarih teorisi olsa da, sadece geçmişle değil, aynı zamanda devam eden bir tarihsel değişim süreciyle ve değişen bir gerçeklikle de uğraştığını ifade etmektedir.

Edward Shils’in, “toplumun bir merkezi vardır” söylemini olduğu gibi kabul eden Mardin, bunu Türk toplumuna uyarlarken de herhangi bir eleştiriye tâbi tutmamaktadır.³⁶ Yani Türk toplumunun neden bir merkezinin olduğunu sorunsallaştırmamakta ya da bu merkezin nasıl ve ne şekilde dönüştürülebileceğiyle, değiştirilebileceğiyle ilgilenmemektedir. Çalışmasında Mardin, Osmanlı ve erken Cumhuriyet toplumlarının bir resmini sunmakta, fakat bu resimlerde sorunlu noktaların olup olmadığıyla ve eğer varsa bile, doğal olarak sorunlu noktaların nasıl düzeltilebileceği, nasıl değiştirilebileceği ile ilgilenmemektedir. Horkheimer’in *geleneksel teoriye* yönelttiği en temel eleştirilerden biri olan “toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesine neden olmak” noktasından bakıldığında, Mardin’in merkez-çevre teorisi, merkez ile çevre başlıkları altında kümelenen toplumsal grupları, sınıfları, kendi buldukları konumlar itibarıyla resmetmekte ve bu hallerini teorik olarak yeniden üretmek meşrulaştırmaktadır denilebilir. Bu meşrulaştırma sürecinde unutulmaması gereken bir

nokta da *merkez* ve *çevre* kavramlarının aslında objektif, nesnel kavramlar olmadıkları; aksine normatif, değer yüklü kavramlar olduklarıdır. Örneğin kültür açısından, *büyük kültür* & *küçük kültür* ayrımı yapan Mardin, büyük kültürü *merkezle*, küçük kültürü de *çevre* ile eşleştirmekte ve ayrımı bu şekilde üretmektedir.³⁷

Yine benzer bir şekilde, merkezin amacının, serbestçe devinip duran kaynakları, yani çevreyi, düzene sokmak olduğunu söyleyen Mardin’in bu yaklaşımı, *geleneksel teorisinin*, toplumsal yapıdaki çelişkileri ortadan kaldırmaya çalışmak şeklindeki amacıyla da örtüşmektedir.³⁸ Analizinin temel kavramlarını, yani *merkez* ve *çevreyi*, kültürel bütünlüşmeci modelin önemli temsilcilerinden biri olan Shils’den³⁹ ödünç alan Mardin’in de, bu bütünlüşmeci anlayışın varsayımları ve temel argümanlarıyla hareket ettiği görülmektedir. Makalesinin başında geniş bir bakış açısı edinebilmek için, bir karşılaştırma yapmak gerektiğini söyleyen Mardin, bu karşılaştırmada, Osmanlı İmparatorluğu’nun, ortaya çıkmakta olan merkezileşmiş Batı devleti ve daha sonra onun yerine geçen modern ulus-devlet ile yan yana konarak ele alınması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁰ Bu karşılaştırma çerçevesinde önce Batı’nın durumundan bahseden Mardin, Batı’da, modern devleti yaratan merkezleşme sürecinde, merkezin, çevre güçleri denilebilecek güçlerle -örneğin feodal soylular, kentler, kasabalar, vs.- uzlaştığını ve bu uzlaşma sonucunda da ulus-devletin iyi eklemellenmiş bir yapı olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir.⁴¹ Mardin’in belirttiği gibi, “ne zaman bir uzlaşma ve hatta tek yanlı bir zafer ger-

çekleşse, çevresel gücün bir bölümünün merkezde bütünleşmesi de sağlanmış oluyordu. Böylece, feodal zümreler ya da 'ayrıcılıklar' ya da işçiler, yönetimle bütünleştiler."⁴² Batı'da bu karşı karşıya gelmeler neticesinde yaşanan *uzlaşmaları* ve dolayısıyla *toplumsal bütünleşmeyi* olumlu süreçler ve gelişmeler olarak gören Mardin, Osmanlı'da bu sürecin uzlaşma yerine *çatışmalarla* geçmiş olmasını ise Osmanlı'nın bir eksikliği şeklinde değerlendirmektedir. Mardin şöyle demektedir:

19. yüzyıldan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda, katmerli karşı karşıya gelmenin ve bütünleşmenin bu ayırt edici özellikleri [yani uzlaşma]* eksik gibi gözükmektedir. Daha doğrusu, temel karşı karşıya gelme, tek boyutlu ve her zaman merkez ile çevre arasındaki bir çatışma olarak ortaya çıkıyordu.⁴³

Merkez-çevre bütünleşmesini istemenin ise kendisinde, kendinden menkul bir değeri yoktur. Bu bakış açısı, yani sosyal bütünleşmeci bakış açısı, Cox'un belirttiği şekliyle sorunları çözmeye çalışıcı (problem-çözücü) bir anlayışın sonucu olarak değerlendirilebilir. Yani sosyal bütünleşme sürecinde ve sorunlar çözülürken, toplumsal alandaki çelişkiler, çatlaklar, toplumsal yapının geneliyle uyumluluk haline getirilirken, bu süreçte, çevre güçleri, merkez tarafından yutulabilir, emilebilir (*absorb*) ve sosyal bilimci de bu emme sürecinin meşrulaştırıcısı haline gelir. Yani burada söz konusu sorunlu nokta, bizatihi sosyal bütünleşmenin gerçekleşiyor olması veya

* Yazarın notu.

gerçekleşmesi değil; sosyal bütünleşmenin, neler feda edilerek, neler ortadan kaldırılarak gerçekleştirileceği ile ilgilidir. Bu noktada Shils'in ve diğer sosyal bütünleşmecilerin içine düştüğü sorunlu nokta, sosyal bütünleşmenin, aslında toplumsal alan içerisinde bulunan belli bir sosyal sınıfın, grubun değerlerine, taleplerine göre olduğunu görmemeleridir. Mardin'in de Osmanlı toplumu örneğinde bahsettiği gibi, "Merkez-Çevre kopukluğunun bir başka vurucu ögesi, merkezin, bir Osmanlı-öncesi soylular zümresinden kalan izlere ve yıldızları Osmanlılarla birlikte parlayan taşralı bazı güçlü ailelere karşı kuşkuyla davranmasıydı."⁴⁴ Buradaki sosyal bütünleşme sürecinde yaşanan ya da yaşanması muhtemel olan risk, toplumsal bütünleşmenin çevredeki güçlerin feda edilmesi uğruna gerçekleştirilmesi ihtimalidir. Bu noktaya Mardin'in makalesinden bir-iki örnek vermek gerekirse, yukarıda bahsettiğimiz büyük kültür & küçük kültür örneği ve II. Abdülhamid döneminde uygulanan bazı politikarlardan bahsedilebilir. Özellikle II. Abdülhamid örneğinde Mardin'in kullandığı dil zaten bizim anlatmak istediğimizi açık bir şekilde göstermektedir.

Büyük kültür & küçük kültür örneğinde Mardin, yukarıda da bahsedilen saptamayı yaptıktan sonra, yani çevrenin kültür bakımından ikincil bir statüye sahip olduğunun farkında olduğunu belirttikten sonra şöyle demektedir:

Nitekim bu farkında oluş, çevrenin, seçkinler kültürünün üsluplarını acemice taklit edişinde çok iyi bir biçimde dile gelir.⁴⁵

II. Abdülhamid döneminde yaşanan bir olay ise durumu daha iyi açıklamaktadır. Mardin şöyle demektedir:

19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, Osmanlı devleti, çevrenin gündelik yaşamında varlığını gittikçe daha çok duyuruyordu. II. Abdülhamit (1876-1909), hâlâ göçebe yaşayanları yerleşik düzene geçmek konusunda *zorlayarak* çevrenin *bütünleştirilmesine* devam etmeye çalıştı. Sultan, Müslüman Osmanlı çevresine, merkezle bir ve aynı şey olduğu duygusunu aşılamaya girişti.⁴⁶

Burada açıkça görüldüğü gibi asıl sorun, sosyal teorinin, toplumsal yapıdaki farklılıkların, çeşitliliklerin törpülenmesi, belki de ortadan kaldırılmasının meşrulaştırılması yolunda bir işlev görmesidir. Farklılıkları törpülenen kesim çevredir ve çevreye gösterilen normatif hedef, merkez gibi olmaktır. Bu durum, kültür meselesinde, çevrenin küçük kültürü terk edip, büyük kültüre ulaşmaya çalışmasıyken; diğer örnekte de belli bir toplumsal hayat tarzını terk edip, merkezin benimsediği bir hayat tarzını benimsemesidir. Burada sosyal bütünleşme, anlayış, Mardin'in ifadesinde *bütünleştirilmeye*, yani toplumsal yapı içinde bulunan bir grubun, bir sınıfın, diğer sınıfları, grupları kendisine bütünleştirmesine dönüşmekte; ayrıca bu süreç *zor* kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

Bu toplumsal bütünleşme sürecinde, merkezin çevre üzerinde denetim kurduğu ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda, merkezin değerlerinin çevre üzerinde hâkimiyet kurması ve bütünleşme uğruna çevrenin değerlerinin giderek ortadan kalkması du-

rumu söz konusu olabilmektedir. Bu noktada çatışmanın varolmasını bir sorun olarak görmek de, merkez lehine gerçekleştirilecek olan bu toplumsal bütünleşmenin merkez için olabildiğince az zararlı geçmesini temin edebilecek bir faktör olarak işlev görmektedir.

Eleştirel Bir Teori: Gramscian Siyaset Teorisi

Gramscian siyaset teorisi ülkemizde çok rağbet görmüştür diyemeyiz. Onun çalışmaları ya da teorilerini açıklayan bazı ikincil kaynaklar⁴⁷ Türkçeye çevrilmiş, fakat teorisini Türk siyasetini açıklama, anlama çerçevesinde kullanmaya çalışan çok kişi olmuştur. Bu noktada, az da olsa birkaç kaynağın Gramsci'nin siyaset teorisinden Türk siyasasını açıklamada ve anlamada faydalandığını söyleyebiliriz. Bunlardan bir kısmı radikal sol diyebileceğimiz akımlar⁴⁸ tarafından parti yayınlarında ortaya konmuş, bir kısmı da bazı akademisyenler⁴⁹ tarafından kendi çalışmalarında kullanılmıştır. Fakat bu çalışmalar hem sayıca azdır, hem de Gramsci'nin siyaset teorisini bir bütün olarak ele almazlar. Radikal sol partiler Gramsci'nin daha ziyade siyasal mücadelenin nasıl yapılabileceği/yapılması gerektiği konusunda ileri sürdüğü, "manevra savaşı" (*war of movement*) ve "mevzi savaşı" (*war of position*) kavramlarıyla ilgilenmiş; Hasan Bülent Kahraman da Gramsci'nin sadece "tarihsel blok" (*historical bloc*) kavramını bazı analizlerinde kullanmıştır.⁵⁰ Kahraman'ın Gramsci kullanımının bütünlüklü bir amaç taşımadığı ortadadır; çünkü ona göre merkez-çevre teorisi Türk siyasasını açıklamadaki

geçerliliğini ve gücünü önemli ölçüde korumaktadır. Kahraman'ın tek şerhi, bu teorinin 1980 sonrasındaki bazı gelişmeleri açıklamada biraz yetersiz kalmış olması hakkındadır. Özellikle merkez-çevre teorisindeki *merkez* kavramının 1980 sonrasındaki gelişmeler göz önüne alınarak biraz daha ayrıntılandırılmasını isteyen Kahraman, Gramsci'nin *tarihsel blok* kavramına da bu noktada başvurmuştur.⁵¹ Bu alanda Muharrem Tünay'ın çalışması önemlidir denilebilir. Tünay özel olarak 1980'ler Türkiye'sinde yaşanan politik ve sosyo-ekonomik dönüşümleri açıklamada kullanmaya çalışmıştır, Gramscian teoriyi.⁵² Bunun dışında bahsedilmesi gereken bir isim daha var: Bertil Videt. Videt ise ODTÜ'den yüksek lisans, Kopenhag Üniversitesi'nden doktora dereceleri bulunan Danimarkalı bir siyaset bilimcidir. Şu anda IIRE'nin (International Institute for Research and Education) direktörlüğünü yürüten Videt, Gramsci'nin ölümünün 70. yılı anısına düzenlenen konferansta, Gramsci'nin *hegemonya teorisini* Türk siyasetine uyarlama girişiminde bulunmuştur.⁵³ Alandaki diğer çalışmalara bakıldığında, Videt'in çalışması aslında, amaçladığı şey açısından, en önemli girişim olarak nitelendirilebilir; her ne kadar çalışmasında vardığı sonuçlar tartışılabilir olsa da. Bu çalışmasında Videt, Gramsci'nin hegemonya teorisini Kemalizm'e uyarlamış ve Kemalizm'in Türkiye'de, Gramscian anlamda, bir hegemonya kurabildiğini iddia edip, bunun tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkışını ve gelişimini incelemiştir.

Diğer çalışmalar arasında önemli olarak sayılabileceklerden biri de Mesut Yeğen'in "Kemalizm ve He-

gemonya?" başlıklı kısa makalesidir. Makalesinde Gramscian *hegemonya* kavramını Kemalizm'in anlaşılmasına uyarlamaya çalışan Yeğen, Videt'in vardığı sonucu tersi bir sonuca varmakta ve Kemalizm'in bir hegemonya kuramadığını iddia etmektedir.⁵⁴

Sonuç ve Genel Değerlendirme: Teorik Eleştiriler ve Karşılaştırmalar

Sonuç kısmında, merkez-çevre teorisi hakkında yukarıda yaptığımız eleştirileri genel olarak tekrar ele almaya ve eleştirdiğimiz noktalar konusunda Gramscian siyaset teorisinin üstün olabilecek yanlarını açıklamaya, göstermeye çalışacağız. Bu tekrar değerlendirme sürecini karşılaştırmalı olarak -yani merkez-çevre teorisi & Gramscian siyaset teorisi arasında- ve dört madde altında yapacağız.

(1) Merkez-çevre teorisine yaptığımız ilk eleştiri, bu teorinin toplumsal ve siyasal değişimi anlamada yeterli açıklamalar sağlamasıyla ilgiliydi. Teori, sosyal ve siyasal alandaki değişimin nasıl olduğuna, nasıl gerçekleştiğine özel bir önem vermediğinden ya da bizzatıhi değişimin nasıl gerçekleşebileceğini önemsemediğinden, mevcut siyasal durumu sorgulamaktan ziyade, onu meşrulaştırıcı bir işlev görmektedir. Yani, merkezi ve çevreyi toplumsal alanda tanımlıyor, ama bunun değişiminin nasıl olduğunu ayrıntılı olarak açıklamıyor. Böyle olunca da siyasal alandaki mevcut merkez ve çevrenin konumlarını sabitleştirmek ve bu durumu da normalleştirmek & meşrulaştırmak gibi bir işlev gördüğü söylenebilir. Bu tür teoriler toplumların yoğun yapı-

sal dönüşüm yaşadıkları dönemleri açıklayabilmekten uzaktır. Zaten merkez-çevre teorisine yönelik eleştirilerin de, Türk toplumunun ve siyasasının yoğun bir yapısal dönüşüm, değişim geçirdiği 1980 sonrası dönemden itibaren dile getirilmeye başlaması önemlidir.

Diğer taraftan Gramscian siyaset teorisi, hem mevcudu anlamaya, açıklamaya, hem de mevcudun nasıl değiştirilebileceğine ve değişebileceğine önem verdiği için dolayı, problem-çözücü veya geleneksel teori sınıflandırmasında değil, eleştirel teori sınıflandırmasında ele alınabilir. Bu bağlamda da mevcut siyasal yapıyı ve o yapı içerisindeki aktörlerin durumlarını meşrulaştıran değil, daha ziyade sorgulayan bir tavır içerisindedir. Buna ek olarak Gramscian siyaset teorisi bize değişimi anlamada birçok teorik kavram sağlamaktadır. Değişimin nasıl gerçekleşebileceği konusunda süreci anlamamıza *tarihsel blok*, *mevzi savaşı*, *manevra savaşı*, *transformativizm* gibi kavramlarla yardımcı olmaktadır. Zaten Gramsci'nin esas amacı, bizatihi içinde yaşadığı kapitalist toplumda kök salmış burjuva hegemonyasına karşı nasıl siyasal bir başarı kazanılabileceği ve bu bağlamda da, işçi sınıfının nasıl bir toplumsal ve siyasal değişimi gerçekleştirip kendi hegemonyasını kurabileceği türünden sorunlara teorik düzlemde bazı cevaplar üretebilmektir.

(2) Merkez-çevre teorisi, *merkez* ve *çevre* diye bilinen temel kavramları dışında, ele aldığımız sosyal gerçeklik alanını anlamada/açıklamada pek fazla teorik araç/kavram sunmaz. Bu durum iki açıdan sorun oluşturur. Birincisi, teori, toplumsal ve siya-

sal gerçeklik alanını, merkez ve çevre ikiliğine indirgeyerek yapılabilecek analizi çok basitleştirir. Yani, bu analiz çerçevesiyle birlikte merkez-çevre teorisi, sosyal ve siyasal alandaki çeşitlilikleri, farklılıkları iki potada toplayıp, bir anlamda analizin çeşitliliğini, zenginliğini ve açıklama gücünü ortadan kaldırır. Buna bağlı olarak ikincisi de, bu sayede toplumda ve siyasal alanda sanki sadece iki mücadele aktörü varmış gibi bir durum ortaya çıkarır. İki aktörlü bir durumu ortaya çıkarması da, siyaseti ve toplumu, sanki bu iki aktörün sürekli ve bitmek bilmeyecek bir mücadelesi şeklinde sunmaktadır. Hâlbuki o analiz çerçevesinin içerisinde daha birçok toplumsal aktör olabilir ve bunlar da belki o aktörlerden bazılarıyla ittifak yapabilirler. Kazım Ateş'in Cumhuriyetin kuruluş dönemindeki ulusal kimlik inşası içinde Alevilerin merkez-çevre eksenindeki konumlarını tartıştığı makalesinin temel sorunsalı da benzer bir durumdan ortaya çıkmaktadır. Ateş şöyle demektedir:

Kanaatimce, Mardin'in merkez-çevre kavramsallaştırması ulusal-kimliğin (ve buna bağlı olarak tanımlanan yurttaşlık rejiminin) inşa sürecinde, çevrede bulunan farklı etnik, dinsel grupların (özellikle gayr-i Türk ve gayr-i Sünni gruplar) içerilmesi-dışlanması stratejilerinin anlaşılmasına kısmi ve sınırlı bir katkıda bulunmaktadır. Merkez-çevre ikiliğini, seküler-milliyetçi elitler ile İslam'ı sosyal-kültürel bütünlüğünün ideolojisi olarak yaşayan halk ayrımı üzerine inşa etmek, gayr-i Müslimleri, Kürtleri, Alevileri ve diğer etnik-dinsel grupları, zorunlu olarak analizin dışında bırakmak demektir.⁵⁵

Diğer taraftan Gramscian siyaset teorisi ise kavramsal araçlar açısından oldukça zengindir. *Hegemonya, tarihsel-blok, sezarizm, transformismo, organik entelektüel, modern-prens, politik toplum & sivil toplum* vb. Gramsci'nin ürettiği teorik araçlardır. Bu teorik zenginliğin dışında, her ne kadar Gramscian teoride de hegemonik ve subaltern (alt-sınıflar) gibi iki temel aktör bulunsun da, bunlar yapı içerisindeki, özellikle *aktör* anlamındaki çeşitliliğin/farklılığın üzerini örtmez. Bu kavramlar daha ziyade, siyasal ve toplumsal alandaki farklı aktörlerin gruplaştırılmasına yarayan kavramlardır. Merkez-çevre ise bir bakıma içerisine herkesin doldurulabileceği kavramlardır. Gramscian teori, toplumsal ve siyasal alandaki farklılıkları, çeşitlilikleri göz önünde bulundurarak, hem analizi zenginleştirir hem de güçlendirir/kuvvetlendirir.

(3) Merkez-çevre teorisinde merkez ve çevre kavramlarının esnekliğinden, serbestliğinden ve gevşekliğinden dolayı analizlerin pek sağlıklı olamayacağı iddia edebiliriz. Çünkü bu analizde kimin merkez, kimin çevre olduğu her zaman keskin çizgilerle çizilmeyebilir. Bu belirsizlikleri gidermeye çalışan çeşitli çalışmaların varlığı sorunun önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda örneğin Hasan Bülent Kahraman yeni kitabında, “merkezdeki çevre”, “çevredeki merkez” vs. gibi yeni kavramsallaştırmalar geliştirmeye çalışmaktadır.⁵⁶ Benzer bir şekilde Levent Gönenç de, 2000'li yıllarda merkez-çevre kuramının kullanılabilirliğini tartıştığı makalesinde bu noktaya dikkat çekmektedir. Buna göre, önceki literatürde merkez-çevre ikiliğindeki *çevre*, dağınık bir alanı, aralarında önemli farklılıklar bulunan çeşitli

unsurları barındıran heterojen bir görünümü ifade etmektedir. Ancak bu yerinde tespite rağmen, Levent Gönenç'in de belirttiği gibi, söz konusu farklılaşmaların çerçevesi tam olarak çizilmemiş ve bu sürecin aktörleri net olarak tanımlanmamıştır. Oysa, yine Gönenç'in belirttiği gibi, çevrenin kendi içinde zamanla ortaya çıkan farklılıklar, yeni alt kategorilerin tanımlanmasını gerektirmektedir.⁵⁷ Son olarak “bugün, çevre aktörleri, tutum ve yönelimleri ve merkezle olan ilişkileri açısından, kapsayıcı ve tek bir ‘çevre’ kategorisi içinde açıklanamayacak kadar farklılaşmış bulunmaktadır” diyen Gönenç, bu soruna çözüm olarak da yeni bir kavramsallaştırmayı, “yakın çevre-uzak çevre” ayrımını önermektedir.⁵⁸

Gramscian siyaset teorisinde ise aktörleri ve yapıyı anlatan/açıklayan kavramlar oldukça belirgindir -ki bu aktörler genelde toplumsal sınıflardır- yani burada *merkez* ve *çevre* gibi çok esnek, gevşek ve geniş kavramlar yoktur. Belli bir kavramla, hangi aktörün kastedildiği açık ve belirgindir. Tabii ki bu, Gramscian siyaset teorisindeki kavramların katı ve hiç değiştirilemez olduğu anlamına gelmez; fakat bizim burada söyleyemeye çalıştığımız, Gramscian siyaset teorisindeki kavramların, merkez-çevre teorisine nazaran daha belirgin olduğudur. Bu belirginlikler sayesinde de analizin ve yapılan açıklamaların daha açık, belirgin, anlaşılır olması sağlanmış olur.

(4) Merkez-çevre teorisi, merkez ve çevre arasındaki etkileşimin, mücadelenin nasıl sürdüğünü, yürüdüğünü ayrıntılı olarak açıklamamaktadır. Daha doğru bir ifadeyle, teori çevrenin bir gün merkez olabilip olamayacağını ya da oluyorsa, bunun nasıl

olabileceğini, ya da bu mücadele sürecinde hangi araçların, kaynakların daha belirleyici rol oynadığını açıklamaz. Örneğin, bu süreçte ekonominin mi, yoksa kültürel değerlerin, fikirlerin ya da başka araçlar ve kaynaklar mı daha önemli olduğunu ya da hangi derecelerde önemli olduklarını belirtmez. Bunun yerine çevreyi, toplumsal bütünlüşmeci bakış açısından hareketle, merkeze eklememesi gereken, merkezle bütünlüş(tiril)me sürecinde merkez tarafından eritilmesi, emilmesi gereken bir alan ya da aktör olarak değerlendirir.

Gramscian siyaset teorisinde ise hegemonik ve subaltern (alt-sınıflar) aktörler arasındaki mücadelenin, etkileşimin nasıl sürdüğü Gramscian teoride gayet açık ve belirgin bir şekilde anlatılmıştır. Gramsci, bu süreci, mücadeleyi anlamada, açıklamada, analiz etmede kullanılabilir, birçok teorik ve kavramsal araç -*mevzi savaşı, manevra savaşı, transformismo, organik entelektüel, tarihsel-blok* vs.- geliştirmiştir. Bunların yanı sıra, Gramsci, Marksist bir teorisyen olması itibarıyla, doğal olarak ekonomiye daha fazla önem vermektedir, fakat bununla birlikte, *ekonomizm* diye adlandırıp eleştirdiği determinist bir Marksizm anlayışına -yani altyapının mekanik bir şekilde üstyapıyı belirlediği şeklindeki bir anlayışa- da gitmez ve hatta bunu sert bir şekilde eleştirir.

Ek: Türkçe Gramsci Kaynakçası

Anderson, Perry, *Gramsci, Hegemonya, Doğu Batı Sorunu ve Strateji*, İstanbul: Salyangoz Yayınları, Şubat 2007.

Bobbio, Norberto, Jacques Texier, *Gramsci ve Sivil Toplum*, çev. Arda İpek, Kenan Somer; ed. Erhan Göksel, Ankara: Savaş Yayınları, 1982.

Crehan, Kate, *Gramsci Kültür Antropolojisi*, çev. Ümit Aydoğmuş, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2006.

Fiori, Guiseppo, *Bir Devrimcinin Yaşamı: A. Gramsci*, çev. Kudret Emiroğlu, Ankara: V Yayınları, 1989.

Gramsci, Antonio, *Aydınlar ve Toplum*, İstanbul: Çan Yayınları, 1967.

Gramsci, Antonio, *Din-Üretim Biçimleri Üstüne: Tarihsel Uzlaşma*, çev. Yılmaz Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984.

Gramsci, Antonio, *Felsefe ve Politika Sorunları*, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Payel Yayınları, 1959.

Gramsci, Antonio, *Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları*, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Belge Yayınları, 2003.

Gramsci, Antonio, *Komünist Partiye Doğru*, İstanbul, Belge Yayınları: 1998, Mayıs 1998.

Hall, Stuart, Bob Lubbley, Gregor McLennam, *Siyaset ve İdeoloji: Gramsci*, çev. Sadun Emrealp; yay. haz. Erhan Erkan, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.

Lombardi, Franco, *Antonio Gramsci'nin Marksist Pedagojisi*, çev. Sibel Özbudun, Başak Ekmen, Ankara: Ütopya Yayınları, 2000.

Portelli, Hugues, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, çev. Kenan Somer, Ankara: Savaş Yayınları, 1982.

Texier, Jacques, *Gramsci ve Felsefe*, çev. Kenan Somer, Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık, 1985.

THKP-C/HDÖ, *Gramsci Üzerine*, Eriş Yay., 1989, <http://www.kurtuluscephesi.com/eris/gramsci.html> (2008-04-26).

Dipnotlar

- 1 AK Parti için açılan kapatma davası, Ergenekon soruşturması.
- 2 Şerif Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, ss. 35-77.
- 3 Bu gruptakiler için bir akademisyenin, Davut Dursun'un ve iki önemli köşe yazarının, Taha Akyol ve İsmet Berkan'ın isimlerini zikredebiliriz.
- 4 Örneğin Kazım Ateş, "Ulusal Kimlik İçinde Alevi-Yurttaş ve Merkez-Çevre Ekseni Yeniden Düşünmek", *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 259-275; Meltem Ahıska, "Hayal Edilemeyen Toplum: Türkiye'de 'Çevresiz Merkez' ve Garbiyatçılık", *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 11-29; Levent Gönenç, "2000'li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek", *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 129-151; Alim Arlı, "Devletin Sürekliliği, Devrimin Muhafazası, Toplumun Denetimi Sorunu: Merkez-Çevre Paradigmasının Sınırlılıkları Üzerine Notlar", *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 97-127; Fethi Açıkel, "Entegratif Toplum ve Muarızları: 'Merkez-Çevre' Paradigması Üzerine Eleştirel Notlar", *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 31-69. Bunlara ilave olarak şu kişiler de sayılabilir: Hasan Bülent Kahraman, İbrahim Kalın, Fuat E. Keyman, Eser Karakaş, Mümtazer Türköne.
- 5 Örneğin Suavi Aydın, "Paradigmada Tarihsel Yorumun Sınırları: Merkez-Çevre Temellendirmeleri Üzerinden Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 71-95; Menderes Çınar, "Kültürel Yabancılaşma Tezi Üzerine", *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 153-165. Bunlara ilave olarak da şu kişiler sayılabilir: Ahmet İnsel, Ayşe Kadioğlu, Atilla Yayla, Nuray Mert, Mehmet Altan, Ali Bulaç, Ömer Laçiner.
- 6 Ahmet Çiğdem, Fethi Açıkel vd., "Şerif Mardin'le Merkez-Çevre Analizi Üzerine", *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss: 7-10.
- 7 Bu makalenin yazarı pozitivist bir sosyal bilim anlayışına sahip değildir, fakat anlatımı kolaylaştırması açısından *normatif-pozitif, objektif-sübjektif* türünden pozitivist sos-

- yal bilim anlayışını yansıtan kavramlar bu makalede kullanılmaktadır.
- 8 Karl Marx, *The Marx-Engels Reader*, ed. R. Tucker (Norton 1978), s. 145.
- 9 Phil Slater, *Frankfurt Okulu, Kökeni ve Önemi: Marksist Bir Yaklaşım*, çev. Ahmet Özden (Kabalıcı Yayınları: İstanbul 1998), s. 62.
- 10 Horkheimer, Max, "Hakikat Sorunu Üzerine", *Geleneksel ve Eleştirel Kuram* içinde, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2005, s. 182.
- 11 Scott Burchill vd., *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan 2005, s. 139.
- 12 Max Horkheimer, "Geleneksel Kuram ve Eleştirel Kuram", *Geleneksel ve Eleştirel Kuram* içinde, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2005, s. 369.
- 13 Max Horkheimer, "Traditional and Critical Theory", *Critical Theory: Selected Essays* içinde, The Continuum Publishing Company, New York 2002.
- 14 Slater, *Frankfurt Okulu, Kökeni ve Önemi*, s. 63.
- 15 Burchill, *Theories of International Relations*, s. 139.
- 16 "Critical Theory", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/> (2007-03-14).
- 17 "Critical Theory".
- 18 "Critical Theory".
- 19 "Critical Theory".
- 20 Immanuel Wallerstein, "Bir Geçiş Çağında Entelektüeller", *21. Yüzyılda Siyaset*, Aram Yay., İstanbul 2004, ss. 25-30.
- 21 Richard Ashcraft, "Marx and Political Theory", *Comparative Studies in Society and History*, vol. 26, no. 4 (Ekim 1984), s. 638.
- 22 Antonio Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, Alan Yay., İstanbul 1967.
- 23 Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*.
- 24 Wallerstein, "Bir Geçiş Çağında Entelektüeller", s. 29.

- 25 Alim Arlı, *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, Küre Yay., İstanbul 2004, s. 88.
- 26 Arlı, *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, s. 88-89.
- 27 Arlı, *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, s. 90.
- 28 Arlı, *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, s. 91.
- 29 Arlı, *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, s. 92.
- 30 Slater, *Frankfurt Okulu, Kökeni ve Önemi*, ss. 65-68.
- 31 Slater, *Frankfurt Okulu, Kökeni ve Önemi*, s. 63.
- 32 Robert W. Cox, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Approaches to World Order*, UK: Cambridge University 1996, s. 87.
- 33 Cox, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory", s. 88.
- 34 Cox, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory", s. 88.
- 35 Cox, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory", s. 88.
- 36 Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 35.
- 37 Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 56.
- 38 Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 35.
- 39 Menderes Çınar, "Kültürel Yabancılaşma Tezi Üzerine", *Toplum ve Bilim*, sy. 105, s. 153.
- 40 Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 36.
- 41 Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 37.
- 42 Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 37.
- 43 Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 38.
- 44 Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", ss. 39-40.
- 45 Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 45.
- 46 Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 50. [Vurgular bizim]
- 47 bkz. Ek: Türkçe Gramsci Kaynakçası
- 48 bkz. THKP-C/HDÖ, *Gramsci Üzerine*, Eriş Yay., 1989, <http://www.kurtuluscephesi.com/eris/gramsci.html> (2008-04-26).
- 49 bkz. Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi – I*, Agora Kitaplığı Yay., İstanbul, Eylül 2008; *Türk Sağı ve AKP*, Agora Kitaplığı Yay., İstanbul, Şubat 2007; Muharrem Tünay, "The Turkish New Right's Attempt At Hegemony", *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey* içinde, Praeger Publishers, (ed.) Atilla Eralp, Muharrem Tünay ve Birol Yeşilada, Praeger Pub., London 1993, ss. 11-31; A. Raşit Kaya, "Adımı Koyalım: Tutmayan Hegemonya", *Liberalizm, Devlet ve Hegemonya* içinde, (ed.) E. Fuat Keyman, Everest Yay., İstanbul 2002. ss. 1-9; Galip L. Yalman, "Hegemonya Projeleri Olarak Devletçilik, Kalkınmacılık ve Piyasa", *Liberalizm, Devlet ve Hegemonya* içinde, Everest Yay., İstanbul 2002, ss. 315-340; Mesut Yeğen, "Kemalizm ve Hegemonya?", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (ed.) Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yay., İstanbul 2002, ss. 56-74; Nur Betül Çelik, "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* içinde, (ed.) Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yay., İstanbul 2002, ss. 75-91; Nemci Erdoğan, "Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* içinde, (ed.) Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yay., İstanbul 2002, ss. 584-591; Taha Parla, Andrew Davison, *Corporatist Ideology in Kemalist Turkey: Progress or Order?*, Syracuse University Press, New York 2004; Bertil Videt, "Applying the Theory of Hegemony: The Turkish Case", Lecture given at the Conference *Antonio Gramsci Today: 70 Years After Gramsci's Death, The Legacy and Relevance of His Thought Today*, International

- Institute for Research and Education, Amsterdam, 8 Aralık 2007.
- 50 Hasan Bülent Kahraman, “1950 Seçimleri ve DP İktidarı: AKP'nin İlk Kaynağı”, *Türk Sağı ve AKP* içinde, Agora Kitaplığı Yayınları: İstanbul, Şubat 2007, s. 5.
- 51 Kahraman, “1950 Seçimleri ve DP İktidarı: AKP'nin İlk Kaynağı”, s. 5.
- 52 Muharrem Tünay, “The Turkish New Right's Attempt At Hegemony”, *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey* içinde, Praeger Publishers: London 1993, ss. 11-31.
- 53 Bertil Videt, “Applying the Theory of Hegemony: The Turkish Case”, Lecture given at the Conference *Antonio Gramsci Today: 70 Years After Gramsci's Death: The Legacy and Relevance of His Thought Today*, International Institute for Research and Education, Amsterdam, 8 Aralık 2007.
- 54 Mesut Yeğen, “Kemalizm ve Hegemonya?”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* içinde, (ed.) Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları: İstanbul 2002, s. 67.
- 55 Kazım Ateş, “Ulusal Kimlik İçinde Alevi-Yurttaş ve Merkez-Çevre Eksenini Yeniden Düşünmek”, *Toplum ve Bilim*, sy. 105, s. 260.
- 56 bkz. Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi – I*.
- 57 Levent Gönenç, “2000'li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek”, *Toplum ve Bilim*, sy. 105, s. 132.
- 58 Gönenç, “2000'li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek”, s. 132.
- Arlı, Alim, *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*, Küre Yayınları: İstanbul 2004.
- Arlı, Alim, “Devletin Sürekliliği, Devrimin Muhafazası, Toplumun Denetimi Sorunu: Merkez-Çevre Paradigmasının Sınırlılıkları Üzerine Notlar”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 105, ss. 97-127.
- Ahıska, Meltem, “Hayal Edilemeyen Toplum: Türkiye'de 'Çevresiz Merkez' ve Garbiyatçılık”, *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 11-29.
- Ashcraft, Richard, “Marx and Political Theory”, *Comparative Studies in Society and History*, vol. 26, no. 4 (Ekim 1984), ss. 637-671.
- Ateş, Kazım, “Ulusal Kimlik İçinde Alevi-Yurttaş ve Merkez-Çevre Eksenini Yeniden Düşünmek”, *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 259-275.
- Aydın, Suavi, “Paradigmada Tarihsel Yorumun Sınırları: Merkez-Çevre Temellendirmeleri Üzerinden Düşünceler”, *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 71-95.
- Burchill, Scott (ve diğerleri), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan 2005.
- Cox, Robert W., “Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Approaches to World Order*, UK: Cambridge University Yay., 1996.
- Çelik, Nur Betül, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* içinde, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yay.: İstanbul 2002, ss. 75-91.
- Çınar, Menderes, “Kültürel Yabancılaşma Tezi Üzerine”, *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 153-165.
- Çiğdem Ahmet, Açikel Fethi vd., “Şerif Mardin'le Merkez-Çevre Analizi Üzerine”, *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss: 7-10.
- Erdoğan, Necmi, “Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (ed.) Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yay.: İstanbul 2002, ss. 584-591.

Kaynakça

- Açikel, Fethi, “Entegratif Toplum ve Muarızları: 'Merkez-Çevre' Paradigması Üzerine Eleştirel Notlar”, *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 31-69.

- Gönenç, Levent, “2000’li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek”, *Toplum ve Bilim*, sy. 105, ss. 129-151.
- Gramsci, Antonio, *Aydınlar ve Toplum*, Alan Yay., İstanbul – 1967.
- Horkheimer, Max, “Hakikat Sorunu Üzerine”, *Geleneksel ve Eleştirel Kuram* içinde, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yay.: İstanbul 2005.
- Horkheimer, Max, “Geleneksel Kuram ve Eleştirel Kuram”, *Geleneksel ve Eleştirel Kuram* içinde, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2005.
- Horkheimer, Max, “Traditional and Critical Theory”, *Critical Theory: Selected Essays* içinde, The Continuum Publishing Company, New York – 2002.
- Kahraman, Hasan Bülent, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi – I*, Agora Kitaplığı Yay.: İstanbul, Eylül 2008.
- Kahraman, Hasan Bülent, *Türk Sağı ve AKP*, Agora Kitaplığı Yay.: İstanbul, Şubat 2007.
- Kahraman, Hasan Bülent, “1950 Seçimleri ve DP İktidarı: AKP’nin İlk Kaynağı”, *Türk Sağı ve AKP* içinde, Agora Kitaplığı Yay.: İstanbul, Şubat 2007.
- Kaya, A. Raşit, “Adımı Koyalım: Tutmayan Hegemonya”, *Liberalizm, Devlet ve Hegemonya* İçinde, (ed.) E. Fuat Keyman, Everest Yay., İstanbul 2002.
- Mardin, Şerif, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset* içinde, İletişim Yay.: İstanbul 2003.
- Marx, Karl, *The Marx-Engels Reader*, (ed. R. Tucker), Norton, 1978.
- Parla, Taha, Andrew Davison, *Corporatist Ideology in Kemalist Turkey: Progress or Order?*, Syracuse University Press, New York 2004.
- Slater, Phil, *Frankfurt Okulu, Kökeni ve Önemi: Marksist Bir Yaklaşım*, çev. Ahmet Özden, Kabalcı Yay.: İstanbul 1998.
- Tünay, Muharrem, “The Turkish New Right’s Attempt At Hegemony”, *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey* içinde, (ed.) Atilla Eralp, Muharrem Tünay ve Birol Yeşilada, Praeger Pub.: Londra 1993.
- Wallerstein, Immanuel, “Bir Geçiş Çağında Entelektüeller”, *21. Yüzyılda Siyaset*, Aram Yay.: İstanbul 2004.
- Videt, Bertil, “Applying the Theory of Hegemony: The Turkish Case”, Lecture given at the Conference *Antonio Gramsci Today: 70 Years After Gramsci’s Death, The Legacy and Relevance of His Thought Today*, International Institute for Research and Education, Amsterdam, 8 Aralık 2007.
- Yalman, Galip L., “Hegemonya Projeleri Olarak Devletçilik, Kalkınmacılık ve Piyasa”, *Liberalizm, Devlet ve Hegemonya* içinde, Everest Yay.: İstanbul 2002.
- Yeğen, Mesut, “Kemalizm ve Hegemonya?”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (ed.) Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yay.: İstanbul 2002.
- İnternet Kaynakları
“Critical Theory”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
<http://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/> (2007-03-14).

Türkiye Araştırmalarında İlk Literatür Dergisi

TÜRK
MİMARLIK
TARİHİ
SAYISI
2009/1

Birikimsiz
(b)ilim
olmaz

Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye
Araştırmaları Haziran 2008-Aralık 2008
eki ile birlikte 748 sayfa

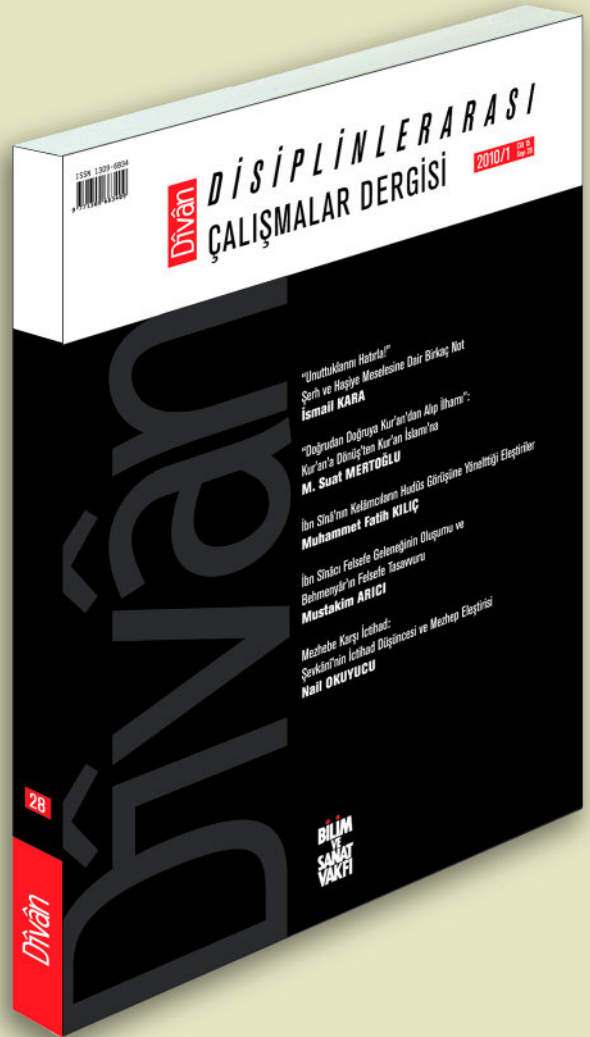
İsteme adresi Vefa Cad. No.56
34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 528 22 22
Faks 0212. 513 32 20
e-mail talid@bisav.org
www.talid.org

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

TAM
Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

Divân *DISİPLİNLERARASI
ÇALIŞMALAR DERGİSİ* 2010/1 Cilt 15
Sayı 28

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

İsteme adresi Vefa Cad. No. 56
34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 528 22 22
Faks 0212. 513 32 20
e-posta divan@bisav.org
web www.divandergisi.com

www.bisav.org.tr